

เพลงยาวกลบทและกลอักษร

แต่งจารึกที่วัดพระเชตุพนฯ ในรัชกาลที่ ๓

พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ

รองอำมาตย์ตรี มนู นาคามดี

ณ เมรุวัดมกุฏกษัตริยาราม

วันที่ ๓ มิถุนายน พุทธศักราช ๒๕๑๒

เพลงยาวกลบทและกลอักษร

แต่งจารึกที่วัดพระเชตุพนฯ ในรัชกาลที่ ๓

พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ

รองอำมาตย์ตรี มนู นาคามดี

ณ เมรุวัดมกุฏกษัตริยาราม

วันที่ ๓ มิถุนายน พุทธศักราช ๒๕๑๒

เพลงยาวกลบทและกลอักษร

แต่งจารึกที่วัดพระเชตุพน ฯ ในรัชกาลที่ ๓

พิมพ์ครั้งแรก พ.ศ. ๒๔๕๗
พิมพ์ครั้งที่ห้า งานพระราชทานเพลิงศพ รองอำมาตย์ตรี
(๑๐๐๐ เล่ม) มนู นากามดี พ.ศ. ๒๕๑๒

พิมพ์ที่โรงพิมพ์อักษรสัมพันธ์ 117–119/2 ถนนเพื่องนคร หน้าวัดราชบพิธ
พระนคร โทร. 29732 นายประยูร พิศนาคะ ผู้พิมพ์ผู้โฆษณา 2512

คำนำ

ในงานพระราชทานเพลิงศพ รองอำมาตย์ตรี มนู นาคามดี ณ เมรุวัดมกุฏกษัตริยาราม กำหนดวันที่ ๓ มิถุนายน พุทธศักราช ๒๕๑๒ นางสาวเฉนียน นาคามดี ผู้เป็นธิดา ได้มาติดต่อกรมศิลปากร ขออนุญาตจัดพิมพ์หนังสือเพลงยาวกลบทและกลอักษร แต่งจารึกที่วัดพระเชตุพน ฯ ในรัชกาลที่ ๓ เพื่อแจกเป็นอนุสรณ์ในงานนี้ กรมศิลปากรยินดีอนุญาตให้จัดพิมพ์ได้ตามความประสงค์

เพลงยาวกลบทและกลอักษรนี้พิมพ์รวมอยู่ในชุดประชุมจารึกวัดพระเชตุพน ฯ เล่ม ๒ จำพวกบทกลอนหมวดวรรณคดี ในการพิมพ์คราวนี้ ได้นำอธิบายตำนานเพลงยาวกลบท ซึ่งสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงนิพนธ์ไว้ในฉบับพิมพ์แจกในงานเฉลิมพระชันษาครบ ๖๐ ปีบริบูรณ์ ของ

สมเด็จพระศรีสวรินทิรา บรมราชเทวี พระพันวัสสา-
อัยยิกาเจ้า เมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๕ มาลงพิมพ์ไว้ด้วย

กรมศิลปากรขออนุโมทนาในกุศลราศีทักษิณา-
นุปทาน ซึ่งเจ้าภาพได้จัดบำเพ็ญอุทิศแด่ รองอำมาตย์
ตรี มนู นาคามดี เป็นปีตุปัฏฐานธรรม และได้ให้พิมพ์
หนังสือนี้แจกเป็นกุศลวิทยาทาน ขออำนาจกุศลทั้งนี้
จงเป็นปัจจัยดลบันดาลให้ รองอำมาตย์ตรี มนู นาคามดี
ผู้วายชนม์ ประสบแต่อิฏฐคุณมนุญผลตามควรแก่คติ
วิสัยในสัมปรายภพ สมดังเจตจำนงของเจ้าภาพทุก
ประการ เทอญ.

กรมศิลปากร

๒๖ พฤษภาคม ๒๕๑๒

รองอำมาตย์ตรี มนู นาคามดี

ชาตะ ๑ กุมภาพันธ์ ๒๔๓๕

มรณะ ๗ มกราคม ๒๕๑๒

ญาติและมิตรในการบำเพ็ญกุศล

การบำเพ็ญกุศล ๗-๑๓ มกราคม ๒๕๑๒
ณ ศาลา ๒ วัดมกุฎกษัตริยาราม

ป๋า

ป๋าเกิดเมื่อวันที่ ๑ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๓๕ ที่บ้านสวนคลองบางพรม อำเภอตลิ่งชัน จังหวัดธนบุรี ปู่ชื่อคำ ย่าชื่อบัว ป๋ามีพี่สาวสองคนคือ ป้าเขียนกับป้าแข น้องชายคนเล็กคืออาเนื่อง ป้าเขียนเสียชีวิตเมื่ออายุ ๔๐ ปีเศษ นอกนั้นอยู่มาจนแก่ทุกคน และสิ้นชีวิตเรียงตามลำดับอายุกัน อาเนื่องถึงแก่กรรมหลังป๋าราวสามเดือน

ในบรรดาพี่น้องทั้งหมดมีป๋าชอบเรียนหนังสืออยู่คนเดียว ป๋าได้เรียนหนังสือเป็นครั้งแรกกับพระที่วัดประสาทในคลองบางพรม ย่ามาฝากอยู่กับท่านที่วัด หัดอ่านเขียนภาษาไทยและขอมด้วยจนอ่านออกเขียนได้ ย่าทวดชื่อจันทร์ซึ่งเป็น ผู้ลิขิตอนาคต ของป๋าได้มารับไปอยู่ด้วยที่บ้านหน้าวัดรามัญคลองบางหลวง ป๋าได้เข้าเรียน

ที่โรงเรียนวัดนวลนรดิศ จนจบชั้นของโรงเรียนในขณะนั้น ญาติซึ่งเป็นเพื่อนด้วยในสกุลนวะมะรัตน์ ได้ชวนให้เข้าเรียนกฎหมาย แต่ย่าทวดได้คัดค้านให้เหตุผลส่วนตัวของท่านว่า เรียนกฎหมายแล้วก็จะต้องเป็นผู้พิพากษาตัดสินให้คน เข้าคุกจะเป็น บาปกรรมเปล่า ๆ สู้เป็นครูไม่ได้ สอนให้คนมีวิชาความรู้ไปประกอบอาชีพ เป็นคนดีได้เป็นบุญกุศลแก่ตน ป๋าเชื่อจึงเข้าเรียนในโรงเรียนฝึกหัดอาจารย์ที่โรงเรียนบ้านสมเด็จเจ้าพระยา ซึ่งปัจจุบันนี้ ได้รื้อตึกหลังนั้นออกแล้ว และเป็นที่ตั้งโรงเรียนศึกษานารี คุณพระพิสัณฑ์พิทยาพูนเป็นอาจารย์ผู้ปกครอง ป๋ารักและชอบพอกับครอบครัวของอาจารย์ผู้ปกครองมาก จำได้หมดว่ามีสมาชิกในครอบครัวคือใครบ้าง น่าแปลกที่ในตอนหลังลูกสาวสองคนของป๋า คือ เฉนียนและ นงไฉนได้กลับมาเป็น ศิษย์ ของ บุตรสาวของท่านคือ อาจารย์คุณหญิงสมโรจน์ สวัสดิกุล ณ อยุธยา อีก ป๋าเคยเล่าถึงความสวยงามของ**บ้าน** สมเด็จเจ้าพระยา

ซึ่งทายาทของท่านให้เป็น สถานศึกษาใน ขณะนั้น ว่าประณีตและสวยงามยิ่ง พื้นทำด้วยไม้สักเข้าลิ้นวางลายสลับกันอย่างวิจิตรบรรจง ถ้าคนไม่มีบุญจริง ๆ คงไม่ได้อยู่บ้านอย่างนี้ เพราะต้องใช้คนงานชั้นดีล้วน ป๋ามีความประทับใจในโรงเรียนนี้มาก ต่อมาภายหลังลูกคนโตได้ไปสอนที่โรงเรียนศึกษานารี ป๋ายังได้ถามถึงสิ่งต่าง ๆ ในสมัยก่อนว่ายังมีอะไรเหลืออยู่บ้าง ลูกบอกว่า มีต้นจันทน์อยู่ต้นเดียว ที่ว่ากันว่าเป็นต้นไม้ครั้งนั้น ป๋ารู้สึกเสียดายมาก

เมื่อเรียนจบแล้วป๋าได้เข้าทำงานเป็นครูที่โรงเรียนวัดมหาธาตุ ครั้งนั้นพระยาราชนุกูลเป็นอาจารย์ใหญ่ ป๋ารักท่านเพราะท่านเป็นผู้ทรงความรู้ ในเวลากลางคืนป๋าได้ไปเรียนภาษาอังกฤษเพิ่มเติมเป็นพิเศษที่โรงเรียนสวนกุหลาบ ป๋าเป็นคนรักการศึกษาเล่าเรียนและเรียนอยู่เรื่อย ๆ ลูกของป๋าทุกคนพลอยรักการศึกษาเล่าเรียนตามไปด้วย ต่อมาป๋าถูกย้ายไปเป็นครูที่โรงเรียนประจำ

มณฑลนครราชสีมา นักเรียนรักป๋า บางคนที่แก่นเหลือมือครูอื่นแล้วส่งมาให้ป๋า ป๋าค่อยตะล่อมจนสงบได้ทุกรายก็นับว่าสมเจตนาของย่าทวดแล้ว ต่อมาป๋าถูกย้ายไปเป็นครูใหญ่โรงเรียนประจำจังหวัดชัยภูมิ สมัยนั้นต้องเดินทาง ด้วย เกวียนผ่าน ป่าทึบ ๆ ไปหลายวัน กว่าจะถึงโชคชะตาของป๋าขึ้นอยู่กับการย้ายครั้งนี้มาก เพราะทางไกลกันดาร และ เต็มไป ด้วย อันตราย จากสัตว์ป่า คือเสือเวลาเดินทางจึงต้องหาเพื่อนไปพร้อมกันมาก ๆ ในคราวนั้นพระยาราช เสนาย้ายจาก นครราชสีมาไป เป็นเจ้าเมืองชัยภูมิด้วย ป๋าได้เดินทางร่วมขบวนเกวียนไปพร้อมท่านการได้เดินทางผ่านความลำบากด้วยกันเป็นเวลาหลายวันทำให้ต้องอัธยาศัยกัน เมื่อไปถึงชัยภูมิแล้วท่านได้กรุณาชวนให้ป๋าและครอบครัวพักอยู่ในจวนด้วย ป๋าจึงกลายเป็นคนของเจ้าเมืองไป ป๋าอยู่ในจวนจนกระทั่งมีบ้านหลวงว่างจึงแยกไป แต่ก็ยังคงไปมาหาสู่สนิทสนมกันเรื่อยมาจนกระทั่งบัดนี้ ป๋ารักและเคารพท่านมาก เพราะท่าน

เป็นผู้ใหญ่ที่น่าเคารพนับถือ มีแต่สนับสนุนให้กำลังใจ ทั้งเมตตาและกรุณาพวกเราทั้งครอบครัว เมื่อเปลี่ยนเจ้าเมืองใหม่ กิติศัพท์ยังเหลืออยู่ว่าป๋าเป็นคนของเจ้าเมืองเก่า ป๋าไม่ใช่คนช่างประจบสอพลอ จะรักใคร่ชอบใครก็ด้วยต้องอัธยาศัยกันเท่านั้น นิสสัยนี้ลูกรับมาทุกคน และนี่เองที่ทำให้รับราชการไม่ขึ้น ป๋าทราบดีจึงพยายามไม่ให้ลูกรับราชการ แต่ก็ไม่สำเร็จ

ป๋าทำงานที่ชัยภูมิราวปี พ.ศ. ๒๔๕๙ จนถึง พ.ศ. ๒๔๗๕ จึงย้ายกลับไปที่นครราชสีมา ทำงานอยู่จนถึงกำหนดปลดเกษียณอายุ ลูก ๆ ทุกคนของป๋าเกิดที่ชัยภูมิทั้งนั้น ป๋าไปสอนที่ชัยภูมิตั้งแต่โรงเรียนประจำจังหวัดยังตั้งอยู่ที่วัดทรงศิลา เป็นเรือนไม้เตี้ย ๆ หลังคามุงแฝก แม่จำได้ว่ามีห้าห้องเรียน ครูที่จำได้มีสามคน ครูหรั่ง ครูเฉย ปิ่นสุวรรณ ครูพรหมา ศิริพรหมา มีนักเรียนไม่กี่คน ป๋าก็ออกเที่ยวไปตามหมู่บ้านตำบลต่าง ๆ เห็นเด็กคนไหนท่าทางจะเฉลียวฉลาด ก็ขอพ่อแม่ให้ส่งเข้าไป

เรียนบางคน ไม่มีที่อยู่รับให้อยู่ด้วยที่บ้านก็มี พวกนี้พอเรียนจบชั้นของโรงเรียนก็กลับไปเป็นครูประชาบาล สอนอยู่แทบทั่วจังหวัดชัยภูมิ ต่อมาป๋าก็ได้วิ่งเต้นหาเงินสร้างโรงเรียนหลังใหม่ ในที่ใหม่คืออยู่ตรงข้ามศาลากลางจังหวัด และอยู่จนกระทั่งบัดนี้ โรงเรียนหลังใหม่ เป็นเรือนไม้หลังคามุงกระเบื้อง ใต้ถุนสูงราวเมตรหนึ่ง ตรงกลางมีมุขยื่นออกมามีบันไดขึ้นสองข้าง มีระเบียงกว้างผ่านหน้าห้องเรียนทุกห้อง กั้นเป็นห้องมีสี่ห้องเรียน

ในตอนท้ายที่อยู่ชัยภูมิป๋าได้หาเงินสร้างโรงเรียนใหม่อีกหลังหนึ่ง เข้าใจว่าป๋าได้หาเงินสร้างโรงเรียนหลังใหม่ด้วยวิธีเล่นละครเก็บเงิน และคงจะได้เงินงบประมาณช่วยด้วย ป๋าเป็นคนคิดแบบแปลน และควบคุมก่อสร้างเองโดยตลอด โรงเรียนหลังใหม่ สร้างต่อหัวและท้ายของอาคารหลังเก่า ขวางกับหลังเก่าหลังละสามห้องเรียน แต่ใต้ถุนสูงกว่าหลังเก่า เพื่อจะดัดแปลงทำสองชั้นได้เมื่อนักเรียนมากขึ้น ทำบันไดลงมาเชื่อมกับหลังเก่าได้ตลอด ป๋ามีความหวังว่าอาคารหลังเก่า ๆ เต็มทีแล้วจะหา

เงินอีกแล้วรื้อออกสร้างเชื่อมกันทั้งสามหลัง ยกให้ได้ระดับเดียวกัน เป็นรูปตัว E แต่โครงการณ์นี้ยังไม่สำเร็จก็ย้ายไปอยู่ที่จังหวัดนครราชสีมาเสียก่อน

ป๋าเป็นผู้ที่มีอารมณ์อ่อนไหว ชอบอ่านบทกวีนิพนธ์ต่าง ๆ มาก หนังสือเล่มที่พิมพ์แจกในงานนี้เป็นที่รักมากที่สุดเก็บไว้กับตัวตั้งแต่หนุ่มจนกระทั่งสิ้นอายุ เมื่อลูกยังเล็ก ๆ ก็ชอบเห่กล่อมด้วยบทพากย์กาพย์ นางลอย และตอนที่จับใจมากที่สุดก็คือตอนที่ว่า

พระเหลือบแลชลาสินธุ์ ในวารินทะเลวน
เห็นรูปอสูรกล มันกลายแก้วเป็นสีดา
ผวาวิ่งประหวั่นจิต มิทันคิดก็โศกา
กอดแก้วขนิษฐา ฤดีดิ้นอยู่แดยัน

ลูกพากัน จำได้โดยไม่ต้องท่องเลย สักนิดเดียว เพราะได้ฟังป๋าพากย์อยู่บ่อย ๆ บางขณะ ที่ว่างหรือมีโอกาสเหมาะ ๆ ป๋าก็แต่งเอง สมัยหนึ่งสโมสรสามัคยาจารย์สมาคม จัดประกวดบทประพันธ์ต่าง ๆ ป๋าเคยเขียนไปร่วมสนุกด้วย ใช้นามแฝงว่า พันหกสิบ เพราะป๋า

เป็น สมาชิก ตลอดชีพ ของสโมสร และ ได้เลขประจำตัวนี้
บทประพันธ์บทหนึ่งจากลายมือของป๋าเองมีดังนี้

อินทรวงศ์ฉันท์

๏ อินกล่าวกระต่ายเต้น ตะวะเม่นจะชมแกง
สิงโลดชะแง้แล มนมลื้น คะเนิ้ง คะนอง
๏ เมฆเรืองประจวบดวง ศศิช่วง ตระการก็มอง
สุกจิตระหวนตรอง ขณะเมื่อ ประสพ ประสาน
๏ ขับสีสอย่อเอก กะอเนก ประไพ ประพาล
ดังเตือนนวลเชียรมาลย์ พิศะแม้นสมระเรียม
๏ รักน้องมิแม่นมา ดุจยูง สิขรก็เทียม
เจ้ามิ่งเลอเยี่ยมเสียม มนีน้อม ประนอม ประณาม
๏ อกเอียเสมือนเกม พะจะเข่น กระต่ายก็ตาม
แม้นเท้ามิออกความ พละพร้องจะออมมิวาย.
๏ แสงจันทระส่องฉัตร วะอุบัติละเลิงฉมาย
แสงแม่ฤหอมลาย มุขมิ่ง ระงับไฉม.

ม. หมัดหกรีบ
๓/๗/๗๓.

คราวหนึ่งได้รับรางวัลจากบทประพันธ์เป็นกาพย์ยานี ได้รับหนังสือเป็นรางวัลเล่มหนึ่ง ป้าเก็บไว้อย่างดี แต่เมื่อถึงแก่กรรมแล้วลูกได้ค้นดูไม่พบ ใครคงจะขอยืมไปอ่านแล้วก็ไม่ส่งคืนตามธรรมเนียมของนักขอยืมธรรมดา จึงเสียใจไม่สามารถจะหาที่คัดมาลงในหนังสือเล่มนี้ได้ ป้าชอบแต่งโคลงหรือกลอนส่งไปอวยพรลูกที่อยู่ไกลๆ คราวหนึ่งส่งไปอวยพรลูกคนหนึ่งซึ่งถูกโรคภัยจนแทบจะจะสิ้นชีวิต เขียนเป็นโคลงสี่ดังนี้

ส.ค.ส. นี้นี้ อวยพร
จงสบสุขสโมสร เพียบแปล้
ทรัพย์สินหลั่งไหลจร มาสู่เธอนา
มวลอมิตรพ่ายแพ้ โรคร้ายหายสูญ

ป้าเป็นผู้มีอารมณ์ขันยอดเยี่ยมคนหนึ่ง ดังจะเห็นจากแต่งกลอนอวยพรคู่สมรสคู่หนึ่งว่าดังนี้

จงปรากฏ ดลบันดาล ให้พานผล
ประสพสิ่ง สมปอง ทั้งสองคน
เจริญชนม์ เจริญสุข ทุกทิวา
นึกสิ่งไร ให้สม อารมณ์คิด
ได้เหมือนจิต มุ่งมาด ปราถนา
ร่ำรวยทั้ง บุตรี และบุตรา
ให้ได้แฝด ออกมา สักแปดคราว

๒๘ สี.ค. ๒๕๐๐

ป๋าได้แต่งโคลงสี่อวยพรศิษย์ ยังเก็บต้นฉบับไว้ดังนี้

ขออานุภาพไท้ เทวัญ
มวลสิ่งศักดิ์สิทธิ์อัน ทั่วหล้า
จุ่งอำนวยพรบั้น แด่ศิษย์
ให้พบสุขทั่วหน้า จวบสิ้น กาลเทอญ

๖ พ.ย. ๒๕๙๕

และจะขอยกโคลงอีกสักบทหนึ่งที่แสดงความช่างคิดของป๋า ป๋าได้เขียนส่งไปให้ลูกชื่อกัญจน์ ซึ่งเรียกกันเล่น ๆ ว่า "แอด" ซึ่งขณะนั้นกำลังไปศึกษาต่อที่มหาวิทยาลัยเชฟพีลด์ประเทศอังกฤษ ดังนี้

เ หนึ่งพรรับได้ จากฉัน
เ สองแม่ของกัญจน์ แบ่งให้
อ ออดนงไฉนขัน พรส่ง หนูแฮ
ด สกดเป็น "แอด" ได้ ครบถ้วน สี่พร

ในโอกาสที่ทางราชการส่งเสริมมารดา จนประกาศมีวันแม่ขึ้น ป๋าก็ได้แต่งคำขวัญวันแม่ขึ้นบ้างเหมือนกัน คงจะเขียนขึ้นเองด้วยความคิดถึงย่า เพราะป๋าเป็นลูกรัก

ยานี ๑๑

๑ สิบนิ้วอุทิศจบ ขอนอบนบพระชนนี
ระลึกคุณบรรดามี อุปถัมภ์ค้ำจุนมา

◎ แต่น้อยจนคุ้มใหญ่ ที่แม่ได้เลี้ยงรักษา
เผ้าถนอมกล่อมเกลี้ยงมา มิได้เว้นเป็นอาจินต์
◎ ยามหิวร่ำร้องไห้ แม่ก็ได้ให้นมกิน
ยามเจ็บแม่ถวิล คิดรักษาพยาบาล
◎ มดหมอที่ไหนดี เชิญรีบรี่มาจัดการ
เงินทองห่อนประมาณ จะเสียหายไป่คนึง
◎ ลูกหายเป็นพอจิตร์ เหมือนปลดปลิดที่ตรอมตรึง
ยามนอนแม่เคล้าคลึง อยู่แนบข้างบ่ห่างกาย
◎ บางคราเอาใส่เปล นั่งกล่อมเห่ให้สบาย
คราวตื่นมิดูดาย ประจงอุ้มเป็นประจำ

กาพย์บทนี้คงจะยังไม่จบ เพราะป๋าไม่ได้ลงวันที่กำกับไว้อย่างเคย คงคิดจะแต่งต่ออีกแต่จะมีอะไรมาขัดขวางสักอย่างเลยหมดอารมณ์

ป๋าได้เขียนกาพย์สุรางคนาง ส่งไปประกวดบทกวีของสโมสรสามัคยาจารย์ ครั้งที่ ๑๘ บทหนึ่งดังนี้

สุรางคนาง

๏ อ่าองค์พระบาท สมเด็จพระราช รามาธิบดี
เบญจเอกองค์ บรมวงศ์จักรี พระทิ้งทุกข์ทวี
เทวษไว้ในสยาม
๏ ตั้งแต่ตุลมาศ พุทธศักราช เศษห้าสิบสาม
ปวงไทยรำพึง คะนึงพระนาม พระผู้สร้างความ
สุขไว้อนันต์
๏ ไทยเป็นไทยแท้ เพราะพระโปรดแก้ ข้อมืดโมหันต์
ยกเลิกทาสา ขายข้าค้ากัน จารีตดึกดำบรรพ์
พระบั่นพระแปลง
๏ ตริหาธรรมา ออกกฎอาชญา เป็นหลักแสดง
สุขาภิบาล เริ่มการจัดแจง ตับโรคร้ายแรง
เพิ่มสุขทวยชน
๏ จัดสร้างมรรคา เสริมการศึกษา ทั่วทุกแห่งหน
เปลี่ยนการปกครอง ทำนองอารยชน เกียรติคุณพระล้น
เลิศเหลือรำพัน

พันหกสิบ

บรรดาเรื่องต่าง ๆ ในวรรณคดีไทย ลูกสังเกตเห็นว่าป๋าชอบเรื่องรามเกียรติ์มากกว่าอื่น ๆ จะเห็นว่าได้เขียนกลอนวายุบุตรรำพันทิ้งไว้ว่า

โอ้ว่า พระน้า พาลี ปิ่นปั๊ก ธานี ขีดขิน
เลื่องชื่อ ลือฟ้า มาดิน อรินท์ ขยาด แขยงกลัว
แม้แต่ ทสเศียร ยักสา อสุรา ยังพรั่น สั่นหัว
ถูกมัด ลากเล่น เช่นวัว เห็นกลัว จึงปล่อย ชีวี
ปางนี้ พระน้า มาม้วย ตายด้วย ก่อกัม ก่อนกี้
เสียสัจ สัญญา พาที พระจักรี ก็ซาบ โทสทัณฑ์
หากตาย ด้วยมือ สัตรู วิญญาณ จะได้ดู หลานขวัญ
ห้ำหั่น สังหาร ผลาญมัน ไห้แหลก ไม่ทัน พริบตา
หาไม่ ก็พลี ชีวาตม์ ตายไป รองบาท พระน้า
ไม่ขอ รออยู่ สู้หน้า ทั่วหล้า จะเย้ย ไยไพ
ครั้งนี้ สุดรู้ สุดริทธิ์ สุดคิด ที่จัก แก้ไข
ขอเทพ เทวา สุราลัย เห็นใจ ในสัจจา วาที
เสียดาย พระน้า ยิ่งนัก สมพงส์ สมสักดิ์ เสิมสรี

เสียดาย ในอิทธิ์ ริทธี   จะลี้ หายวับ ดับไป
เสียดาย นามกร เรืองเดช   เทเวส ประสิทธิ์ ประสาทให้
หนุมาน หลานน้า อาลัย   เจียนใจ จะขาด ลงรอนรอน

ม. นาคามดี

๑ ส.ค. ๘๕

ป๋าเขียนกลอนบทนี้ในสมัยที่ไทยเปลี่ยนใช้อักษรอีกอย่างหนึ่ง ได้คัดลงมาตามต้นฉบับทุกประการเพื่อคนรุ่นหลังจะได้เห็น เป็นตัวอย่างของความเปลี่ยนแปลงในด้านอักษรศาสตร์ของเรา ป๋าเขียนกลอนบทนี้ด้วยใจรักเพราะเขียนเสร็จแล้วก็เก็บไว้เฉย ๆ ไม่ได้ตีพิมพ์ที่ไหนเลย น่าเสียดายที่สนามกวีในสมัยของป๋าแคบมาก มิฉะนั้นป๋าก็อาจจะเข้าไปอยู่ในวงกวีกับเขาได้บ้าง ถึงป๋าจะไม่มีโอกาสได้แสดงความสามารถในเชิงนี้ แต่ป๋าก็ยังภูมิใจ ที่ลูกของป๋าคนหนึ่งคือนงไฉน ได้เป็นนักประพันธ์ เขียนประเภทนวนิยาย และครั้งหนึ่งได้รับรางวัล

ของยูเนสโค ประเภทนวนิยายสำหรับเด็กเรื่อง **"โลกกว้าง"** และกำลังแปลเป็นภาษาอังกฤษเพื่อพิมพ์ออกเผยแพร่ในต่างประเทศ ลูกคนนี้ได้รับมรดกอันมีค่าที่สุดไปจากป๋านี่เอง

นอกจากนั้นป๋ายังชอบเล่นดนตรีไทย ร้องเพลงและเล่นลคร พอมีโอกาสว่าง ๆ ก็รวบรวมคณะข้าราชการและพ่อค้ามาเล่นเครื่องสายกัน ป๋าเล่นซอทั้งซออู้และซอด้วง เมื่ออยู่คนเดียวเหงาขึ้นมาก็เล่นซอหรือเป่าขลุ่ย ร้องส่งเองและเล่นซอรับเองคนเดียวเสร็จ แม้เมื่อชราแล้ว บางวันนึกสนุก ก็เรียกเด็ก ๆ มาสอนให้ ฟ้อนรำป๋าสีซอ ร้องและให้จังหวะ เด็ก ๆ รักป๋ามากทุกคนเพราะป๋ารักเด็กนี่เองจึงทนเป็นครูมาได้ตลอด

ในเชิงช่างฝีมือป๋าก็ชอบ ป๋าทำของใช้ต่าง ๆ เองเช่น ซอด้วง ซออู้ ไวโอลิน คิวแทงบิลเลียด ช้อนไม้กระป๋องนมสดอาลูมิเนียม เอามาตัดอย่างประณีต เป็นตัวกระป๋องอันหนึ่ง อีกใบหนึ่งเป็นฝาปิดสนิทแน่นดี

คนชอบมาขอเอาไปใส่ของต่าง ๆ ป๋าได้แกะพิมพ์ไม้เป็นรูปหม้อตาลเล็ก ๆ น่าเอ็นดู ให้แม่ทำขนมเรียกน้ำตาลเสวย คือเอาแป้งนวดกับกะทิและไข่กรุพิมพ์โดยรอบให้ตรงกลางบุ๋ม อบให้กรอบแล้วเคี่ยวน้ำตาลทรายหยอด เด็ก ๆ ชอบมาก แม่มักจะทำแจกในโอกาสปีใหม่เสมอ ในสมัย "มาลา" ครองอำนาจ ป๋าเป็นต้นคิดสร้างอุปกรณ์เพื่อผลิตหมวกใบลาน จนแม่สามารถรวบรางวัลประกวดหมวก ตั้งแต่รางวัลที่ ๑—๒—๓ ของนครราชสีมาจนหมดสิ้น

ป๋ามีนิสัยรักความเป็นระเบียบเรียบร้อย ใจกว้างกับเพื่อนฝูง เมื่อลูก ๆ ยังเล็ก ๆ ถูกป๋าตีและดุเอาเสมอเรื่องค้นโต๊ะและหนังสือของป๋า ทั้ง ๆ ที่เราระวังว่ากลบรอยมิดแล้วป๋าก็ยังรู้จนได้ ของใช้ส่วนตัวของป๋าใครจะไปแตะต้องไม่ได้ แม้แต่ช้อนส้อมรับประทานอาหารก็มีพิเศษคู่หนึ่ง พอใช้เสร็จก็ล้างและเก็บต่างหาก เรื่องหยิบของแล้วไม่เก็บที่เดิมละโกรธมาก ถึงตีหรือเทศนา

กัณฑ์ยาว ๆ กันทีเดียว แต่น่าขันที่แม่เป็นคนขี้ลืม วางอะไรไว้ที่ไหนไม่เคยจำได้เลย ป๋าต้องรบกับแม่ตลอดมา แต่ไม่เคยชนะสักที ในเรื่องความมัธยัสถ์ป๋าสอนลูกมากทีเดียว ในการซื้อหรือใช้ข้าวของต้องพิจารณาคุณประ-โยชน์อย่างถี่ถ้วน ไม่ยอมให้ฟุ่มเฟือย สอนให้ลูกทำบัญชีใช้จ่ายในบ้านมาตั้งแต่เด็ก

สิ่งที่ลูกยังระลึกถึงพระคุณของป๋าอีกอย่างก็คือป๋าหัดให้ลูกรู้จักการพูดจาให้ถูกต้องและชัดเจน เช่นพูดให้ได้เนื้อถ้อยกระทงความ ถ้าถูกถามต้องตอบให้ตรงคำถาม ถ้าพูดไม่ถูกบังคับให้พูดใหม่ พอโตขึ้นมาหน่อยก็สอนวิธี ตอบ คำถาม บางอย่าง ซึ่งเรา ไม่ต้อง การจะ ตอบตรง ๆ เมื่อเด็ก ๆ เรารู้สึกขมขื่นเป็นกำลัง โตขึ้นมามีอาชีพจึงได้รู้คุณ

สมัยที่ป๋าออกทำงานใหม่ ๆ ยังไม่ได้ใช้นามสกุล ต่อมา พระบาทสมเด็จ พระ มงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรง ตรา พ.ร.บ. ให้ใช้นามสกุลขึ้น พวกข้าราชการที่ใกล้ชิดพระ

ยุคลบาท ส่วน มากก็ ขอรับ พระราชทานนามสกุลกันเป็นอันมาก ขณะนั้นป๋าอยู่ชัยภูมิ ได้ตั้งเอาเองโดยถือชื่อปู่ทวดเป็นมงคลนาม เอาเสียงสระของย่าทวดที่ชื่อจันทร์มาเป็นคำหลังว่า "**นาคนันท์**" และได้ใช้อยู่พักหนึ่ง จนกระทั่ง พ.ต. หลวงประสิทธิ์อักษรเนติ์ (ใหญ่ นาคามดี) ซึ่งเป็นครูอยู่ที่โรงเรียนนายร้อย ได้รับพระราชทานนามสกุลว่า "**นาคามดี**" จึงเลิกใช้นาคนันท์ ลูกคนที่เป็นนักประพันธ์เสียดายนามสกุลนั้น เมื่อเริ่มเขียนหนังสือจึงนำมาใช้เป็นนามปากกาว่า "**กาญจนา นาคนันท์**" ป๋าทราบเข้าก็ดีใจว่านามสกุลที่ป๋าคิดไว้ลูกยังชมชื่นอยู่ และลูกก็ดีใจว่า นามสกุลที่ป๋าตั้งไว้นั้นเอง ได้ให้ความบันเทิงใจแก่ผู้อ่านมากว่ายี่สิบปีแล้ว

ป๋าแต่งงานกับแม่เมื่ออายุ ๒๔ แม่ชื่อแหวน ฉายสุริยะ ป๋ามีลูกหลายคน สิ้นชีวิตตั้งแต่เกิดใหม่ ๆ ไปบ้าง ที่ยังอยู่จนโตและจนบัดนี้มี ๔ คนคือ

๑. นางสาวเฉนียน นาคามดี

๒. นางนงไฉน ปริญญาธวัช

๓. นายประณต นาคามดี

๔. ดร. กัญจน์ นาคามดี

ลูกของป๋าทุกคนสนใจในการศึกษาเล่าเรียน ได้เรียนจบจบชั้นปริญญาตรีเป็นอย่างต่ำกันทุกคนลูกชายคนที่สามกำลังทำปริญญาโทอยู่ที่สหรัฐอเมริกาในขณะนี้ ส่วนลูกชายคนเล็ก ได้ปริญญาเอกจากอังกฤษ สิ่งนี้ป๋าภาคภูมิใจมาก และทำให้ป๋ามีความสุขในบั้นปลาย ไม่มีห่วงใยกังวลใจต่อใครอีกเลย ฉะนั้น คนที่เห็นป๋าเมื่อสิ้นลมแล้วจึงพากันชมว่า หน้าของป๋ายิ้มนัยน์ตาปิดสนิท เหมือนคนหลับที่กำลังฝันดี จึงหวังว่าป๋าจะไปสู่ที่ดี

ป๋า เป็นผู้รู้จักรักษาตัวตามหลักอนามัย เจ็บไข้เล็ก ๆ น้อย ๆ มักจะรักษาตัวเอง ถ้าหนักจริง ๆ ก็รีบไปหาหมอเองไม่ต้องให้ใครเตือน เมื่อเสร็จฉลองปีใหม่มาหยก ๆ ป๋าชื่นบานมาก พูดกับคนในบ้านว่า ปีใหม่ปีนี้ป๋ามีความสุขมากเหลือเกิน บ่นว่าอยากไปเยี่ยมพี่ชาย

ใหญ่ คือคุณหลวงประสิทธิ์อักษรเนติ์ และพวกญาติ ๆ ที่คลองบางหลวง แต่ยังไม่มีใครพาไป ตอนนี้ป๋าชรามากหูอื้อตาฟางแล้ว จะไปไหนต้องมีคนพาไป เพิ่งไปทำฟันที่ร้านหลีกวงมาใหม่ ๆ เจ้าของร้านก็รักและสนิทกันเหมือนญาติ แทนที่จะเสียเงินกลับได้รับ ส.ค.ส. อีกป๋าก็ปลื้มใจและมีความสุขตลอดระยะเวลา เมื่อคืนวันที่ ๖ มกราคม ๒๕๑๒ ป๋าไม่มีอาการเจ็บป่วยมากมาย นอกจากซึม ๆ นิดหน่อย ไม่รับประทานอาหารเย็น นอนหลับเรื่อยมาตั้งแต่หัวค่ำจนเช้า วันที่ ๗ มกราคม ๒๕๑๒ ปลุกก็ไม่ตื่นลูกจึงเชิญให้แพทย์มาตรวจ แพทย์ไม่ว่างตอนเช้านัดมาดูตอนบ่ายโมง แต่ป๋าได้สิ้นใจเมื่อเวลาประมาณ ๑๐.๐๐ น. ด้วยอาการสงบ สีหน้าอิ่มเอิบ แสดงว่าไม่ได้มีทุกขเวทนาเลย ป๋าไม่ชอบไปวัดแต่ป๋าศึกษาเข้าใจธรรมะ ของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เป็นอย่างดีและสามารถทำใจให้สงบและเป็นสุขได้ จึงหวังว่าป๋าจะ

ไปสู่ทางดี รวมอายุ ๗๖ ปี ๑๑ เดือน ๖ วัน นานพอที่จะซาบซึ้งในโลกธรรมทั้งปวงแล้ว ขอให้ดวงวิญญาณของป้าซึ่งสถิตอยู่ ณ ที่ใดก็ตาม จงได้พักผ่อนและเป็นสุขสมดัง มโนปณิธาน ของบุตร หลาน ญาติมิตร ศิษยานุศิษย์ และท่าน ผู้มีจิตเป็นกุศล ได้มาร่วม ในการ บำเพ็ญ กุศลในงานศพตั้งแต่ต้นจนกระทั่งบัดนี้ด้วยเทอญ

ลูกของป้าขอขอบพระคุณญาติมิตรเพื่อนฝูงตลอดจนผู้เคารพ นับถือ ทุกท่านที่ได้มีส่วนร่วม ในการ บำเพ็ญกุศลในงานศพของ ป้าดังนี้คือ:—

๗ มกราคม ๒๕๑๒	กรมการขนส่งทางบก
๘ มกราคม ๒๕๑๒	สมาคมผู้ประกอบการขนส่ง
๙ มกราคม ๒๕๑๒	กองสวัสดิภาพการขนส่ง
	กองวิศวกรรมการขนส่ง
๑๐ มกราคม ๒๕๑๒	กองวิชาการและวางแผน
	กองควบคุมกิจการขนส่ง
	บริษัทไทยพัฒนกิจขนส่ง จำกัด

๑๑ มกราคม ๒๕๑๒ สโมสรไลออนส์กรุงเทพ ฯ
(พระมหานคร)

๑๒ มกราคม ๒๕๑๒ กองตรวจการขนส่ง
บริษัทเทพนิรมิตขนส่ง จำกัด

๑๓ มกราคม ๒๕๑๒ นิสิตเก่า คณะวิศวกรรมศาสตร์
จุฬา ฯ รุ่น ๒๔๙๕–๙๖
ศิษย์เก่าเตรียมสวนกุหลาบ ฯ
รุ่น ๒
คณะครูอาจารย์โรงเรียนพญาไท

ขอให้กุศล ผลบุญทั้งหลายที่ได้บำเพ็ญร่วมกันมา จงสนองตอบทุกท่านเทอญ

ลูกของป๋า

คำไว้อาลัย

ของ

พันตรีหลวงประสิทธิ์อักษรเนติ์ (ใหญ่ นาคามดี)

รองอำมาตย์ตรีมนู นาคามดี น้องชายข้าพเจ้า มีหลักธรรมประจำตัวยึดมั่นอยู่ในใจ คือ เมตตา กรุณา โอบอ้อมอารี เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ แก่ญาติมิตรทุกชั้น ทุกวัย ทั้งรู้จักหน้าที่อย่างเฉลียวฉลาด อบรมบุตรธิดาให้มีความรู้ศิลปวิทยาการ เพื่อนำวิชาความรู้เหล่านี้ไปปกครองตนจนเป็นหลักฐานได้ทุก ๆ คน และยังได้อบรมสั่งสอนเยาวชนในสาขาวิชาการช่วยกล่อมเกลา นิสัยให้อยู่ในขอบเขตที่ดีงาม เพื่อเป็นพลเมืองดีของชาติ ประดุจนายท้ายเรือ ซึ่งนำเรือไปสู่จุดหมายปลายทางได้สำเร็จตามความมุ่งหมาย

แต่ก็เป็นที่น่าเสียดายในการจากไปโดยไม่มีวันกลับ ทิ้งความอาลัยไว้ให้แก่ญาติมิตรและครอบครัว เป็นธรรมดาของสังขารเมื่อมีเกิดก็ย่อมมีดับ จึงทำให้คลายความเศร้าโศกไปได้บ้าง ส่วนกรรมดีที่ประกอบในขณะยังมีชีวิตอยู่ย่อมจะนำดวงวิญญาณไปสู่สุขคติภพ.

คำไว้อาลัย

ของ

พระยาราชเสนา

ข้าพเจ้าได้รู้จักนายมนู นาคามดี มาประมาณ ๕๐ ปี ตั้งแต่ข้าพเจ้ารับราชการเป็นปลัดมณฑลนครราชสีมา เมื่อข้าพเจ้าได้รับคำสั่งย้ายไปรับตำแหน่ง ผู้ว่า-ราชการจังหวัดชัยภูมิ พอดีกับนายมนู นาคามดี ได้รับคำสั่งย้ายไปรับตำแหน่ง ครูใหญ่ ร.ร. ประจำจังหวัด (ชาย) ด้วย ศึกษาธิการจังหวัดนครราชสีมา เห็นเป็นโอกาสที่จะให้นายมนู นาคามดีได้เดินทางไปจังหวัดชัยภูมิพร้อมกับข้าพเจ้าด้วย เราจึงได้เดินทางผ่าความทุรกันดารในฤดูฝนด้วยความอดทนมาด้วยกันเป็นเวลาถึง ๕ วัน เพราะสมัยนั้นการเดินทางต้องใช้ม้าและเกวียนเป็นพาหนะ สำหรับนายมนู นาคามดีผู้นี้ ตั้งแต่ไป

รับราชการร่วมจังหวัดกับข้าพเจ้า ก็มีความสามัคคีเป็นอันดีต่อบรรดาข้าราชการทั้งหลาย นิสัยใจคอดี มีความประพฤติเรียบร้อยสมกับตำแหน่งหน้าที่ ไม่เคยปรากฏว่าได้กระทำความผิดใด ๆ ให้เป็นการเสื่อมเสียเลย ตลอดเวลาที่รับราชการในจังหวัดชัยภูมิ โดยเฉพาะการลูกเสือนายมนู นาคามดี ได้เอาเป็นธุระอย่างดี ช่วยทนุบำรุงให้มีความเจริญและเรียบร้อยตลอดมา นับได้ว่าเป็นบุคคลที่ควรได้รับการสรรเสริญผู้หนึ่ง นายมนู นาคามดี มาถึงแก่กรรมลงเช่นนี้ จึงเป็นที่น่าเสียดาย ที่ขาดคนดีไปคนหนึ่ง ข้าพเจ้าขอแสดงความเสียใจด้วยอย่างจริงใจ ขอให้ดวงวิญญาณ ของนายมนู นาคามดี จงไปสู่สุขคติสัมปรายภพเถิด

สารบาญ

หน้า

สารบาญพระนามและนาม

พระราชนิพนธ์ ๒๑ บท

กรมหมื่นไกรสรวิชิต ๔ บท

พระองค์เจ้านวม

(กรมหลวงวงศาธิราชสนิท) ๑ บท

พระองค์เจ้าคเนจร

(กรมหมื่นอมเรนทรบดินทร) ๖ บท

พระมหามนตรี (ทรัพย์) ๑ บท

หลวงนายชาญภูเบศร์

(พระยาบำเรอบริรักษ์) ๑๒ บท

หลวงลิขิตปรีชา ๓ บท

จ่าจิตรนุกูล ๒ บท

ขุนธนสิทธิ์ ๗ บท

หมื่นนิพนธ์อักษร ๒ บท

นายช้าง (เปรียญ) มหาดเล็ก ๑ บท

นายทัตมหาดเล็ก ๓ บท

นายนกมหาดเล็ก ๑ บท

นายเกต ๑ บท

อธิบายตำนานเพลงยาวกลบท

กระบวรแต่งถ้อยคำให้มีรเบียบเปนเพลงพึ่งไพเราะนั้นย่อมมีอยู่ทั่วกันทุกชาติทุกภาษา แต่ว่ามีลักษณต่าง ๆ กัน ลักษณของไทยเรานี้ มีหลักอยู่ที่ต้องมีคำเปนสัมผัสคล้องกัน ถัดนั้นก็กำหนดนับอักษร จัดเปนกลอนเปนบาทเปนบทด้วย ที่ประณีตยิ่งขึ้น ซ้ำจำกัดที่ใช้เสียงสูงต่ำ ที่สุดจำกัดอักษรให้ประกอบกับเสียงหนักเบาด้วย กระบวรแต่งถ้อยคำอันประกอบด้วยหลักดังกล่าวนี้ ท่านกำหนดไว้เปน ๔ ประเภท เรียกว่าโคลงประเภท ๑ ฉันท์ประเภท ๑ กาพย์ประเภท ๑ กลอนประเภท ๑ แต่จะคิดแต่งกันขึ้นเมื่อครั้งไรไม่ปรากฏ มีเค้าเงื่อนแต่ว่าโคลงนั้น ดูเหมือนจะเปนของพวกไทยข้างฝ่ายเหนือคิดขึ้น มีกำหนดอักษรนับเปนบาท ๒ บาท ๓ บาท ๔ บาท เปนบทเรียกว่าโคลงสอง

โคลงสาม โคลงสี่ โคลงเก่า ๆ มีที่รับสัมผัสแลที่กำหนดใช้อักษรสูงต่ำน้อยแห่ง แต่มามีบังคับมากมายขึ้นภายหลัง เหนจะเปนเมื่อพวกไทยข้างฝ่ายใต้รับอย่างมาแต่งประดิษฐเติมขึ้น ฉันท์นั้นได้อย่างมาจากคาถาภาษามคธซึ่งแต่งในอินเดีย แบบในอินเดียมีบังคับที่ให้ใช้สระหนักเบาแลบังคับให้นับอักษรรวมเปนบาท นับบาทรวมเปนคาถา เราถ่ายแบบแต่งเปนภาษาไทย แถมให้มีสัมผัสเข้าด้วย เพราะไม่มีสัมผัสพึ่งไม่เปนกลอน ผิดหลักข้างไทย กาพย์นั้นตามตำราเหนท่านจะกำหนดกว้างบันดาคำที่กวีแต่งทุกอย่างนับเปนกาพย์หมด แต่ตามที่ถือกันในชั้นหลังแคบกว่านั้น ตกเปนคำแต่งซึ่งมีรูปคล้ายฉันท์ แต่ไม่นิยมเสียงหนักเบานั้นแลเปนกาพย์ กลอนนั้นเหนจะเปนของพวกไทยข้างฝ่ายใต้คิดขึ้น มีกำหนดแต่เพียงว่ากลอนหนึ่ง คือมีสัมผัสรับกันครั้งหนึ่ง ไม่ให้มีอักษรเกินไปกว่า ๙ สองกลอนนับเปน

คำหนึ่ง เพลงยาวอยู่ในประเภทกลอน เหตุใดจึงเรียกว่าเพลงยาว ข้อนี้ยังหาพบอธิบายไม่ ได้แต่สันนิษฐานว่ามูลเดิมของคำกลอนซึ่งเกิดมีขึ้น เหนจะเกิดเปนคำขับเกี้ยวพานการสังวาส คำขับเช่นนั้นยังมีเค้าเงื่อนอยู่ในการเล่น เช่นที่เรียกกันว่าแอ่วในมณฑลภาคอีสาณ เรียกว่าซอในมณฑลภาคพายัพ แลเรียกว่าเพลงในมณฑลที่ใกล้ราชธานี ถึงการเล่นดอกสร้อยสักรวาแลเล่นเพลงวงใหญ่ ก็คงมาแต่ขับเกี้ยวพานนั้นเอง เปนแต่คิดดัดแปลงให้วิถารขึ้นในชั้นหลัง ก็กระบวรแต่งกลอนสำหรับขับเกี้ยวพานการสังวาสนั้น ในสมัยเมื่อยังไม่ใช้จดลงเปนหนังสือ คนที่เชี่ยวชาญก็คิดกลอนสด คนที่ไม่ชำนาญก็ต้องอาศรัยแต่งท่องจำจึงแต่งเปนบทสั้น ๆ เช่นขนาดบทดอกสร้อยสักรวา เพราะถ้ายาวนักก็เหลือที่จะจำได้ ครั้นมาถึงสมัยเมื่อชอบใช้เขียนหนังสือ พวกกวีที่เปนเจ้าชู้เอาคติอันเคยแต่งกลอนเปนเพลงขับเกี้ยวพาน มาแต่งเปนหนังสือกลอน

เกี้ยวส่งไปให้กัน หนังสือเช่นนั้นจึงเรียกกันว่า "เพลงยาว" เพราะเอาอย่างเพลงเกี้ยวมาแต่ง กล่าวความยืดยาวออกไปใช้แทนคำขับ ด้วยมูลเหตุเปนดังว่าเพลงยาวจึงมักแต่งกันแต่สำหรับเกี้ยวพานการสังวาสเปนพื้น ความสันนิษฐานเช่นกล่าวมาจะถูกหรือผิดสถานใด แล้วแต่ท่านทั้งหลายจะลงเนื้อเหน.

ถ้าว่าโดยทางตำนาน เพลงยาวเปนของเกิดมีขึ้นภายหลังบทกลอนอย่างอื่น ๆ ดูเหมือนจะชอบแต่งกันชุก ชุม ต่อ เมื่อตอนปลายสมัยกรุงศรีอยุธยาเปน ราชธานีสังเกตดูหนังสือเพลงยาวโบราณที่มีฉบับอยู่บัดนี้ เปนเพลงยาวแต่งเพียงในรัชกาลพระเจ้าบรมโกษฐ นับแต พ.ศ. ๒๒๗๕ มาแทบทั้งนั้น ที่แต่งก่อนนั้นขึ้นไป ดูเหมือนจะไม่มี แต่มีคำกล่าวกันมา ว่าสมเด็จพระนารายณ์มหาราช โปรดทรงแต่งเพลงยาว แลอ้างเพลงยาวบทหนึ่งซึ่งขึ้นต้นว่า "โฉมหอมหอมเหิรเวหาหวล

แต่โหยหามิได้เว้นทิวาครวญ" บทนี้[๑] ว่าสมเด็จพระนารายน์ทรงพระราชนิพนธ์ มีผู้เขียนลงแผ่นกระดานติดไว้ที่พระที่นั่งจันทรพิศาล ณ เมืองลพบุรี ปรากฏอยู่จนรัชกาลที่ ๔ กรุงรัตนโกสินทร ดังนี้ ข้อที่ว่ามีเพลงยาวพระราชนิพนธ์สมเด็จพระนารายน์นั้น ก็อาจจะมีได้ แต่เมื่อไม่มีเพลงยาวสำนวนอื่น ๆ อันแต่งในสมัยเดียวกันปรากฏอยู่เปนเพื่อน ก็พึ่งได้เพียงว่า เพลงยาวอาจจะเปนของเริ่มริแต่งในรัชกาลสมเด็จพระนารายน์ แต่มาชอบเล่นกันแพร่หลายต่อเมื่อในรัชกาลพระเจ้าบรมโกษฐ ข้อหลังมีหลักฐานปรากฏอยู่เป็นแน่นอนไม่มีที่สงสัย จะเปนด้วยเหตุใด เมื่อพิเคราะห์ดูหนังสือบทกลอนซึ่งแต่งครั้งกรุงศรีอยุธยาดูเหมือนความนิยมในการแต่งบทกลอน จะเกิดมีเปนยุค ๆ บันดาหนังสือบทกลอนแต่งครั้งกรุงศรีอยุธยา

---

(๑) เพลงยาวบทนี้มีอยู่ในประชุมเพลงยาวความเก่า ภาคที่ ๗ ซึ่งหอสมุด ฯ พิมพ์ตลอดทั้งหมด

ซึ่งมีฉบับอยู่บัดนี้ ถ้าว่าโดยอายุ ดูเหมือนลิลิตคำแช่งน้ำพิพัฒนสัจจาจะแต่งก่อนเก่ากว่าเพื่อน อาจจะเปนของแต่งแต่ในรัชกาลสมเด็จพระรามาธิบดีอู่ทอง (ระ-หว่าง พ.ศ. ๑๘๙๓ จน พ.ศ. ๑๙๑๒) ก็เปนได้ ถัดนั้นมาถึงลิลิตมหาชาติคำหลวง มีจดหมายเหตุบอกศักราชไว้ว่าสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถโปรด ฯ ให้ประชุมนักปราชญ์ราชบัณฑิตแต่งขึ้น[๑] เมื่อปีขาล พ.ศ. ๒๐๒๕ กับลิลิตเรื่องพระลอก็เปนหนังสือสำนวนชั้นเก่า แลมีคำกล่าวไว้ในโคลงข้างท้ายหนังสือนั้นว่า "มหาราชเจ้านิพนธ์" ดังนี้ สันนิษฐานว่าเปนพระราชนิพนธ์ของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถอีกเรื่องหนึ่ง ถัดนั้นถึงลิลิตเรื่องยวนพ่าย เรื่องหนังสือนั้นแสดงว่าแต่งในรัชกาลสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๒ (ระหว่าง

---

(๑) หนังสือมหาชาติคำหลวงสำนวนเดิม หายสูญเสียแล้วหลายกัณฑ์ ฉบับที่มีอยู่ในปัจจุบันนี้เชื่อได้ว่าสำนวนเดิมแต่กัณฑ์ทศพร

พ.ศ. ๒๐๓๔ จน พ.ศ. ๒๐๗๒) หนังสือ ๔ เรื่องที่ได้ระบุนี้ (๑) นับว่าเป็นหนังสือบทกลอน แต่งยุคแรกในครั้งกรุงศรีอยุธยา มีเค้าเงื่อนพอสังเกตได้ว่า ในสมัยนั้นกวีไทยมีความรู้เชี่ยวชาญ รู้ทั้งภาษามคธแลภาษาสันสกฤต กระบวรแต่งบทกลอนก็สามารถแต่งดีเปนอย่างยิ่ง แต่หนังสือบทกลอนที่แต่งขึ้นในยุคนั้นมีน้อยเรื่อง ข้อนี้คงเปนด้วยผู้มีความรู้ อักขรสมัยถึงชั้นสูงมีน้อยคน เพราะการศึกษาในพื้นเมืองยังต่ำ อีกประการ ๑ หนังสือบทกลอนซึ่งแต่งยุคแรกนั้น ปรากฏแต่แต่งเปนร่ายแกมโคลงซึ่งเรียกว่าลิลิต ไม่แต่งเปน

---

(๑) มีหนังสืออีก ๒ เรื่อง คือโคลงทวาทศมาสซึ่งขุนพรหมมนตรี ขุนศรีกระวีราช ขุนสารประเสริฐช่วยกันแต่งเรื่อง ๑ โคลงกำศรวญว่าศรีปราชญ์แต่งอีกเรื่อง ๑ สำนวนเก่าถึงชั้นยุคนี้ ในพงศาวดารว่าศรีปราชญ์เกิดในรัชกาลสมเด็จพระนารายน์ จึงเปนข้อสงสัยว่า โคลงกำศรวญจะมิใช่สำนวนศรีปราชญ์คนหลัง

กาพย์กลอนหรือฉันท์ จะเปนเพราะเหตุใด ข้อนี้สันนิษฐานว่าแบบบทกลอนคงมีแล้วในสมัยนั้น ทั้งโคลงฉันท์กาพย์กลอน แต่เหล่ากวีชั้นสูงหากลงเนื้อเห็นกันว่า ฉันท์เปนแบบบทกลอนสำหรับแต่งภาษาอื่น เช่นภาษามคธเปนต้น จะเอามาแต่งภาษาไทยไม่เพราะ ส่วนกาพย์แลกลอนนั้นแต่งง่าย มักใช้แต่งคำขับร้องลำนำกันอยู่แล้ว เห็นว่าเปนของสำหรับแต่งกลอนปากตลาด ไม่สมควรจะใช้แต่งเรื่องสำคัญชั้นสูง ท่านองจะคิดเห็นเช่นว่าจึงไม่แต่งเปนกาพย์กลอน

ตามเรื่องตำนานที่กล่าวกันมาว่า หนังสือบทกลอนแต่งกันมากอีกยุคหนึ่งในรัชกาลพระเจ้าทรงธรรม (ระหว่าง พ.ศ. ๒๑๕๕ จน พ.ศ. ๒๑๗๑) นับเปนยุคที่ ๒ แต่หนังสือซึ่งแต่งในยุคนี้ เพื่อการบำรุงพระสาสนาเปนพื้น ว่าพระเจ้าทรงธรรมทรงพระราชนิพนธ์เรื่องเวสสันตรชาดก สำหรับเทศน์มหาชาติเปนต้น อันหนังสือมหาชาตินั้น ฉบับแต่งเปนคาถาภาษามคธ แต่ถือกันเปนคติว่า ถ้าใครได้ฟัง ย่อมเกิดสิริ

มงคลแก่ผู้นั้น คนทั้งหลายจึงนิยมฟังเทศน์คาถามหาชาติ เรียกกันว่า "คาถาพัน" แต่การที่ฟังนั้นมิได้เข้าใจความที่เทศน์ เพราะเปนภาษามคธทั้งนั้น พระเจ้าทรงธรรม จึงทรง อนุมัติ ตามแบบ อย่าง ครั้ง สมเด็จพระ-บรมไตรโลกนาถซึ่งให้ แปลมหาชาติ แต่งเปน คำหลวงไว้สำหรับอ่านให้สัปรุษฟัง แต่คำหลวงนั้นแปลสลับไปกับคาถาทุกบาท คนสามัญฟังความต่อไม่ติด เข้าใจยากครั้งนั้นทรงพระราชดำริห์ให้แต่งเปน หนังสือสำหรับพระ-เทศน์มหาชาติ ๑๓ กัณฑ์ ให้มีคาถาไว้ตอนหนึ่งต่างหากแลคำแปลแต่งเปนบทกลอนไว้ตอน หนึ่งต่างหาก เช่นเทศน์กันมาจนบัดจุบันนี้[๑] อีกอย่างหนึ่ง กล่าว

(๑) จดหมายเหตุเก่ากล่าวความย่อ ๆ บางฉบับว่าสมเด็จพระบรม ไตรโลกนาถทรงแต่ง มหาชาติคำหลวง บางฉบับว่าพระเจ้า ทรงธรรมทรง แต่ง มหาชาติคำหลวง ข้าพเจ้าสันนิษฐานว่า หนังสือมหาชาติที่ทรงแต่งนั้นต่างกันดังแสดงมา เพราะมีหลักฐานที่ฉบับยังปรากฏอยู่ด้วยกันทั้ง ๒ อย่าง

กันมาว่าการ "สวดโอ้เอ้วิหารราย" ก็เกิดขึ้นครั้งพระเจ้าทรงธรรม เหตุด้วยประเพณีการรักษาศีลอุโบสถแต่โบราณ เมื่อถึงวันอุโบสถพวกสัปรุษพากันออกไปสมาทานอุโบสถศีลที่วัดแต่เวลาเช้า แล้วรักษาศีลอยู่วัดตลอดวัน จนเย็นค่ำจึงกลับมาบ้าน ก็ในเวลาสัปรุษประชุมกันอยู่ที่วัดในวันอุโบสถนั้น ย่อมประพฤติกิจต่าง ๆ ตามควรแก่ความเลื่อมใสในพระสาสนาคือศึกษาหาความรู้คดีธรรมเปนต้น อาศรัยเหตุนั้นพระภิกษุสงฆ์ซึ่งเปนกวีจึงแปลชาดกเรื่องต่าง ๆ แต่งเปนหนังสือบทกลอน สำหรับให้สัปรุษอ่านสู่กันฟังในเวลาไปรักษาศีลอยู่ที่วัด หนังสือพวกนี้แต่งเปนกาพย์ทั้งนั้น มักเรียกกันว่าหนังสือสวด คงมีมาก่อนสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถทรงแต่งมหาชาติคำหลวง ที่เรียกว่า สวดโอ้เอ้วิหารราย นั้น คือพระเจ้าทรงธรรมทรงพระราชดำริห์ให้จัดประเพณีการอ่านหนังสือสวด ให้เปนประโยชน์แก่สัปรุษยิ่งขึ้นกว่าแต่ก่อน เปนต้นว่าให้มีพนักงารอ่าน

ประจำ วิหาร หรือ ศาลาราย ใน พระ อาราม หลวง สำหรับสัปรุษจะได้ไปฟัง แลพึงสันนิษฐานต่อไปได้อีกชั้นหนึ่งว่าคงโปรด ฯ ให้ขอแรงพวกกวีแต่งกาพย์เรื่องชาดกต่างๆ เพิ่มเติมขึ้นอีกเปนอันมาก จนการแต่งหนังสือสวดเปนประเพณี ที่ นิยม กัน แพร่หลาย[๑] ยังสังเกตได้แม้ในปัจจุบันนี้ ด้วยบันดาหนังสือบทกลอนของเก่าที่มีอยู่หนังสือสวดเปนมากกว่าอย่างอื่น แต่ประเพณีการที่สวดประจำวิหารแลศาลาราย ซึ่งพระเจ้าทรงธรรมทรงพระ-ราชดำริห์ขึ้นยังมีอยู่จนปัจจุบันนี้ แต่ที่ในวัดพระศรี-รัตนศาสดารามเวลานักขัตฤกษ์ เช่นเข้าพระวัสสาหรือออกพระวัสสา ยังมีนักสวดๆ มหาชาติคำหลวงของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถที่ในพระอุโบสถ แลมีพวกเด็กนักเรียนสวดชาดกเรื่องอื่น ๆ ตามศาลาราย พอเหนได้เปนเค้าเงื่อนของประเพณีเดิมที่กล่าวมา.

---

(๑) ประเพณีอ่านหนังสือสวดให้สัปรุษฟังเช่นว่ายังมีอยู่ ณ เมืองนครศรีธรรมราชจนทุกวันนี้

คำกาพย์นอกจากหนังสือสวดเช่นกล่าวมา แต่โบราณมักใช้แต่งบทขับร้องลำนำ เช่นคำขับไม้ คำพากย์โขนหนังแลบทละคอนเก่า[๑] เปนต้น เหนจะใช้มาเก่าแก่แต่แรกมีการเล่นเหล่านั้น ด้วยแบบกระบวรเล่นได้มาแต่อินเดีย บทละคอนโขนหนังของพวกชวาก็ยังใช้คำกาพย์ ซึ่งชวาเรียกกันว่า "กาวี" อยู่จนบัดนี้.

หนังสือบทกลอนมาปรากฏว่ามีแต่งมากเมื่อในรัชกาลสมเด็จพระนารายน์มหาราช (ระหว่าง พ.ศ. ๒๑๙๐ จน พ.ศ. ๒๒๓๑) อีกตอนหนึ่ง นับเปนยุคที่ ๓ แต่หนังสือซึ่งแต่งในยุคนี้ผิดกับยุคก่อน ๆ เปนข้อสำคัญ

---

(๑) บทละคอนโนรายังแต่งเปนกาพย์อยู่จนทุกวันนี้ แลประหลาดที่ลิเกซึ่งเปนการเล่นเกิดขึ้นใหม่ ก็พลอยแต่งบทเปนกาพย์ เพราะใช้ลำเบ็ตเตล็ดเก่าซึ่งเนื้อร้องเดิมเปนกาพย์ เมื่อมายักว่าเปนกลอนสดใหม่ก็ยังต้องตามแนวเดิมให้เหมาะกับลำร้อง

ที่มีทั้งตำราเรียนพงศาวดารแลบทกลอน แม้บทกลอนก็แต่งทุกประเภท มีทั้งโคลงฉันท์กาพย์กลอน การแต่งหนังสือครั้งรัชกาลสมเด็จพระนารายน์ พิเคราะห์ดูเหนมีเค้าเงื่อนที่จะสันนิษฐานเรื่องตำนาน ด้วยมีหนังสือเรื่องหนึ่ง เรียกชื่อว่า "จินดามณี" เปนตำราเรียนหนังสือไทย(๑) แต่งไว้พิสดารตั้งแต่หัดอ่านเขียนจนถึงหัดแต่งโคลงฉันท์กาพย์กลอน บอกไว้ในตำนานนั้นว่า พระโหราชาวเมืองโอฆบุรี (คือเมืองพิจิตร) (๒) เปนผู้แต่ง แลมีหนังสืออีกเรื่องหนึ่ง คือพระราชพงศาวดาร (ซึ่งหอพระสมุด ฯ สมมตชื่อ

---

(๑) หนังสือจินดามณีใช้กันแพร่หลายมากจนมีหนังสือมูลบทบรรพกิจ แบบเรียนหลวงในรัชกาลที่ ๕

(๒) แต่ก่อนกล่าวกันว่า เมืองโอฆบุรีคือเมืองพิษณุโลกส่วนที่ตั้งทางฝั่งตะวันตก แต่มาพบหลักฐานในจารึกครั้งสุโขทัยว่า เมืองโอฆบุรีนั้นเรียกภาษาไทยว่าเมืองสระหลวง คือเมืองพิจิตรเก่า

เรียกว่า ฉบับหลวงประเสริฐนั้น) ในบานแพนกข้างต้นว่า สมเด็จพระนารายน์ดำรัสสั่งให้พระโหราแต่งขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๒๒๒๓ เปนหลักสันนิษฐานว่าสมเด็จพระนารายน์คงโปรดฯให้พระโหราคนเดียวกันแต่งทั้งหนังสือจินดามณีแลหนังสือพระราชพงศาวดาร นอกจากนี้ยังมีเค้าเงื่อนที่จะสันนิษฐานต่อไปอีกข้อหนึ่ง ว่าเหตุใดสมเด็จพระนารายน์จึงมีรับสั่งให้พระโหราแต่งหนังสือ ๒ เรื่องนั้น ด้วยปรากฏในเรื่องพงศาวดารรัชกาลสมเด็จพระนารายน์ว่า เมื่อพวกบาดหลวงฝรั่งเศสแรกเข้ามาตั้งสอนสาสนาคฤศตังในพระนครศรีอยุธยานั้น มาตั้งโรงเรียนขึ้นสำหรับสอนหนังสือแก่เด็กไทย ด้วยอาศรัยเหตุนั้น เหนว่าคงเปนเพราะสมเด็จพระนารายน์ทรงพระราชดำริห์ว่า ถ้าฝ่ายไทยเองไม่เอาเปนธุระจัดบำรุงการเล่าเรียนให้รุ่งเรืองก็จะเสียเปรียบฝรั่งเศส พระโหราคงเปนปราชญ์มีชื่อเสียงว่า เชี่ยวชาญอักขรสมัยอยู่ในครั้งนั้น สมเด็จพระนารายน์จึงมีรับสั่งให้เปนผู้

แต่งตำราสอนหนังสือไทยขึ้นใหม่ ส่วนการที่โปรดฯ ให้แต่งหนังสือพระราชพงศาวดารนั้น จะต้องเปนหนังสือเรียนหรือ แต่ง สำหรับ ให้เปนความรู้ แก่ทูตต่าง ประเทศที่เข้ามาในครั้งนั้น ก็อาจจะเป็นได้ทั้งสองสถาน แต่ควรพึ่งเปนยุติได้ว่า การที่กวดขันให้ลูกผู้ดีเล่าเรียนหนังสือไทย คงเริ่มขึ้นในครั้งรัชกาลสมเด็จพระนารายน์ ความที่กล่าวมานี้ยังมีหลักฐานที่สังเกตอีกอย่างหนึ่ง ด้วยตัวอย่างหนังสือฝีมืออาลักษณเขียนในครั้งนั้น เช่นหนังสือสัญญาที่ทำกับฝรั่งเศสยังปรากฎอยู่ กระบวรอักขรวิธีที่ใช้วิปลาสคลาดเคลื่อนมาก เหนได้ว่าความรู้หนังสือไทยคงตกต่ำมาเสียคราวหนึ่ง พึ่งมากลับเจริญขึ้นตั้งแต่รัชกาลสมเด็จพระนารายน์ เพราะฉนั้นต่อมาถึงรัชกาลหลัง ๆ จึงมีผู้รู้ หนังสือ สัน ทัด มาก ขึ้นโดย ลำดับ จนสามารถแต่งบทกลอน เช่นเล่นเพลงยาวกันได้ ชุกชุมเมื่อในสมัยรัชกาลพระเจ้าบรมโกษฐ ดังกล่าวมาข้างต้น

เมื่อพิจารณาดูในหนังสือจินดามณี ที่พระโหราแต่ง เมื่อรัชกาลสมเด็จพระนารายน์นั้น ยังได้เค้าเงื่อนที่จะสันนิษฐานเรื่องตำนาน การ แต่งบทกลอน ต่อ ออกไปอีกชั้นหนึ่ง ว่าก่อนนั้นมาผู้ที่หัดแต่งบทกลอน คงได้อาศรัยแต่แต่งตามตัวอย่าง หรือคำแนะนำของผู้อื่น ตำหรับตำราสำหรับนักเรียนอาศรัยศึกษาหามีไม่ พระโหราจึงรวบรวมรเบียบแบบบทกลอนต่าง ๆ ทำเปนตำราไว้ในหนังสือจินดามณี เปนแรกที่จะมีตำราแต่งบทกลอนในภาษาไทย สันนิษฐานต่อออกไปได้อีกชั้นหนึ่ง ว่าคงเป็นเพราะมีตำราจินดามณีของพระโหราขึ้น จึงมีผู้แต่งบทกลอนประเภทที่ยังไม่ปรากฏว่าเคยแต่งกันมาแต่ก่อน คือหนังสือไทยซึ่งแต่งเปนฉันท์เปนต้น ความที่กล่าวข้อนี้มีคำฉันท์เรื่องสมุทโฆษปรากฏอยู่เปนตัวอย่าง หนังสือคำฉันท์เรื่องสมุทโฆษนี้ มีตำนานว่าพระมหาราชครูเปนผู้แต่งตอนต้น (ที่เรียกว่าพระมหาราชครูนั้น สันนิษฐานว่าเห็นจะเปนคนเดียว

กับพระโหราผู้แต่งหนังสือจินดามณีนั้นเอง ทำนองจะเรียกกันว่า พระมหาราชครู เพราะสมเด็จพระนารายน์ทรงยกย่องเปนครูบาอาจารย์[๑] มิใช่เปนตำแหน่งพระมหาราชครูลูกขุนหรือพระมหาราชครูพราหมณ์ ด้วยเหตุนั้นจึงปรากฏว่าหนังสือสมุทโฆษคำฉันท์นั้น) สมเด็จพระนารายน์ทรงพระราชนิพนธ์ต่อตอนหนึ่ง แล้วค้างมาจนถึงสมัยกรุงรัตนโกสินทรนี้ สมเด็จ ฯ กรมพระปรมานุชิตชิโนรสมาทรงแต่งต่อจึงจบเรื่อง หนังสือสมุทโฆษ บางทีจะเปนเรื่องแรกที่พระมหาราชครูริแต่งหนังสือไทยเปนคำฉันท์ ด้วยประสงค์จะพิศูจน์ให้ปรากฏว่า ภาษาไทยอาจจะแต่งเปนฉันท์ให้ไพเราะได้

---

(๑) บางทีจะเปนคนเดียวกันกับ พระโหราที่ว่าพยากรณ์แม่นนัก เรียกกันว่า "พระโหราทายหนู" ซึ่งมีเรื่องอยู่ในพงศาวดารรัชกาลพระเจ้าปราสาททอง ถ้าเช่นนั้นสมเด็จพระนารายน์ก็คงได้เปนศิษย์มาแต่ยังเปนพระราชกุมาร

สมเด็จพระนารายน์จึงทรงนับถือ ถึงทรงพระราชนิพนธ์ต่อ แลผู้อื่นจึงเอาอย่างแต่งคำฉันท์เรื่องอื่น ๆ ขึ้นแต่นั้นมา

เรื่องตำนานอันเนื่องด้วยหนังสือสมุทโฆษคำฉันท์ ยังมีอีกข้อหนึ่ง คือที่หนังสือสมุทโฆษคำฉันท์นั้น แต่งสำหรับใช้เปนคำพากย์หนัง ความข้อนี้ปรากฏชัดเจนอยู่ข้างต้นหนังสือ สันนิษฐานว่าประเพณีการเล่นหนังไทยในสมัยนั้น ยังเล่นเช่นเดียวกันกับหนังที่เล่นอยู่ในเมืองชวาจนทุกวันนี้ คือคนพากย์ (ชวาเรียกว่าดาหลัง) เล่าเรื่องเปนกาพย์กลอนโดยทำนองลำนำบ้าง เจรจาบ้าง เล่าไปถึงเรื่องตรงไหนก็เอาตัวหนังตรงนั้นขึ้นเชิดให้คนดู แล้วเปลี่ยนตัวหนังแลทำบี่พาทย์ไปตามเรื่อง วิธีเล่นหนังในสมัยนั้นพึ่งคำพากย์เปนสำคัญ ตัวหนังเปนแต่เครื่องประกอบ แลเล่นเรื่องต่างๆไม่ฉะเพาะแต่เรื่องรามเกียรติ์ การที่มาเล่นหนังฉะเพาะแต่เรื่องรามเกียรติ์แลเอาตัวหนังเปนสำคัญใช้คำพากย์คำเจรจา

เปนแต่เครื่องประกอบ อย่างเช่นหนังไทยเล่นกันจนบัจจุบันนี้ เกิดขึ้นต่อภายหลัง ส่วนหนังสือซึ่งแต่งเปนคำฉันท์นั้น ก็พึงสันนิษฐานได้ว่า เดิมแต่งสำหรับใช้เปนคำพากย์ เช่นพากย์โขนหนัง หรือเปนคำขับกล่อมเช่นกล่อมช้างแทนที่ใช้แต่งเปนกาพย์มาแต่ก่อน แลคำฉันท์น่าจะเปนของเกิดมีขึ้นเมื่อในรัชกาลสมเด็จพระนารายน์ด้วยเหตุทั้งปวงดังแสดงมา.

หนังสือบทกลอนซึ่งแต่งขึ้นเมื่อในรัชกาลสมเด็จพระนารายน์ นอกจากคำฉันท์ของพระมหาราชครูที่กล่าวมา ยังมีกาพย์ห่อโคลงของพระศรีมโหสถแต่งเปนเรื่องสังวาสปรากฏอยู่อีกเรื่องหนึ่ง ดูเหมือนจะเปนกาพย์ห่อโคลงซึ่งแต่งก่อนเรื่องอื่น ๆ หนังสือโคลงฉันท์นอกจากที่ระบุมา ยังมีแต่งในรัชกาลสมเด็จพระนารายน์อีกหลายเรื่อง แลกวีที่มีชื่อเสียงปรากฏในยุคนี้ นอกจากพระมหาราชครู (คือพระโหรา) ก็ยังมีอีกหลายคนเช่นพระศรีมโหสถ แต่งกาพย์ห่อโคลงแลโคลงสรรเสริญ

พระเกียรติสมเด็จพระนารายน์ ขุนเทพกวี (พราหมณ์) ชาวเมืองสุโขทัย[๑] แต่งฉันท์สดุดีสังเวยกล่อมช้าง แลศรีปราชญ์ว่าเปนลูกพระมหาราชครู แต่งเรื่องอนิรุทธ คำฉันท์ไว้เปนสำคัญ ส่วนโคลงปลีกเบ็ดเตล็ดต่าง ๆ ใน พวกประชุมโคลงโบราณ ก็มีชื่อผู้แต่งปรากฏอีกหลายคน มีตั้งแต่พระเจ้าล้านช้าง พระเจ้าเชียงใหม่ ลงไปจนถึง นายประตู แต่เกรงว่าจะเปนของสมมตกันชั้นหลัง เอา เปนแน่ไม่ได้ พึ่งได้เปนยุติแต่ว่า ตำราแต่งบทกลอน ไทย มีขึ้นบริบูรณ์เมื่อในรัชกาลสมเด็จพระนารายน์

การแต่งบทกลอนมาปรากฏว่าแต่งกันมาก เมื่อใน รัชกาลพระเจ้าบรมโกษฐอีกยุคหนึ่ง นับเปนยุคที่ ๔

---

(๑) ในตำราโคลงของโบราณ อ้างโคลงบางบท ว่า พระเทวีเมืองสุโขทัยแต่ง เหนว่าที่จริงจะเปนของ ขุนเทพกวีคนนี้เอง เพราะหนังสือที่เขียนไว้ในฉบับเดิม ลบเลือน ก็เลยเดากลายไปเปนพระเทวี.

แลที่สุดในสมัยกรุงศรีอยุธยาเปนราชธานี มีเรื่องเล่ากันสืบมาว่า พระเจ้าบรมโกษฐทรงกวดขันให้ลูกผู้ดีเล่าเรียนยิ่งขึ้นกว่าเมื่อครั้งสมเด็จพระนารายน์ ด้วยครั้งโน้นเปนแต่กวดขันให้เรียนหนังสือ[๑] มาถึงครั้งพระเจ้าบรมโกษฐ ทรงกวดขันการศึกษาพระสาสนาด้วยอีกอย่างหนึ่ง กล่าวกันว่าบุตรหลานข้าราชการไทยที่ถวายตัวทำราชการ ถ้าใครยังมิได้บวช ไม่ทรงตั้งให้เป็นขุนนางทีเดียว จึงเกิดประเพณีที่กุลบุตรออกบวชทุกๆคน นับเปนส่วนหนึ่งในการศึกษาแต่รัชกาลนี้เปนต้นมา

หนังสือบทกลอนแต่งขึ้นในรัชกาลพระเจ้าบรมโกษฐก็มีทุกประเภท แต่ชอบแต่งประเภทกลอนกัน

---

(๑) พระเจ้าบรมโกษฐคงเคยเปนนักเรียนแต่ครั้งรัชกาลสมเด็จพระนารายน์ ทรงสามารถแต่งบทกลอนได้ มีโคลงเรื่องชลอพระนอนวัดป่าโมกข์ ซึ่งทรงพระราชนิพนธ์เมื่อเวลายังเปนพระมหาอุปราชปรากฎอยู่

มากกว่าอย่างอื่น แต่งทั้งเปนบทละคอน บทเสภาแล เพลงยาว บทละคอนนั้นชั้นเดิมแต่งเปนกาพย์ เหน จะมาเปลี่ยนแปลงเปนกลอนสำหรับเล่นละคอน ผู้หญิง ของหลวง ซึ่งเรียกกันว่าละคอนใน แล้วพวกละคอน นอกจึงเอาอย่างไป เพลงยาวนั้นก็เกิดขึ้นด้วยเอาเพลง ขับมาแต่งเปนหนังสือดังกล่าวมาข้างต้น การแต่งบท กลอนเกิดมีมากในยุคนี้ ก็เพราะการเล่าเรียนเจริญเปนอัน ดับมา ผู้รู้หนังสือในสมัยนั้นจะแสดงความสามารถให้ ปรากฏได้แต่ด้วยแต่งบทกลอนเปนสำคัญ ผู้ที่ได้เล่า เรียนจึงชอบแต่งบทกลอนทั้งชายแลหญิง

ในยุครัชกาลพระเจ้าบรมโกษฐ มีกวีที่ปรากฏชื่อ เสียงหลายคน แต่ที่นับว่าเปนอย่างยอดเยี่ยมนั้น คือ เจ้าฟ้าธรรมธิเบศร หรือที่เรียกกันเปนสามัญว่า "เจ้า ฟ้ากุ้ง" สมเด็จพระเจ้าลูกเธอพระองค์ใหญ่ของพระ-เจ้าบรมโกษฐ ในกระบวรบทกลอน ดูเหมือนจะแต่งดี ทุกประเภท แม้จนสำนวนเก่าอย่างมหาชาติคำหลวง

ครั้งสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ เจ้าฟ้าธรรมธิเบศร ทรงแต่งนันโทปนันทสูตรคำหลวงสู้กี่สู้ได้ แต่กระบวรแต่งกาพย์นับว่าเป็นยอดของกวีไทย พระนิพนธ์ของเจ้าฟ้าธรรมธิเบศรที่ยังเหลืออยู่ในเวลานี้ คำฉันท์หามีไม่ มีอยู่มากแต่กาพย์ ทั้งกาพย์ห่อโคลงแลกาพย์บทเห่เรือ เพลงยาวของเจ้าฟ้าธรรมธิเบศรก็มีอยู่หลายบท สันนิษฐานว่า การที่เล่นเพลงยาวกันชุกชุมในรัชกาลพระเจ้าบรมโกษฐ บางทีจะเกิดแต่เจ้าฟ้าธรรมธิเบศรโปรด ผู้อื่นจึงเอาอย่างเล่นกันแพร่หลาย

การแต่งบทกลอนในชั้นกรุงธนบุรีก็ดี ในชั้นรัชกาลที่ ๑ กรุงรัตนโกสินทรก็ดี นิยมตามเยี่ยงอย่างครั้งรัชกาลพระเจ้าบรมโกษฐสืบมา เพราะผู้ที่ได้เป็นใหญ่นับตั้งแต่พระเจ้ากรุงธนบุรี แลพระบาทสมเด็จฯ พระพุทธยอด-ฟ้าจุฬาโลก เปนต้น ได้เปนนักเรียนมาในรัชกาลพระเจ้าบรมโกษฐ ทรงสามารถแต่งบทกลอนได้ พระราชนิพนธ์บทกลอนมีปรากฏอยู่ทั้งของพระเจ้ากรุงธนบุรี แล

ของพระบาทสมเด็จ ฯ พระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก แล พระบวรราชเจ้ามหาสุรสิงหนาท ส่วนข้าราชการที่ได้เป็นนักเรียนในชั้นนั้นมาก็มีมาก จึงคงรักษาแบบอย่างครั้งรัชกาลพระเจ้าบรมโกษฐ อันนิยมกันว่าเป็นแบบแผน "ครั้งบ้านเมืองดี" สืบมา

ในรัชกาลที่ ๑ แต่งหนังสือมาก ด้วยเมื่อพระนครศรีอยุธยาเสียแก่พม่าข้าศึกนั้น หนังสือสำหรับบ้านเมืองเปนอันตรายไปเสียเปนอันมาก พระบาทสมเด็จ ฯ พระ-พุทธยอดฟ้าจุฬาโลก มีพระราชประสงค์ จะทรงสร้างหนังสือต่าง ๆ ให้กลับมีขึ้นไว้เปนฉบับสำหรับพระนครดังแต่ก่อน การแต่งหนังสือฝ่ายข้างพระสาสนาก็ โปรดฯ ให้ประชุมพระราชาคณะแลราชบัณฑิตช่วยกันแต่ง หนัง-สือฝ่ายข้างพระราชอาณาจักร เปนต้นว่ากฎหมายแลตำราราชประเพณี แลพระราชพงศาวดาร ก็โปรดฯ ให้ประชุมลูกขุนแลผู้รู้แบบแผนเรื่องราวเก่าก่อน ช่วยกันเรียบเรียง แล้วทรงตรวจแก้ไขเองอีกชั้นหนึ่ง หนังสือ

ซึ่งสร้างขึ้นเมื่อรัชกาลที่ ๑ มีจนพงศาวดารต่างประเทศ เช่นพงศาวดารมอญเรื่องราชาธิราช แลพงศาวดารจีน เรื่องเลียดก๊ก เรื่องไซ่ฮั่น แลเรื่องสามก๊ก(๑) ส่วนหนังสือบทกลอนซึ่งแต่งขึ้นในรัชกาลที่ ๑ มีบทละคอนเปนพื้น คือเรื่องรามเกียรติ์ เรื่องอนิรุทธแลอิเหนา (ทั้งอิเหนาเล็กแลอิเหนาใหญ่) เปนหนังสือหลายร้อยเล่มสมุดไทย บทละคอนเหล่านี้เคยมีมาแล้วแต่ครั้งกรุงศรีอยุธยา สำหรับเล่นละคอนใน แต่สูญไปเสียโดยมาก จึงโปรด ฯ ให้ประชุมกวีแต่งขึ้นใหม่ไว้สำหรับพระนคร เมื่อแต่งแล้วถวายทรงตรวจแก้ไขอีกชั้นหนึ่ง จึงเรียกว่าเปนบทพระราชนิพนธ์ทุกเรื่อง โคลงฉันท์กาพย์กลอนซึ่งกวีแต่งขึ้นใหม่ในรัชกาลที่ ๑ ก็มีทุกอย่าง แต่น้อยเรื่อง ด้วยกวียังมีน้อย ผู้ที่เปนกวีมีชื่อเสียงมาแต่

---

(๑) พงศาวดารจีน ๓ เรื่องนี้ จะเคยแปลแต่ครั้งกรุงศรีอยุธยาหรือพึ่งมาแปลใหม่ในรัชกาลที่ ๑ ไม่ทราบแน่

รัชกาลที่ ๑ ปรากฏแต่ ๓ คือพระบาทสมเด็จ ฯ พระ-พุทธเลิศหล้านภาลัย (เปนยอดของกวีไทยในการแต่งบทละคอน) พระองค์ ๑ กรมหมื่นศรีสุเรนทรพระองค์ ๑ กับเจ้าพระยาพระคลัง (หน) อีกคน ๑ ถึงรัชกาลที่ ๒ กวีที่ชื่อเสียงปรากฏมีมากขึ้น ในเจ้านาย คือพระบาทสมเด็จ ฯ พระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวพระองค์ ๑ สมเด็จ ฯ กรมพระปรมานุชิตชิโนรส (กระบวรแต่งโคลงแลฉันท์เปนยอดของกวีไทย) พระองค์ ๑ ส่วนกวีที่เปนขุนนางนั้นคือพระยาตรังค์คน ๑ นายนรินทรธิเบศรหุ้มแพร ชื่ออินทร์ เรียกกันว่านรินทรอินทร์คน ๑ ขุนสุนทรโวหารชื่อภู่ เรียกกันว่า สุนทรภู่ (อยู่มาถึงรัชกาลที่ ๔ ได้เปนที่พระสุนทรโวหาร ในกระบวรแต่งกลอนสุภาพเปนยอดของกวีไทย) คน ๑ สุนทรภู่เปนผู้ริแต่งเรื่องนิทานเปนกลอนแทนกาพย์ แลกลอนสุภาพที่ผู้อื่นแต่งกันต่อมาในชั้นหลังแม้จนทุกวันนี้ แต่งตามแบบกลอนสุนทรภู่เปนพื้น

การแต่งบทกลอนในชั้นกรุงรัตนโกสินทรตั้งแต่รัชกาลที่ ๑ มา แต่งดีขึ้นโดยลำดับ ดูเหมือนจะถึงอย่างดีที่สุดเมื่อในรัชกาลที่ ๓ ถ้าจะเปรียบกับบทกลอนที่แต่งครั้งกรุงศรีอยุธยา ความรู้ภาษาสันสกฤตในชั้นกรุงรัตนโกสินทรเสื่อมลง แต่สำนวนบทกลอนที่แต่งนั้นสู้สำนวนครั้งกรุงศรีอยุธยาไม่ได้แต่กาพย์ นอกจากนั้นโคลงแลลิลิตแต่งดีถึงชั้นที่นับว่าเปนอย่างเอกในครั้งกรุงศรีอยุธยา ฉันท์ยังแต่งดีกว่ากรุงศรีอยุธยา แต่กลอนบทละคอนก็ดี กลอนสุภาพ เช่นบทเสภาหรือเพลงยาวก็ดี สำนวนครั้งกรุงศรีอยุธยาสู้สำนวนในชั้นกรุงรัตนโกสินทรไม่ได้หลุดลุ่ย จะเปรียบกันไม่ได้ทีเดียว ที่การแต่งบทกลอนนับว่าถึงอย่างดีที่สุดในรัชกาลที่ ๓ นั้น เพราะกวีที่เปนอย่างยอดเยี่ยมในรัชกาลก่อน คือพระบาทสมเด็จ ฯ พระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว สมเด็จ ฯ กรมพระปรมานุชิตชิโนรส แลสุนทรภู่เปนต้น ยังแต่งหนังสือบทกลอนต่อมาในรัชกาลที่ ๓ แลในรัชกาลนั้น

เองก็เกิดมีกวีขึ้นอีกมาก กวีที่มีชื่อเสียงในรัชกาลที่ ๓ มีชื่อแต่งเพลงยาวกลบท ซึ่งพิมพ์ในสมุดเล่มนี้แทบทั้งนั้น เว้นแต่สมเด็จ ฯ กรมพระยาเดชาดิศรพระองค์ ๑ เพราะทรงสันทัดแต่งโคลงฉันท์ ไม่โปรดทรงเพลงยาว กับกรมหลวงภูวเนตรนรินทรฤทธิ์อีกพระองค์ ๑ สำนวนแต่งเพลงยาวเผ็ดร้อนนัก แต่หาได้ทรงรับแต่งเพลงยาวกลบทไม่

เพลงยาวกลบทซึ่งพิมพ์ในสมุดเล่มนี้ พระบาทสมเด็จ ฯ พระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระราชดำริห์ให้ประชุมกวีแต่งขึ้น เนื่องในการปฏิสังขรณ์วัดพระเชตุพนเมื่อปีวอก พ.ศ. ๒๓๗๙ การที่ทรงปฏิสังขรณ์วัดพระเชตุพนครั้งนั้น มีพระราชประสงค์จะให้เปนวัดงดงามสมกับที่เปนพระอารามหลวงอันใหญ่ยิ่งอยู่ในราชธานีอย่าง ๑ และจะให้วัดพระเชตุพนเปนสถานที่สำหรับนักเรียนทั้งหลายศึกษาหาความรู้วิชาต่าง ๆ อย่างเราเรียกกันทุกวันนี้ว่าเปน "มหาวิทยาลัย" ด้วยอีกอย่าง

หนึ่ง ถ้าว่าเฉพาะพระราชปรารภส่วนการศึกษา เปน เพราะในสมัยนั้นตำหรับตำราหายาก ด้วยยังไม่เกิดมีวิธีพิมพ์หนังสือไทย ใครมีตำราวิชาอันใดก็มักหวงแหน ผู้อื่นจะเล่าเรียนได้ด้วยยาก พระบาทสมเด็จ ฯ พระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวมีพระราชประสงค์จะบำรุงการเล่าเรียนวิชาความรู้ให้เจริญรุ่งเรืองในพระราชอาณาเขต จึงทรงเลือกวิชาต่าง ๆ ซึ่งจะพึงเรียนรู้ได้ด้วยอ่านหนังสือ เอาตำรามาจารึกลงในแผ่นศิลาติดประดับประดิษฐานไว้ในวัดพระเชตุพนตามสถานที่ต่าง ๆ บางแห่งก็ทำรูปภาพประกอบไว้ด้วย ให้กุลบุตรผู้ประสงค์จะศึกษาหาตำหรับตำราได้โดยง่าย

การรวบรวมตำราซึ่งจะเอามาเปนต้นฉบับสำหรับจารึกครั้งนั้น มีคำเล่ากันมาว่าแม้พระราชประสงค์ก็เปนการลำบากมิใช่น้อย ด้วยผู้เปนเจ้าของตำราวิชาอันเปนอาชีพของเขามักหวงแหนไม่เปิดให้ตามจริง อีกประการ ๑

ตำราที่ได้มาแม้เปนตัวตำราจริงก็มีที่วิปลาสหรือสำนวนไม่น่าจารึกอยู่ไม่น้อย พระบาทสมเด็จ ฯ พระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงทรงตั้งผู้เชี่ยวชาญเปนกรรมการตรวจตราอีกชั้นหนึ่ง ตำราบางอย่าง เช่นตำรายา เล่ากันมาว่าต้องให้เจ้าของสาบาลปฏิญาณว่าบอกตามจริง แล้วจึงรับจดไว้จารึก ส่วนตำราซึ่งทางสำนวนยังวิปลาสคลาดเคลื่อน หรือเลวทรามอยู่นั้น ก็ทรงขอแรงพระบรมวงศานุวงศ แลข้าราชการที่เปนกวีมีความสามารถช่วยกันตรวจชำระ หรือแต่งเสียใหม่ เพราะฉะนั้นตำราที่จารึกจึงนับได้เลือกสรรค์สอบทานหรือแต่งใหม่ให้ดีอย่างที่สุดที่จะทำได้ในสมัยนั้น ตำราที่จารึกโฆษนาไว้ในวัดพระเชตุพนครั้งนั้น เปนแพนกใหญ่อยู่ ๒ แพนก คือแพนกเวชศาสตร์ กับแพนกวรรณคดี ตำราต่าง ๆ ในแพนกวรรณคดี พระบาทสมเด็จ ฯ พระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรด ฯ ให้แต่งใหม่ให้ดียิ่งกว่าของเก่าซึ่งแต่งครั้งกรุง

ศรีอยุธยาหมดทุกอย่าง เปนต้นว่าตำราฉันท์ ก็ทรงอาราธนาสมเด็จ ฯ กรมพระปรมานุชิตชิโนรสให้ทรงแต่งตำราฉันท์วรรณพฤติแลมาตราพฤติ ตำราโคลงก็โปรดฯ ให้ประชุมกวีบัณฑิตที่สันทัดแต่งโคลงช่วยกันแต่งหลายคน ทั้งโคลงกลบทแลโคลงสุภาษิต ส่วนตำรากลอนนั้น เดิมมีตำรากลอนกลบทของเก่าแต่งครั้งกรุงศรีอยุธยาเปนเรื่องชาดกชื่อ "ศิริวิบุลยกิติ" ในหนังสือนั้นบอกไว้ว่าหลวงปรีชา ชื่อ เซ่ง แต่งถวายกรมพระราชวังบวร ฯ สันนิษฐานว่ากรมพระราชวังบวร ฯ พระองค์นั้น เหนจะเปนเจ้าฟ้าธรรมธิเบศรในรัชกาลพระเจ้าบรมโกษฐนั้นเอง คงโปรดให้แต่งเรื่องกลอนกลบทเรื่องนั้นขึ้น แต่หนังสือศิริวิบุลยกิตินั้นแต่งคนเดียว สำนวนก็ไม่ถึงชั้นสูง พระบาทสมเด็จ ฯ พระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงโปรด ฯ ให้แต่งสู้ ทรงขอแรงพระบรมวงศานุวงศแลข้าราชการผู้ใหญ่ผู้น้อย ซึ่งมีความ สามารถในการแต่ง

กลอน[๑] ให้ช่วยกันรับแต่งกลอนกลบทต่าง ๆ รับทรงพระราชนิพนธ์เองก็มาก แต่โปรดฯ ให้แต่งเปนเพลงยาวสังวาส เพราะกระบวรแต่งความสังวาส ว่าได้เพราะกว่าว่าเรื่องอย่างอื่น ๆ จึงเกิดมีเพลงยาวกลบทแลเพลงยาวกลอักษร ซึ่งพิมพ์ในสมุดเล่มนี้ขึ้นด้วยประการฉนี้

---

(๑) สุนทรภู่ไม่ได้แต่งด้วย เพราะถูกกริ้ว ต้องถอดออกจากยศบันดาศักดิ์ ไปบวชอยู่ในสมัยนั้น

เพลงยาวกลบทและกลอักษร

แต่งจารึกที่วัดพระเชตุพนฯ ในรัชกาลที่ ๓

เพลงยาวกลอนสุภาพ เรื่องพระราชปรารภ

๑ เฉลิมลักษณกลอนเพลงบันเลงแถลง
โดยนิยมสมเด็จเสร็จแสดง
จัดจำแนกแจกแจงสังวาสรส
ประมวญหมู่มาตยาปรีชาฉลาด
ฉลองพระราชนิพนธ์ยุบลบท
ให้บริบูรณ์พูนเพิ่มเฉลิมพระยศ
น้อมประนตบูชาพระอาราม
ซึ่งทรงพระราชอุทิศประดิษฐ์ประดับ
ประสงค์สำหรับผู้รู้กลอนอักษรสยาม
จะได้เห็นเช่นภิปรายแยบคายความ
พยายามลอกเขียนร่ำเรียนรัก

ด้วยก่อนเก่าเหล่าลูกตระกูลปราชญ์
ทั้งเชื้อชาติชนผู้ดีมียศศักดิ์
ย่อมหัดฝึกศึกษาข้างอาลักษณ์
ล้วนรู้หลักพากย์พจน์กลบทกลอน
ทุกวันนี้มีแต่พาลสันดานหยาบ
ประพฤติบาปไปเสียสิ้นแผ่นดินกระฉ่อน
จะหาปราชญ์เจียนจะขาดพระนคร
จึงขอพรพุทธาไตรยาคุณ
อันกุลบุตรจะสืบสายไปภายหน้า
จงปรีชาแช่มชื่นทุกหมื่นขุน
ให้ฝักใฝ่ในกุศลผลบุญ
อย่าม้วมุ่นฝืนฝ่าสุราบาน
พึงส้องเสพสัปรุสสุจริต
รู้ชั่วชอบประกอบกิจเปนแก่นสาร
สดับเรื่องเรืองปัญญาปรีชาชาญ
สุภาษิตพิสดารหมั่นอ่านเรียน

อันอักษรกลอนเพลงนักเลงเล่น
จะรักใคร่ให้พอเปนแต่พาเหียร
อย่าหลงใหลในผีปากคิดพากเพียร
แท้บาปเบียนตนตามรูปนามธรรม
ก็ทรงทราบว่าสังวาสนี้บาดจิตร
ย่อมเป็นพิษกับสัลเลขคือเนกขัม
แต่บูชาไว้ให้ครบจบลำนำ
เปนที่สำราญมนัสผู้มัสการ
อุทิศแทนสังคีตเครื่องดีดสี
อยู่ชั่วหล้าธาตรีตราบเพลิงผลาญ
พระไทยประสงค์จำนงในพระโพธิญาณ
จงสมพระประณิธานทุกสิ่งเอย ฯ

ฯ ๒๐ คำ ฯ

เพลงยาวบทนี้เข้าใจว่าพระราชนิพนธ์

เพลงยาวกลบท

๑. กลบทฉัตรสามชั้น

พระราชนิพนธ์

๏ หวนสวาทโหยถวิลโหยสวาทหวน
ครวญคนึงคเนนึกคนึงครวญ
ใจเศร้าโศกแสนกำสรวญโศกเศร้าใจ
เอ๋ยอกโอ้หวังวิตกโอ้อกเอ๋ย
ไฉนฤๅนี่จึงเฉยนี่ฤๅไฉน
ไกลสถานที่สถิตย์ที่สถานไกล
แค้นใจเจ็บด้วยอาลัยเจ็บใจแค้น
ประจักษ์จริงทุกข์ด้วยหญิงทุกข์จริงประจักษ์
แสนสุดรักโฉมนุชรักสุดแสน
แดนดินแผ่นภพสิ้นแผ่นดินแดน
อนงค์นวลโฉมไม่แม้นโฉมนวลอนงค์

สารแสดงแรงรักแรงแสดงสาร
ประสงค์สมจงสมานจงสมประสงค์
คงคำสัตย์ที่พี่ร่ำสัตย์คำคง
ลวงลิ้นล่อมิได้จงล่อลิ้นลวง
น้องเอ๋ยโอ้พี่หวังเชยโอ้เอ๋ยน้อง
สรวงสังเวยพร่ำพร้องสังเวยสรวง
บวงบนทรัพย์ใครไม่รับทรัพย์บนบวง
ทุกข์ระทมกรมทรวงระทมทุกข์
เจ้ารักพี่แม้นเหมือนที่พี่รักเจ้า
สุขสำราญเราเราสำราญสุข
พลุกพล่านใจด้วยอาไลยใจพล่านพลุก
ทำเนียมทำนุกชื่อฉัตรสามชั้นเอย ฯ

ฯ ๑๒ คำ ฯ

๒. กลบทกบเต้นต่อยหอย

ขุนธนสิทธิ

๑ คิดยิ่งแสนแค้นยิ่งศรเสียบทรวงหมอง
เหตุมัวรักหากไม่รู้ถึงทำนอง
ไม่หวังหน่ายหมายว่าน้องน้ำใจเดียว
คู่สนิทคิดเสน่ห์ถนอมนัก
ไม่นึกร้างหมางในรักสักประเดี๋ยว
แท้ว่าซื่อถือว่าสัจชัดจริงเจียว
นานรู้สึกนึกรู้เสียวสิเสียการ
สมเหมือนคำซ้ำเหมือนข้อบุราณว่า
โฉดหลงเนื้อเชื่อหลงหน้าสัตรีหวาน
ใจของหญิงจริงคงยับอัประมาณ
ปราชญ์มักเทียบเปรียบเหมือนธารชลาไลย
ถ้าพอมีที่ผู้มาว่ากาขาว
คำที่กล่าวข่าวที่กลั้นนั้นเชื่อได้

จัดว่าหญิงจริงว่าอย่าให้เชื่อใจ
แน่จะกลับนับจะไกลต้องเกลียดกลัว
แม้นจงรักมักจะร้างพลันจางจืด
ดูเร็วเหมือนเดือนแรมมืดขมุกขมัว
ชั่งสิ้นเยื่อเชื้อสายใยโอ้ใบบัว
เลื่องออกชื่อฦๅออกชั่วกัลปา
เชื่อก็สมชมก็สาแก่ใจสิ
เข็ดไม่รอขอไม่ริไปวันหน้า
ผูกสนิทผิดสนัดตัดตำรา
จดทั้งหน้าจ่าทั้งนามแต่นี้ไป
จนสามภพจบสูญพื้นนภากาศ
ม้วยสิ่งชื่นหมื่นแสนชาติไม่ขอใกล้
สูญทั้งดินสิ้นทั้งดวงอโณไทย
เมรุใหญ่ไหม้ระยำเปนฝุ่นฟอน
แห้งเหือดสายหายเหือดสูญชลาสินธุ์
โลกย่อมสาปหลาบย่อมสิ้นอาไลยสมร

ขาดขอเกลี่ยดเคียดขอไกลไม่อาวรณ์
จนนครจรในเขตรมัคคัญญาณ
สำนวนกล้ำสำเนากลอนอักษรเต้น
หวังยึดไปไว้อย่างเปนบันทัดฐาน
กลางวรรคซ้อนกลอนวางซ้ำจำวิจารณ์
นามขนานเข้าอีกหน่อยต่อยหอยเอย ฯ

ฯ ๑๘ คำ ฯ

๓. กลบทสร้อยสน

พระราชนิพนธ์

๏ สารศรีศรีสวัสดิ์อาวรณ์ถวิล
ถวิลหวังหวังสวาทยุพาพิน
ยุพินพี่พี่นี้จินตนาวรณ์
อาวรณ์หวังหวังจะฝากไมตรีจิตร์
จิตร์จงจงมิตร์สมัคสมร
สมรหมายหมายมุ่งพงางอน

พงางามงามอรไม่เอออวย
เอออกอกเอ๋ยจะทำไฉน
ไฉนพี่พี่จะได้เจ้าสะสวย
สวยสะสะสมภิรมย์รวย
รวยระระรื่นด้วยสุดาเดียว
สุดาดวงดวงใจพี่ไห้โหย
โหยดิ้นดิ้นโดยกระสันเสียว
เสียวจิตร์จิตร์จงเจ้าจริงเจียว
จริงใจใจพี่เหนียวเสน่ห์น้อง
เสน่ห์นุชนุชนาฏอย่านึกแหนง
แหนงจิตร์จิตร์ระแวงมนัสหมอง
หมองสวาทสวาทอนงค์ไม่จงครอง
ครองแต่ทุกข์ทุกข์ด้วยปองภิรมย์รัก
ภิรมย์รื่นรื่นรสบงกชมาศ
มาดนุชนุชนิราสสมานสมัค
สมัคมิตร์มิตร์เอนดูช่วยชูพักตร์

พักตร์พี่มองหมองนักด้วงรักแรง
รักรอนรึงรึงอุราเมตตาพี่
พี่สอดสอดสารศรีมาแจ้งแถลง
แถลงน้องน้องอย่าหมางระคางแคลง
สารแสดงชื่อสร้อยสนกลบทเอย ฯ

ฯ ๑๔ คำ ฯ

๔. กลบทอักษรกลอนตาย

พระราชนิพนธ์

๏ เจ็บจิตร์คิดวิตกอัดอกอึด
เทวษนักรักจะหลุดสุดจะยึด
คิดเคียดขัดฮัดฮึดประพฤติมุ
พิโรธรักฉะยักยอกฉิกลอกกลับ
เถิดจะลับมืดเชือดคิดเดือดดุ
ผิดก็มอดชีพหนะเพราะงะงุ
กับติดกรุตรากยากวิบากซัด

จะพรากรักชักมิตร์ประดิษฐ์พูด
อกจะครากปากจะบูดบอกระหัส
ชาติมะหิตผิดก็แหลกแตกสักนัด
ประมาทระมัดละเมิดเถิดถูกละ
วิตกเกลือกนุชนาฏจะบาดจิตร์
ยกหยิบผิดผูกพิโรธโกรธนักหนะ
เหตุรักญาติอาจคิดจิตร์มะนะ
กลับสละสัตย์สบัดสิเฉียดชวด
จะสุดฤทธิ์เงียบแงบแทบบั๋ศวาส
ชีพจะขาดโศกรักตกคลักดวด
ระภุกนุชสุดวิตกอกออกงวด
จิตร์เจ็บปวดเปรียบพระจักรรัตน์ราช
ทศพักตร์ลักขนิษฐ์ปลิดจากหัตถ์
พระพรากพลัดอัคเรศเทวษสวาท
ยกพยุหประชิดคิดพิฆาฏ
สัตบาปราพณ์วินาศประสบนุช

ถูกกับอกตกจะละมะนะศึก
เกียจตริตรึกขนิษฐนาฏจะขาดหลุด
ชอบปลุกเสกอิทธิฤทธิ์คิดประทุษฐ
สารสมมุติชื่ออักษรกลอนตายเอย ฯ

ฯ ๑๔ คำ ฯ

๕. กลบทสิงห์โตเล่นหาง

พระองค์เจ้านวม
(กรมหลวงวงศาธิราชสนิท)

๑ แสนรักหนักฤๅไทยใครจะเสมอ
นอนกลางวันฝันถึงเจ้าเผ้าเลมอ
ลืมเผยอเนตร์เขม้นเห็นแต่เงา
สำคัญจิตร์คิดว่าน้องย่องมาแอบ
เห็นวับแวบเดินดูรู้ว่าเสา
นึกสเทิ้นเขินคิดผิดแล้วเรา
สลดทรวงง่วงเหงาเศร้าโศกโทรม

คิดถึงนุชสุดจะห้ามความวิตก
ให้ร้อนอกดังเอาไฟใส่ฮือโหม
ถ้าเสร็จสมอารมณ์หมายวายทุกข์โทม
ได้เชยโฉมชอบชื่นรื่นระรวย
จะเกื้อพักตร์เปนศักดิ์ศรีดีขึ้นมาก
ประสายากยังอดส่าห์หาให้สวย
เขาก็ยังไม่ยินเยื้อนเอื้อนโอษฐ์อวย
เอาใจช่วยคิดข้างได้ไปเปล่าเปลือย
คนก็ใช้เปนหลายเที่ยวเที่ยวสวนสื่อ
ทำน้อยฤๅให้ลำบากยากใจเหือย
ร้อนแต่เราข้างเขาเย็นเห็นนิ่งเนือย
ฉะช่างเฉื่อยเฉยรักชักยืดยาว
แต่พลิกแพลงแกล้งเชือนเลื่อนหลายนัด
เฝ้าพูดผัดพอให้เนิ่นเกินหน้าหนาว
แม้นมิใช้ใครไปมั่งพั่งข่าวคราว
จะแกล้งกล่าวกลับคำร่ำพาโล

บุราณว่าดักลอบชอบหมั้นกู้
เปนเจ้าชู้แม้นขี้เกียจเฉียดจะโอ๋
กลอนเพลงนี้ไม่บังคับรับเอกโท
ชื่อว่าโตเล่นหางอย่างนี้เอย ฯ

ฯ ๑๔ คำ ฯ

๖. กลบทระลอกแก้วกระทบฝั่ง

นายเกต

๏ โอ้แสนรักโอ้ศักดิ์เราไม่เท่าถึง
แสวงมาดสวาทหมายไม่วายคนึง
ลงนอนอิงแล้วนิ่งอึ้งรำพึงเพียร
ข้างทุกข์พี่ขาดที่ผู้เปนคู่คิด
ก็เพราะมากำพร้ามิตร์คิดหันเหียน
ดังตกชลดูตนชายเหมือนว่ายเวียน
แสนทุพลสู้ทนเพียรเวียนตะกาย
แลเห็นฟ้าเหลียวหาฝั่งยังลิบลิ่ว

เปลี่ยวใจหวิดเปล่าจิตร์หวิวหิวกระหาย
ทุกข์ซ้ำยิ่งทุกสิ่งยากยังมากมาย
ให้นึกแต่เห็นแน่ตายด้วยหมายเกิน
ขอดลใจขอได้จงองค์เมขลา
ช่วยชูพักตร์ช่วยชักพาข้าเหาะเหิน
ขึ้นน้ำได้เข้าในแดนแผ่นดินเดิน
ไม่ควรช้าเหมือนข้าเชิญอย่าเนิ่นนาน
เมื่อคราวไร้มีใครรื้อช่วยสื่อชัก
ให้สำเร็จให้เสร็จรักสมัคสมาน
ได้การแน่ได้แก้หน้ามาว่าวาน
ช่วยเที่ยวสื่อช่วยถือสารการกำบัง
ขอบคุณล้ำขอบคำเหลือที่เกื้อหนุน
จะยกข้อจะยอคุณมาแต่หลัง
คำกล่าววอนคิดกลอนไว้ให้จีรัง
ระลอกแก้วกระทบฝั่งดังนี้เอย ฯ

ฯ ๑๒ คำ ฯ

๗. กลบทมังกรคาบแก้ว

กรมหมื่นไกรสรวิชิต

๏ สารสงวนควรมิตร์สงวนสาร
นานคนึงเสน่ห์นวลคนึงนาน
ทวีทุกข์เหลือที่ทานทนทุกข์ทวี
โศกถวิลกินเทวษถวิลโศก
พี่ห่างน้องต้องวิโยคด้วยห่างพี่
ปีกว่าปานประมาณไว้ได้กว่าปี
แลสุดที่พำนักนุชนี่สุดแล
ทุกวันโหยมิได้ห่างว่างวันทุกข์
แน่หมายสุขฤๅไม่ได้เหมือนหมายแน่
แปรปรวนรักสมัคนวลก็ปรวนแปร
ใจระกำกลแต่ระกำใจ
คิดเรื่องสารมาให้ทราบในเรื่องคิด
ไฉนควรนวลไม่พิศเห็นควรไฉน

ใดข้อผิดคิดเคืองที่ข้อใด
มาว่าให้เห็นจริงสิ่งว่ามา
มาดเหมือนบุญน้อยไกลไม่เหมือนมาด
หาหวนเศร้าเปล่าสวาทเผ้าหวนหา
ราเริดสิ่งสวาทน้องต้องเริดรา
พักตร์ไกลนวลชาติหน้าอย่าไกลพักตร์
สองสมเสริมเริ่มรุ่นแรกขอสมสอง
สมัคน้องขอให้ต้องใจน้องสมัค
รักจงเหมือนใจพี่ปลงเจ้าจงรัก
ตรงสองเราให้ประจักษ์แต่สองตรง
หมายมั่นตราบศิวโมกข์พี่มั่นหมาย
ประสงค์เสน่ห์อย่ารู้หน่ายเสน่ห์ประสงค์
ยงเยี่ยงกลอนเรียกมังกรคาบแก้วยง
สองชั้นตรงสกัดแคร่แน่อย่างเอย ฯ

ฯ ๑๔ คำ ฯ

๘. กลบทกบเต้นสามตอน

พระมหามนตรี (ทรัพย์)

๏ เจ็บคำจำคิดจิตร์ขวย
หลงเชยเลยชมลมชวย
ดูรวยด้วยรวนด่วนร้าว
แสนแง่แสนงอนส้อนเงื่อน
มักกลายหมายเกลื่อนเหมือนกล่าว
ฦๅว่อนหล่อนแว่วแล้ววาว
รู้ข่าวราวฆ้องร้องคำรณ
เห็นร้ายหายรักหักรู้
แส้หูสู้ห้ามสามหน
เหลือซ้อนหล่อนซ้ำลำซน
ใจติดจิตร์ตนจนตาย
สุดถวิลสิ้นหวังสังวาส
แค้นมิตร์คิดมาดคาดหมาย

รู้อื้อรื้ออับรับอาย
คนร้ายขายรอยคอยราน
ดูสวยด้วยสุดดุจสาว
ร่ายชู้รู้ฉาวร้าวฉาน
หมายน้องหมองหน้ามานาน
เชิงจ้านชาญจัดชัดเจน
ชะนางช่างนาฏชาติหน้าแฉ่ง
สดดีสีแดงแสงดังเสน
สิ้นหวังสังเวชเศษเวร
พิกัดเกณฑ์กบเต้นเช่นนี้เอย ฯ

ฯ ๑๒ คำ ฯ

๙. กลบทกินรเก็บบัว

หลวงลิขิตปรีชา

๑ ฉิใจฉะใจกระไรสมร
หวังสวาทปลิดสวาทบำราศจร

ตัดอาลัยอาวรณ์ให้นอนเดียว
แต่แรกรักหวังว่ารักไม่แรมสอง
ไม่แหนงน้องว่าน้องนี้แสนเฉลียว
โอ้ยามลืมเลยลืมเสียจริงเจียว
ช่างเด็ดเดี่ยวเด็ดรักหักใจเมิน
นิจาน้องไฉนน้องไม่ตรองบ้าง
มาด่วนร้างด่วนรานพานห่างเหิน
ฤๅช้ำใจช้ำคำที่ก้ำเกิน
สบเพลินเผลอเพลินจึงเขินระคาง
ฤๅได้ลิ้นได้ลมคารมไหน
ที่พึงใจพึงจิตร์จึงคิดหมาง
จงไขใจไขจริงที่สิ่งจาง
อย่าหมายพรางหมายอำทำละเมอ
จะบิดความบิดควันนั้นอย่าคิด
ไหนจะมิดจะมิอายขายหน้าเหนอ
ช่างทำเหินทำสะเทินจนเดินเจอ

กลับแก้เก้อแก้ขวยไม่เขินคำ
ขอออกตัวออกตนเสียพ้นชื่อ
อย่าไขสือไขรอยให้พลอยถลำ
แต่ปางนี้ปางหน้าอย่าบึ้งงำ
จงประจำประเจิดเชิดให้ชัดตัว
เรารับแพ้รับผิดเข็ดฤทธิ์เจ้า
ค้าตะเภาตะพายชื่อให้ฦๅชั่ว
เรื่องเร่ร่อนเร่รักพักตร์หมองมัว
นามกินนรเก็บบัวบทนี้เอย ฯ

ฯ ๑๔ คำ ฯ

๑๐. กลบทตรีพิธพรรณ

หลวงนายชาญภูเบศร์

๏ สังเวชจิตร์เอ๋ยจิตร์จิตร์เราหนอ
ไม่เจียมกายกายแก่ทำกายตะกอ
ดีแต่ก้ออวดก้อก้อเกินนัก

เที่ยวสืบข่าวสาวสาวที่สาวสวย
เห็นรูปรวยรื่นรวยสำรวยหนัก
พอผินพักตร์พบพักตร์ประสานพักตร์
เวียนถามทักเขาไม่ทักขึ้นทักทาย
อันแสนทุกข์ทุกข์ด้วยรักทุกข์หนักหนอ
อ๋อฮออ๋อใจอ๋อน่าใจหาย
ไม่สมคิดเหมือนคิดคิดแทบตาย
คิดถึงกายอายกายด้วยกายเกิน
จึงห้ามใจว่าใจใจอย่าจิตร์
ไม่ควรคิดก็อย่าคิดจงคิดเขิน
ในตาเอ๋ยอย่าต่อตาตาจงเมิน
อย่าเผลอเพลินไม่ควรเพลินอย่าเพลินแล
น่าชังปากหนอปากปากช่างสว่าง
ไม่ว่าบ้างไว้บ้างบ้างเลยแหล
จึงห้ามหูว่าหูหูอย่าแช
เห็นสาวแส้เสียงแส้มิแส้ไย

ถึงจะรู้ทำไม่รู้อย่าอวดรู้
จงนิ่งอยู่อดอยู่อยู่จงได้
เอาปัญญามาเปนยาเข้ายาใจ
ไม่อดได้ยั้งได้จะได้อาย
มิใช่หนุ่มอย่าทำหนุ่มหนุ่มจะสรวล
ไม่สมควรคู่ควรอย่าควรหมาย
กำหนดบทหมดบทบทภิปราย
ชื่อตรีพิธพรรณรายพันนี้เอย ฯ

ฯ ๑๔ คำ ฯ

๑๑. กลบทพยัคฆ์ข้ามห้วย

กรมหมื่นไกรสรวิชิต

๑ เสียแรงหวังใจมุ่งผดุงหวัง
ไม่ควรชังฤๅมารานพานชิงชัง
เออเปนใจเออใครมั่งไม่น้อยใจ
สู้ถนอมแนบเนื้อนี้เหลือถนอม

ก็เหตุไฉนไยไม่ยอมเสน่ห์ไฉน
เมื่ออาไลยยังไม่ลืมปลื้มอาไลย
ชั่งเด็ดรอนรักได้ไปรอนรอน
มาพบพักตร์เหมือนจะเยือนกลับเบือนพักตร์
ทำเชิงซ่อนเช่นพยัคฆ์ไว้เล็บซ่อน
อันเงื่อนงอนนี้พี่เบื่อแล้วเหลืองอน
ชั่งใส่กลเคียดค้อนจนเกินกล
นี่แน่เจ้าพี่เคยเห็นเช่นเชิงเจ้า
นี่เนื้อผลเวรเราอำนวยผล
อย่าทำวลเปนอาไลยให้ใจวน
ไม่คิดกันแล้วก็จนต้องจากกัน
เสียดายชื่นรสรู้เคยชูชื่น
ไหนจะคืนขวัญน้องได้ครองขวัญ
เสียดายผิวจันทน์เจือเนื้อนวลจันทร์
จะนับวันคืนลับไม่กลับคืน
เสียดายโฉมชื่นฤาไทยประไพโฉม

เคยประโลมชื่นเชยกวื่นจะสิ้นชื่น
ไม่ยืนรักแรกเหมือนรักจักยาวยืน
ไม่ทันวายรสรื่นมาแรมวาย
อย่ากลับลิ้นล่อให้ล้มด้วยลมลิ้น
พี่รู้สิ้นว่าหายรักจึงหักหาย
เหมือนตายจากพรากกันคุ้งวันตาย
บทขยายเรียกพยัคฆ์ข้ามห้วยเอย ฯ

ฯ ๑๔ คำ ฯ

๑๒. กลบทตรีประดับ

หลวงนายชาญภูเบศร์

๑ อมรแมนแม่นแม้นเจ้างามโฉม
ชลอล่อล้อโลกให้โศกโทรม
แต่เลาเล่าเล้าโลมฤดีแด
ดังกระต่ายหง้อยหง่อยหงอยแหงนหงาย
ชะม้ายม่ายมายเมียงจะเคียงแข

รัชนีนี่นี้มิอาไลยแล
กระต่ายแต่ซบเซาเซ่าเซ้าคนึง
เหมือนอกเราเร่าเร้ารักแรมร้าง
ไม่มีรวางว่างว้างหวนโหยถึง
หลายเวลาล่าล้าแต่เตือนตึง
ระคางค่างค้างคนึงคเนนาน
ไขสือสื่อสื้อซ้ำนำลิขิต
ชออนอ่อนอ้อนมิตรก็เมินสมาน
เอาหวานหว่านหว้านเครือเหลือบนบาน
ดูร้าวร่าวราวจะรานการลังเล
ทุกข์เช้าค่ำค่ำค่ำคำนึงกึ่งเดือนเศษ
ได้พึ่งเหตุกระแสแส่แส้สรวลเส
ทั้งเงื่อนสายส่ายส้ายก็คล้ายคเน
จึงถ่ายเททำขึงขึ่งขึ้งเคือง
ใครหนอนางชั่งสำออยอ่อยอ้อยอิ่ง
ประโลมหญิงหยิ่งหยิ้งชอบหูเหือง

ฦๅรูปทองท่องท้องประเทศประเทือง
จับใจเชื่องแล้วสิอ้ออ่อออฮอ
ถึงหลงลมล่มล้มในเชิงชู้
ก็ได้รู้รอยร่อยร้อยอย่างหนอ
ไม่เห็นเลยว่าจะลวงล่วงล้วงคอ
ยุแยงแย่งแย้งยอให้ยาวความ
พึ่งเห็นชัดเชิงหล้อนหล่อนหลอนหลอก
แกล้งซอนซ่อนซ้อนดอกมาออกสนาม
เรื่องนางชนี่นี่นี้เหมือนนางงาม
คณะนามนี้ชื่อตรีประดับเอย ฯ

ฯ ๑๖ คำ ฯ

๑๓. กลบทก้านต่อดอก

หลวงลิขิตปรีชา

๏ แสนถวิลเทวษว้าอาวรณ์สมร
ทุกข์ระทมกรมทรวงดั่งศรรอน

จะนั่งนอนมีแต่พร่ำกำสรวญครวญ
ตั้งแต่พรากจากเจ้ามาวันนั้น
ไม่เว้นวายคลายกระสันรันจวญหวน
โอ้โฉมงามงามเสงี่ยมสงวนนวล
พี่เจียมจิตร์มิตร์ม้วนอารมณ์กรม
จะผันผ่อนก็ห่อนบันเทาเศร้า
ทุกข์เท่าเขาโค่นทับระทมถม
แสนสุดโศกด้วยวิโยคนิยมชม
เจ็บระบมจิตร์เจียนทำลายวาย
โอ้เจ็บรักหนักหนอครั้งนี้นี่
เห็นสุดทีที่จะให้เคลื่อนคลายหาย
แม้นโรคันอันอื่นระคายกาย
แพทย์พอย้ายยาแก้บันเทาเบา
นี่เหลือแพทย์ที่จะแปรแก้ไขได้
เป็นโรคใจไฟสมรร้อนเร้าเผา
สุดจะผ่อนถอนทุกข์ทุเลาเพลา

ทุกข์ค่ำเช้าเฝ้าแต่พร่ำรำพึงตลึง
จะเห็นบ้างฤๅไฉนใจมิตรจิตร์
ซึ่งทวีเทวษคิดคำนึงถึง
ไม่เสื่อมส่างห่างหักรักรึงตรึง
เปนบึ๊ครึ่งครวญคร่ำรำคาญนาน
สุดจะขึ้นผื่นอารมณ์กรมตรึกนึก
จึงจารึกเรื่องพจมานสาร
โดยยุบลกลบทบุราณกาล
เรียกว่าก้านต่อดอกบอกไว้เอย ฯ

ฯ ๑๔ คำ ฯ

๑๔. กลบทกระแตไต่ไม้
ขุนธนสิทธิ์

๑ หมายหมองมาดสวาทน้องมาดหมองหมาย
คลายเคลื่อนสุขทุกข์ทับไม่เคลื่อนคลาย
วันต้องเนตร์มาไม่หน่ายวายเว้นวัน

คิดคืนค่ำช้ำทรวงค่ำคืนคิด
ฝันเลมอเพ้อว่ามิตรเลมอฝัน
จันทน์จรุงรวยรินหอมกลิ่นจันทน์
ตลึงหลงรับขวัญพี่หลงตลึง
ถวิลหาหน้านวลหวนหาถวิล
ถึงแต่กลิ่นน้องไยช้าไม่มาถึง
รึงอุราท่าร้อนอุรารึง
ตรงข้อขึ้งพี่สิ่งใดไขข้อตรง
รักนี้หวังฝากชีวาไม่รารัก
ประสงค์ตรงนงลักษณ์พี่ตรงประสงค์
ปลงสวาทมาดมุ่งสวาทปลง
ใจแม่จงเห็นจริงน้องอย่าแหนงใจ
พี่ผิดพาลก็ควรรานพาลผิดพี่
ไหนข้อผิดเชิญชี้ไหนข้อไหน
ไกลไม่สมก้มหน้าจะลาไกล
นวลควรให้เห็นข้อผิดให้ควรนวล

สวาทหวังดังจะคลั่งเพราะหวังสวาท
หวนคำนึงนุชนาฏไม่ห่างหวน
ครวญรักแรกเริ่มสมัคแรกรักครวญ
วายวันจวนเจียรชีพชีวันวาย
มาดสมรมิได้เหมือนหนึ่งพี่มาด
หมายใจมุ่งกลับบำราศมุ่งใจหมาย
คลายสวาทคลาดสิ่งสวาทคลาย
แลลับสายเนตร์นุชพี่สุดแล
สิ้นกุศลสันนิวาสกุศลสิ้น
แน่ถวิลสิ้นเทวษถวิลแน่
แปรใจกลับดับรักหักจิตร์แปร
เรียกกระแตไต่ไม้ไว้นามเอย

ฯ ๑๖ คำ ฯ

๑๕. กลบทกบเต้นสลักเพชร

ขุนธนสิทธิ์

๏ เจ็บเรียมห่างจางรักให้ใจเรียมหวน
แรมไกลหน้าราไกลนางร้างกลิ่นนวล
ละที่เคยเลยที่ควรล้วนที่แค้น
ไม่ควรทิ้งมิ่งขาดทางหมางข้อทุกข์
ข้อนอกสองข้องโอ้สุขขุกโอ้แสน
ก่อนเราทำกรรมเราแท้แก้เราแทน
โศกเหลือหน่วงทรวงเหลือแน่นแสนแล้วนาง
นึกยิ่งหวนนวลอยู่ห่างนางอยู่ห้อง
หน้าจะม้วนนวลจะหมองน้องจะหมาง
เขษมอาสน์ขาดสุขเอ๋ยเคยสำอาง
แน่จะรวนนวลจะร้างนางจะรา
กอบทำวลกลถวิลกินเทวษ
นางอยู่ห้องน้องหยั่งเหตุเนตร์ยลหา

นานวันลึกนึกวันลับนับเวลา
โหยพักตร์ราหาพี่ร้างห่างภิรมย์
นวลเคยแอบแนบเคยอ้อนนอนเคยอุ่น
สองจะขุ่นสูญใจไข้ใส้จะขม
คิดได้เชยเคยได้ชื่นคืนได้ชม
แค้นสองทุกข์ขุกทรวงถมคมศรแทง
ทุกข์จากรอท้อใจร้อนถอนใจรั้ง
แนบกันสองน้องกลสั่งนั่งกันแสง
เพื่อโศกรักพักตร์สองเรียงเพียงสิ้นแรง
เจียนคาไลยใจขาดแหล้งแจ้งขอลา
นวลจากเศร้าเนาจงส่างนางจงสุข
โศกขาดทิ้งสิ่งข้อทุกข์สุขคอยท่า
เหลียวเนตร์แต่แลน้องตั้งหลั่งน้ำตา
นึกชีวาน่าชีวาตม์นาฏชื่นเว้น
เจ็บทรวงร้อนจรสั่งร่ำจำสองร้าง
เนิ่นจะห่างนางจะให้ไหนจะเห็น

เรียมวิโยคโรคแวเยือนเรือนว่างเย็น
เรียกกบเต้นสลักเพ็ชร์อย่างนี้เอย ฯ

ฯ ๑๖ คำ ฯ

๑๖. กลบทอักษรล้วน

พระราชนิพนธ์

๑ มีมิตร์ไม่เหมือนหมายมาม่ายหมาง
เจ็บจิตร์จริงเจียวเจ้าจะจำจาง
รักฤๅรื้อแรมร้างเริศราโรย
คิดคำเคืองแค้นคำคำคมคด
เห็นหันเหียนเหียนหดให้หวนโหย
โอ้อกเอ๋ยอกโอ้โอ้อกโอย
ชั้งชมโชยชายเชือนเช่นเชิงชี้
ดูเด็ดดวงแดดิ้นได้โดยด่วน
สิ้นสื่อสวนสิ่งสงไสยสิใส่สี
ทำทบทวนเทียมเทียบที่ท่วงที

กับเกศแก้วกาก็กลกัน
งามงอนงอนงามงามง่ำเงื่อน
ยามยิ้มแย้มแย้มเยื้อนแยบเย้ยหยัน
จับจิตร์เจิมใจจงเจ้าเจียนจันทน์
กล้ำกลิ่นกลั่นกลบกลั้วกลิ่นเกลี้ยงเกลา
แบบบัวแบ่งบานแบะบุ้งเบียนบ่อน
จัดเจนจรจนจักจี้ใจเจียวเจ้า
หล่อนเลยเหลิงละเลิงหลงแล้วลาดเลา
เหมือนมัวเมามั่งมีมิตร์มิ่งเมือง
ฉะโฉมฉายเฉิดฉาดเฉียดฉาวโฉ่
ให้แห่งหนเห่โห่หับหูเหือง
คิดคำคนค่อนแค่นควรแค้นเคือง
กระดี้กระเดียมกระด้างกระเดื่องกระดากกระเด็น
เสียสัตย์เสียสิ่งสื่อสารสื่อสวน
ให้หิวโหยโหยหาหวนเห็นห่างเห็น
เราริร่างรำเรื่องเรื่องรักเร้น

ไว้เปนเช่นอักษรล้วนควรดูเอย ฯ

ฯ ๑๔ คำ ฯ

๑๗. กลบทรักร้อย

จ่าจิตร์นุกูล

๑ โอ้เจ็บใจใจจริงทุกสิ่งหนอ
ไม่เห็นรักรักเราเฝ้ารักรอ
ก่นแต่ก่อก่อเข็ญเปนนิจกาล
ที่หวังใจใจจริงทุกสิ่งสิ้น
ไม่ล้อลิ้นลิ้นลมคารมหวาน
ทุกวันทุกข์ทุกข์เหลือล้นจะทนทาน
ควรฤๅราญราญร้าวข่าวรวนเร
โอ้อกนี้นี้จะยับด้วยอับเฉา
เพราะรักเขาเขาไม่รักชักหันเห
เห็นแลสุดสุดร่ำคน้ำคเน
จะถ่ายเทเททุบายให้หายแคลง

ถึงบอกจริงจริงใจก็ไม่เชื่อ
นี่มิเนื้อเนื้อกรรมมาจำแกล้ง
จงดลใจใจเจ้าให้เผ้าระแวง
เพราะเหตุแหนงแหนงในทีที่พี่นาง
ฝ่ายเราหลงหลงเหลือเชื่อเชษฐา
สำคัญว่าว่าแต่ปากดอกถากถาง
มิรู้กรู้รู้ฦกนึกกั้นกาง
จะต้องค้างค้างแหงนโอ้แค้นคอ
ก็สมสาสาใจใครคิดสิ
ยังจะริริร่างทำห้างหอ
พึ่งเห็นรักรักร่วมเข้ากรวมตอ
คงเปนต่อต่อหน้าเวลารวย
จนเขาชมชมชื่อออกฦๅฉาว
ด้วยปะคราวคราวครั้งฉมังฉมวย
เพราะได้มนต์มนตรามหาละลวย
จึงดูรวยรวยรุ่งออกฟุ้งฟู

อันเพลงภ้อภ้ออ้างเหมือนอย่างสนอง
นามรักร้อยร้อยกรองต้องคู่คู่
ไว้เปนแบบแบบฉบับตำหรับครู
ตามที่รู้รู้อ่านบุราณเอย ฯ

ฯ ๑๖ คำ ฯ

๑๘. กลบทกบเต้นกลางสระบัว

จ่าจิตร์นุกูล

๑ หมายชิดมิตร์เชือนไม่เหมือนหมาย
อายจิตร์อิดใจด้วยได้อาย
นึกหวนนวลหายแต่ลายนึก
หวังใจไว้จงจำนงหวัง
ตรึกหมองตรองมั่งไม่ยั้งตรึก
คึกจิตร์คิดกะเจิงดังเพลิงคึก
ยามเล่นเย็นระทึกนึกทุกยาม
เหินจากหากเจ้าเผ้าทำเหิน

ขามมิตร์คิดเมินจึงเขินขาม
ทรามชมสมเชื้อใช่เนื้อทราม
เชิญตอบชอบตามเนื้อความเชิญ
รักเจ้าเราเจือด้วยเหลือรัก
เขินจิตร์คิดจักจะชักเขิน
เมินพักตร์มักพบเผ้าหลบเมิน
เมียงทีมีสเทินทำเมินเมียง
ฤๅเคืองเรื่องไขสิ่งไรฤๅ
เที่ยงสัตย์ทัดซื่อพี่ถือเที่ยง
เพียงเอ๋ยเผยโอษฐ์จงโปรดเพียง
คำสั่งคัดเสี่ยงไม่เลี่ยงคำ
สิทธิสถานศาลท้าวเจ้าศักดิ์สิทธิ์
ขำใจไข้จิตร์ที่คิดขำ
จำเลงขนได้ไปประจำ
ชูเทิญเชิญประถัมภ์ช่วยค้ำชู
แก้วทองกองถ้วนแต่ล้วนแก้ว

หมูจี่มีแจ่วจิ้มหัวหมู
ภูษาผ้าแสแพรชมพู
ชาตรีเช้าตรู่จะบูชา
สารกล่าวสาวกลอนสุนทรสาร
หาบทรู้แห่งบุราณท่านบัญหา
ชื่อกบเต้นกลางสระปทุมา
เพื่อไว้นานกาลข้างหน้าปรากฏเอย ฯ

ฯ ๑๖ คำ ฯ

๑๙. กลบทสบัดสบิ้ง

พระองค์เจ้าคเนจร

(กรมหมื่นอมเรนทรบดินทร)

๑ จะเหินห่างร้างรักสมัคสมาน
ทรวงสท้อนถอนจิตร์รำคิดรำคาญ
แสนสงสารสุดสวาทจะคลาศจะคลาย
ตระกองเกยเชยโฉมประโลมประเล้า

ยิ่งโศกเศร้าทรวงระทวยระหวยระหาย
จะจากจรอ่อนอารมณ์เสียดมเสียดาย
สงสารสายสมรมิ่งยังนิ่งยังนอน
จนเวลากากระเหว่าก็เร่าก็ร้อง
เสียงแซ่ซ้องภุมรีวะหวี่วะว่อน
ทั้งแสงทองส่องไขอำไพอำพร
ศศิธรอ่อนอับพยับโพยม
ยิ่งเสียวทรวงดวงฤๅดีทวีเทวษ
นี่เนื้อเศษกรรมเคยจากเชยจากโฉม
พลางรับขวัญนุชน้องประลองประโลม
อย่าทุกข์โทมนัสนะจะละจะลา
โอ้ยังหลับกลับรู้สึกสำนึกสำเหนียก
จะร่ำเรียกร่ำไรร้องไห้ร้องหา
จะแลเหลียวเปลี่ยวอุระนิจนิจา
จะอาทวาแสนทวีทุกวี่ทุกวัน
ผู้ใดหนอพอจะเมียงมาเบี่ยงมาบ่าย

ให้เหือดหายคลายร้อนช่วยผ่อนช่วยผัน
แต่คร่ำครวญหวนคนึงรำพึงรำพรรณ
จนสุริยันจะสว่างนภางค์นภา
แล้วลูบหลังสั่งเสียละเหี่ยละห้อย
อย่าโศกสร้อยเศร้าอุระเลยนะเลยหนา
ออกจากห้องหมองสวาทจะคลาศจะคลา
ลงเคหาให้คิดเสียจิตร์เสียใจ
เดินประเดี๋ยวเหลียวหลังแล้วยั้งแล้วหยุด
ปานนี้นุชตื่นผวาจะคว้าจะไขว่
นิราศนางอย่างนี้พิรี้พิไร
ให้นามไว้ชื่อสบัดสบิ้งเอย ฯ

ฯ ๑๖ คำ ฯ

๒๐. กลบทวัวพันหลัก

หลวงนายชาญภูเบศร์

๑ แต่วันเห็นมิได้เว้นถวิลหวน
หวนโหยหาทุกทิวาทวีครวญ
ครวญถึงนวลนานนึกคนึงนาน
นานเนิ่นเกินขวบปีไม่มีช่อง
ช่องช่วยรับประคับประคองสมรสมาน
สมานมิตร์สนิทน้องช่วยตรองการ
การเห็นนานตามเตือนก็เบือนไป
ไปหาผู้รู้ทำนายช่วยทายเคราะห์
เคราะห์ก็ดีนี่จำเพาะอาเภทไฉน
ไฉนนางหมางสวาทปลาตใจ
ใจจะขาดเสียด้วยไม่ประจักษ์ความ
ความที่หมายกลายเกลื่อนไม่เหมือนคิด
คิดน้อยจิตร์ห้ามใจไม่พึ่งห้าม

ห้ามก็เหมือนเตือนให้กล้าพยายาม
ยามเช้าเย็นไม่เว้นความเทวษวาย
วายทุกข์ใจได้เห็นหน้าปฤกษาพี่
พี่ก็มีแต่หน่วงเนิ่นให้เกินหมาย
หมายไม่สมอารมณ์ประสงค์เห็นคงตาย
ตายด้วยรักหักไม่หายรายหลงคนึง
คนึงนุชสุดจะยั้งกำลังรัก
รักจึงเสี่ยงเรียงรักให้มาถึง
ถึงเคืองเข็ญเปนแต่ใจอย่าให้อึง
อึงไปถึงเหนือใต้นั้นไม่ควร
ควรปรานีพี่ผู้มุ่งบำรุงพักตร์
พักตร์พอพ้นคนเขาลักสำรวลสรวล
สรวลถึงไหนในก็น้องจะหมองนวล
นวลเอ๋ยควรเห็นแก่หน้าที่ว่าวาน
วานนุสรผ่อนตามให้งามยศ
ยศให้งดงามเท่าเอาวสาน

สารสนองครองสัตย์ปฏิญาณ
นั้บุราณเรียกว่าวัวพันหลักเอย ฯ

ฯ ๑๖ คำ ฯ

๒๑. กลบทสารถีชักรถ

หลวงนายชาญภูเบศร์

๑ สงสารกายหมายมิตร์คิดสงสาร
ประมาณจิตร์ผิดเพราะเชื่อเหลือประมาณ
เสียดายการที่คิดเปล่าเศร้าเสียดาย
สุจริตคิดว่าตรงคงสุจริต
ไม่หมายจิตร์เลยว่าใจจะไม่หมาย
กลับกลายเกลื่อนเงื่อนงามความกลับกลาย
สัญญาไว้ไยไม่อายคำสัญญา
สังเกตกิจผิดหวังสิ่งสังเกต
วาสนาอาเภทหนอวาสนา
ให้มารับกลับว่าไม่ได้ให้มา

นั่งคอยท่าน้อยฤๅชั่งให้นั่งคอย
ยักเยื้องเรื่องรานรักทำยักเยื้อง
ใช้สอยใครไปก็เคืองคนใช้สอย
กลบรอยเก่าเหมือนเต่าใหญ่ไข่กลบรอย
สบทีคอยพลอยประจบก็สบที
คิดหน้าบ้างหลังนิดเหมือนคิดหน้า
พอที่ว่าถึงจะว่าก็พอที่
ใจดีผีเข้าได้ด้วยใจดี
เสียแรงพี่พิสมัยไม่เสียแรง
สงวนพักตร์คิดนวลสงวนพักตร์
ช่างแฝงรักจนกระจ่างเพราะช่างแฝง
คิดแคลงใจก็ไม่ผิดที่คิดแคลง
เวียนระวังก็เสียแรงที่เวียนระวัง
ได้เห็นใจสอนใจพึ่งได้เห็น
เช่นหลังเปนจะได้อ้างอย่างเช่นหลัง
กำลังเพลินกระไรเพลินเกินกำลัง

สัตรีนี้ใจไม่สัจจังใจสัตรี
ถึงรักพ้องสองเปนหนึ่งไม่ถึงรัก
เสียศรีพักตร์คบค้าพาเสียศรี
อย่างนี้เพลงแต่ก่อนกลอนอย่างนี้
ท่านเรียกว่าสารถีชักรถเอย ฯ

ฯ ๑๖ คำ ฯ

๒๒. กลบทกวางเดินดง

หลวงนายชาญภูเบศร์

๑ อกเอ๋ยอกประหลาดจริงที่นิ่งเฉย
โอ้เอ๋ยผิดคิดไม่เห็นจะเปนเลย
เสียดายเอ๋ยที่พี่เคยสงวนงาม
นิจาเอ๋ยมิได้หมายจะหน่ายจิตร์
สมรเอ๋ยใจเปนไรคิดเปนสองสาม
เจ้าพี่เอ๋ยสู้อุส่าห์พยายาม
น้องเอ๋ยงามแล้วฤๅน้องทำหมองเมิน

แน่นางเอ๋ยสัญญาไว้อย่างไรเล่า
เจ้าเอ๋ยลืมไปฤๅเจ้าจึงห่างเหิน
ครั้งนี้เอ๋ยฤๅว่าปะธุระเพลิน
อกเอ๋ยอกโอ้สเทินเอาลอยลอย
นิจาเอ๋ยแสวงผลก็เปนพิษ
เสียดายเอ๋ยป่วยการคิดมาติดสอย
น้องเอ๋ยเตือนก็แต่เบือนตะบิดตะบอย
น้องเอ๋ยคอยข่าวหายหลายวี่วัน
นุชเอ๋ยนุชแม้นว่ามีที่ขัดขวาง
เจ้าเอ๋ยพร้องเถิดอย่าพรางข้อคำขัน
ยอดรักเอ๋ยพี่ไม่หวังรังแกกัน
เจ้าพี่เอ๋ยจะทำขวัญสรรพ์สิ่งงาม
อกเอ๋ยซึ่งซ่อนเงื่อนเพื่อนฝากแฝง
นางเอ๋ยแหนงใจนี้เจ็บเหมือนเหน็บหนาม
เจ้าเอ๋ยตรองเถิดอย่าหมองประมาณความ
น้องเอ๋ยงามไหนก็ตามจะหารือ

สมรเอ๋ยพี่ว่าหวังให้ยั้งคิด
อกเอ๋ยควันนี้จะปิดมิดอยู่ฤๅ
คนเอ๋ยอันที่จะคั้นปลาสองมือ
เจ้าเอ๋ยเจ้าเขาจะฦๅกระมังนาง
น้องเอ๋ยพี่ว่านี้ด้วยสุจริต
เออเอ๋ยผิดก็ควรผ่อนให้หย่อนบ้าง
น้องเอ๋ยพี่พิสมัยยังไม่จาง
จึงกล่าวกลอนวอนเปนกวางเดินดงเอย ฯ

ฯ ๑๖ คำ ฯ

๒๓. กลบทพระจันทร์ทรงกลด

หลวงลิขิตปรีชา

๑ อกเอ๋ยอกอกโอ้โอ้อกเอ๋ย
คราวเชยชื่นชื่นชิดคิดคราวเชย
ประคองนุชนุชเคยคู่เคียงประคอง
ไม่ร้างรักรักไม่หน่ายหมายไม่ร้าง

ทั้งสองจิตร์จิตร์ไม่จางกันทั้งสอง
สมปองหมายหมายไว้ได้สมปอง
เปนกรรมไฉนไฉนสนองต้องเปนกรรม
ให้ยากใจใจช้ำทำให้ยาก
มิหนำพรากพรากให้แคล้วแล้วมิหนำ
ซ้ำทำเข็ญเข็ญแค้นแสนซ้ำทำ
ในทรวงร้อนร้อนร่ำช้ำในทรวง
ทุกข์รักหนักหนักพ้นทนทุกข์รัก
เขาหลวงหนักหนักยิ่งกว่าเขาหลวง
บำบวงบนบ่นพร่ำร่ำบำบวง
ค่ำคืนคิดคิดเป็นห่วงทุกค่ำคืน
น้องเอ๋ยทุกข์ทุกข์ครั้งนี้น้องเอ๋ย
จะฝืนใจใจทำเฉยสุดจะฝืน
จะกลืนโศกโศกก็แสนสุดจะกลืน
ไม่วายครวญครวญสอื้นอยู่ไม่วาย
เพราะญาติน้องน้องว่าตรงหลงเพราะญาติ

ใจหมายมาดว่าเนื้อเชื่อใจหมาย
กลับกลายแกล้งแกล้งเบือนเชือนกลับกลาย
เจื่อนใจคิดคิดร้ายหมายเจื่อนใจ
หลายอย่างแยบแยบยนต์กลหลายอย่าง
จนได้ร้างร้างห้องน้องจนได้
อาไลยเหลือเหลือที่พี่อาไลย
รัญจวนจิตร์จิตร์ไขว่ให้รัญจวน
สุดตรึกแล้วแล้วนะนุชพี่สุดตรึก
พร่ำหวนนึกนึกร่ำแต่พร่ำหวน

ประมวญคำคำสนองตรองประมวญ
โดยกระบวนว่าพระจันทร์ทรงกลดเอย ฯ

ฯ ๑๖ คำ ฯ

๒๔. กลบทอักษรสังวาส

ขุนธนสิทธิ์

๏ ไฉนใจเจ้าจึงไม่นิยมสม
มาราร้างห่างรสภิรมย์ชม
ที่นี่คมแฝงผักชักใบไป
เพราะเจาะจังหวังจะฝากชีวิตมิตร์
เดิมเริ่มคิดมิได้แหนงน้ำใจไฉน
จะถนอมเปนที่ชื่นฤๅไทยใน
หวังยังไมตรียืนยืนยงคง
ชะกะไรพี่พอได้ประโลมโฉม
ฤๅรื้อโทมนัสพิศวงหลง
เห็นเปนน้องครองสัตย์ดำรงตรง
ด้วยงวยงงหลงเล่ห์ไม่กริ่งประวิง
อ้อพอรู้เชิงเช่นสนัดชัด
ใจไม่ยืนย่อมวิบัติเจียวจริงหญิง

กลฝนค้างใบบัวกลัวสิ่งจริง
แน่แท้ที่จะกลิ้งกลับกลายวาย
ยลกลหยาดน้ำค้างพร่างหน้าผา
พอระแสงสุริยาขึ้นสายหาย
เปรียบเทียบจิตร์สมรพี่ที่ชายคลาย
ควรด่วนหน่ายเสน่ห์ได้ดังศรรอน
มาทวาสนาเราเสียรู้ชู้
อ๋อฮอพอเปนครูเพราะหล่อนสอน
อันสัญชาติลิ้นชื่นชอ้อนวอน
รักมักซ้อนด้วยรักรสวาจา
ได้ไว้เปนเช่นชี้นี่นางอย่าง
เผื่อเมื่อพบพานบ้างข้างหน้าหนา
ผู้รู้ท่านแต่งตั้งตำรามา
เรียกชื่อว่าอักษรสังวาสเอย ฯ

ฯ ๑๔ คำ ฯ

๒๕. กลบทธงนำริ้ว

พระราชนิพนธ์

๏ กุ๋ยกุ๋ยหน้าไม่เก้อละเมอหึงส์
พึ่งพึ่งก็เหมือนแกล้งแพร่งความอึง
คิดคิดแล้วให้ขึ้งขุ่นเคืองใจ
ดูดูก็น่าหัวตัวเต้นหยาง
ชะชะนางช่างเอาอายออกส่ายไส้
จริงจริงฤๅหนอที่ว่าสิ้นอาไลย
นี่นี่ใครให้สำนวนดูควรเปน
เปล่าเปล่าก็เดาโดนเผ้าโพนทนา
นิจานิจาตาบอดสอดตาเห็น
แลแลก็ตลอดลอดตัวเล็น
ฉาวฉาวราวกับเล่นประชันงาน
นึกนึกจะใคร่ว่าให้สาสม
ไหนไหนก็ลมลิ้นหล่อนมันอ่อนหวาน

ทำทำนองต้องตำราบุราณกาล
เหมือนเหมือนกับนิทานนางโสทร
รอรอฤทธิ์ลงเสียบ้างเถิดนางเอก
ช้าช้าหน่อยจะค่อยเษกเปนจอมสมร
อย่าอย่าคิดแค่นขันประชันกลอน
แสนแสนงอนหย่อนพยศลดลิ้นคาง
ใครใครเขาได้รู้อดสูเขา
แน่แน่เจ้าขอแต่ปากอย่าถากถาง
พิศพิศโฉมเล่าก็เฉิดประเสริฐสำอาง
คิดคิดข้างประยูรศักดิ์ก็สูงทรง
เออเออไฉนใจจึงไม่สม
ค้าคารมข่มมิตรน่าพิศวง
รักรักได้แต่รื่นไม่ยืนยง
ชื่อว่าธงนำริ้วปลิวปลายเอย ฯ

ฯ ๑๔ คำ ฯ

๒๖. กลบทพิณประสานสาย

กรมหมื่นไกรสรวิชิต

๏ ระคายหม้ายระคนหม่นระคางหมาง
กระเจิงเหลิงกระจายลายกระจ่างลาง
จะห่างร้างจะโหยโรยจะหวนรวน
ฉะลมชมฉะเล้นเช่นแฉล้มแช่ม
ทำแย้มแซมทำยลซนทำยวนสรวล
กระบิดหนิดกระบอยหน่อยกระบวนนวล
ประมวญกวนประเมินเกินประมาณการ
เริ่มรู้ชู้เริ่มรักชักเริ่มราช้า
เพราะไว้ใจเพราะวาจาเพราะหวานจ้าน
ฉะเห็นเช่นฉะหัดชัดฉะหาญชาญ
ทำเริดเพิดทำราญพาลทำฤทธิพิษ
พี่นางช่างพินิจชิดพินอบชอบ
เข้าลอบปลอบเข้าล้อมปลอมเข้าลิดปลิด

สนัดขัดเสนียดเคียดสนิทคิด
จนมิดจิตร์จนมืดจืดจนหมางจาง
ครั้งว่างนางครั้งหวิดหนิดครั้งวันนั้น
พลอยการควานพลอยก้นควันพลอยกางขวาง
เข้างำนำเข้างัดนัดเข้าง้างนาง
ให้ค้างจางให้คอยจ๋อยให้ไข้ใจ
สลวยสวยสลัดสัดย์แสลงแส้ง
ถลำคำแถลงแข่งไถลไข
รู้การนานรู้แกมแนมรู้ไกใน
แต่ใจใผ่แต่เจ้าเผ้าแต่เจือนเพื่อน
ทุรนทนทุรวนทวนทุราท่า
ดูช้าล่าดูเชิงเหลิงดูเชือนเลื่อน
ทำอายบ่ายทำเอียงเบี่ยงทำเอือนเบือน
เห็นกลีบลบเห็นเกลื่อนเลื่อนเห็นกลายลาย
จะลอบชอบจะโลมโฉมจะภาชื่อ
คิดหือมือคิดเหินเมินคิดหายหมาย

ระเบียบเปรียบระบุปรุระบายปราย
ชื่อกลพิณประสานสายหมายนามเอย ฯ

ฯ ๑๖ คำ ฯ

๒๗. กลบทเบญจวรรณห้าศรี

หลวงนายชาญภูเบศร์

๑ แสนสุดโศกสั่งสารเห็นนานหาย
คนข้างเคียงเคยคอยพลอยกลับกลาย
อกเอ๋ยโอ้เอออายเพราะหมายเกิน
หลงละเลิงลมลิ้นไม่กินแหนง
สายสนสื่อเสกแสร้งช่วยเดินเหิน
โน่นนี่นั่นแนะนำแล้วทำเมิน
ชักชวนเชิญเชือนใช้ไม่เหลียวแล
ครั้นครั้งคราวเคราะห์ใครไม่นับหน้า
หมายมิตร์มาเมินหมางห่างเหินแห
เพียรพึ่งพี่ผ่อนพักตร์ก็ชักแช

ลังเลแลลับลึกนึกน้อยใจ
เผ้าฝากผั้งผั้กผ้ายหมายเปนน้อง
ควรเคืองข้องคุมเคียดเดียดฉันไฉน
อย่ายักเยื้องแยบยนต์เปนกลใน
จะจางใจจากแจงให้แจ้งการ
ทางท่วงทีที่ทำนองเปนสองรัก
เนิ่นนานนักนึกหนาวจะร้าวฉาน
ไหนนั่นหนอแน่นอนจึงรอนราญ
จะเจือจานเจาะจงที่ตรงใคร
พื้นพวกพ้องพันธุ์พี่ใช่ที่อื่น
ชอบเชยชื่นชวนชักตามรักใคร่
คนคิดค้าคงคาดมาดกำไร
เบี่ยงเบียดไบ้แบ่งเบาเอาง่ายงาม
น้องนับหน้านักนึกว่าเชษฐา
รั้งรอราเรื่องรักหักให้ขาม
ชะชั้งใช้เชิงชั้นทำกันความ

เงาแง่เงื่อนงดงามเหมือนจามรี
จิตร์จืดจริงเจียวใจกระต่ายแก่
โอ๋ยอ้อแอ้อ้อยเอี่ยกลัวเสียศรี
หลาบหลีกแล้วลิ้นลมคมคนดี
ชื่อเบญจวรรณห้าศรีเช่นนี้เอย ฯ

ฯ ๑๖ คำ ฯ

๒๘. กลบทครอบจักรวาฬ

พระราชนิพนธ์

๏ ขามจิตร์คิดข้อหมางระคางขาม
ความจริงใจนี่ไฉนจึงแหนงความ
ควรจะถามก็ไม่ถามกันตามควร
พี่นางแกล้งแปลงเรื่องให้เคืองพี่
สรวลซิกซี้กันเสียได้ไม่ได่สวน
จวนจะชื่นช่างมาคืนให้รัญจวน
ออสำนวนพี่นางอย่างน้ออ

เชิดแต่ชั่วกลัวแล้วพี่ดีแต่เชิด
ขอเสียเถิดนะอย่าพร้องน้องได้ขอ
พอที่ฤๅให้อื้ออึงช่างพึงพอ
ดังพากย์หนังหน้าจออ๋อโด่งดัง
ไฉนจึงไม่แจ้งน้องว่าปองไฉน
หวังอย่างไรน้องจะให้ได้สมหวัง
ชังกันไม่เหมือนรักอย่าชักชัง
คิดหน้ามั่งหลังหน่อยค่อยได้คิด
จับเท็จจริงสิ่งใดได้ตั้งใจจับ
ผิดข้อลับฤๅขอแจ้งจงแจงผิด
มิตร์น้องทราบสิ้นความเชิญถามมิตร์
ใครประดิษฐ์ก่อก่อนนั้นนั้นคือใคร
สองสามครั้งตั้งใจว่าเปนสอง
ไหนชู้ชื่นอื่นของน้องอยู่หนองไหน
ใจซื่อถือว่าพี่ที่วางใจ
กาลไม่นานปานใดสิเสียการ

แหนงในจิตร์ขนิษฐ์บ้างอย่างเรียมแหนง
หวานนักมักแสลงด้วยลมหวาน
ราญรักเข้าเรื่องกลคนบุราณ
ท่านเรียกครอบจักรวาฬสารนี้เอย ฯ

ฯ ๑๔ คำ ฯ

๒๙. กลบทหงส์คาบพวงแก้ว

พระราชนิพนธ์

๑ ได้ยลน้องน้องนวลพักตร์พักตร์ผ่องผิว
เจ้างามโฉมโฉมชื่นจิตร์จิตร์เจียนปลิว
ดูดังลิ่วลิ่วลอยเลื่อนเลื่อนลงดิน
จะหาไหนไหนจะเหมือนเหมือนโฉมสมร
จริตงอนงอนงามเฉิดเฉิดโฉมฉิน
มารยาทยาตร์เยื้องอย่างอย่างกินริน
พี่แดดิ้นดิ้นโดยรักรักรึงใจ
เมื่อเยื้อนยิ้มยิ้มยวนคมคมขำค้อน

งามชะอ้อนอ้อนอกเรียมเรียมพิสมัย
ดูท่าทีทีให้เห็นเห็นเปนนัย
จึงค้อนให้ให้รู้แยบแยบยนต์สเทิน
โอ้อกเราเราจะคิดคิดฝากรัก
จะหาพักตร์พักตร์ผู้ช่วยช่วยเดินเหิน
จะได้ใครใครหนอเราเราจะเชิญ
ให้ช่วยเดินเดินสื่อชักชักโฉมอนงค์
ก็เห็นแต่แต่พี่นางนางเคยพึ่ง
ก็โกรธขึ้งขึ้งเคียดว่าว่าลืมหลง
จะแจ้งความความจะกลับกลับยุยง
เห็นไม่จงจงใจช่วยช่วยทุกข์ร้อน
ไฉนหนอหนอจะแจ้งแจ้งจิตร์เจ้า
ว่าพี่เศร้าเศร้าโศกทอดทอดใจถอน
ถึงยามกินกินแต่ทุกข์ทุกข์นั่งนอน
ดังต้องศรศรเสียบอกอกอาทวา
นี่สุดคิดคิดเหลือคิดคิดเสี่ยงสาร

มาแจ้งการการสังวาสวาสนา
ขอจงน้องน้องอย่าแหนงแหนงวิญญา
ชื่อเหมราคาบพวงแก้วแพร้วพรายเอย ฯ

ฯ ๑๔ คำ ฯ

๓๐. กลบทพักพันร้าน

พระองค์เจ้าคเนจร
(กรมหมื่นอมเรนทรบดินทร)

๑ จิตร์แหนงแจ้งในใจหนักจิตร์
มิตร์เชือนเหมือนใช่ไม่เช่นมิตร์
เบือนจิตร์บิดจากบากใจเบือน
หนักทรวงหน่วงสารนานสื่อหนัก
เหมือนจิตร์มิตร์จักมักจืดเหมือน
เพื่อนใจใฝ่เจ้าเฝ้าเจือนเพื่อน
ชายเตือนเชือนตอบชอบแตกชาย
จิตร์เศร้าเจ้าซ้ำจำโศกจิตร์

หมายค้างหมางคิดมิตร์ขาดหมาย
คล้ายแล้วแคล้วเล่าเคล้าเลยคลาย
นางร่ายหน่ายเราะเนาะฤทธิ์นาง
รักชู้รู้เช่นเร้นเชิงรัก
หมางพักตร์มักผอมมอมผิวหมาง
วางจิตร์หวิดใจไหวจำวาง
ลับเห็นเล่นหางลางแห่งลับ
คิดรื่นคืนร้างค้างเรื่องคิด
จับผิดจิตร์เพี้ยนเจียนพึ่งจับ
รับหน้าร่านักรักไหนรับ
เกินนับกับน้องก้องนักเกิน
ชู้เอ๋ยเชยอื่นชื่นอกชู้
เขินร้าวข่าวรู้คู่ร้างเขิน
เชิญคืนชื่นเคยเชยขอเชิญ
มิตร์เหินเมินหายหมายเห็นมิตร์
เลี่ยงพักตร์ลักพบหลบพอเลี่ยง

บิดแสร้งแบ่งเสี่ยงเบี่ยงเสบิด
คิดนางค้างเนิ่นเขินนอนคิด
ลักชิดลิดชมลมชายลัก
ขามนวลควรหน่ายขายหน้าขาม
หักเล่นเห็นลามห้ามเหลือหัก
ยักกล่าวยาวกลอนย้อนแกล้งยัก
เผ้าผูกรักพั๊กพันร้านชื่อสารเอย ฯ

ฯ ๑๖ คำ ฯ

๓๑. กลบทวิสูตร์สองไข

พระองค์เจ้าคเนจร
(กรมหมื่นอมเรนทรบดินทร)

๑ แสวงสวาทมาดมิตร์สนิทสนอง
ไม่เว้นไม่วายหมายถวิลประคิ่นประคอง
สมานสมัครรักน้องประลองประโลม
แต่ปางแต่ไปไกลฺตานิรานิราสุ

ก็ค้างก็ขาดคู่คิดเชยชิดเชยโฉม
ให้เห็นให้หวงทรวงบ่ระดุจจะทรุดจะโทรม
เพราะทุกข์เพราะโทมนัสถึงคนึงคเน
จะพากจะเพียรเวียนสวาทที่มาดที่หมาย
ดังเวียนดังว่ายวังวลระหนระเห
ระหวยระหายสายน้ำชล่ำชเล
ยิ่งว้ายิ่งเหว่หวั่นจิตร์จะปลิดจะปลง
จึงเอื้อนจึงอ้อนวอนรักประดักประเดิด
อย่าเหินอย่าห่างร้างเริศประเสริฐประสงค์
ไม่เสไม่แสร้งแจ้งรักประจักษ์ประจง
จะขอจะคงเคียงข้างจนวางจนวาย
ถนับถนอมกล่อมเกลี้ยงเปนเที่ยงเปนแท้
ไม่ห่างไม่แหห้องน้องอย่าหมองอย่าหมาย
เสงี่ยมสงวนชวนเชยสเบยสบาย
ไม่คลาศไม่คลายเคล้าคลอลออลออง
ซึ่งกล่าวซึ่งกลอนซ้อนซับประดับประดิษฐ

ประสมประสิทธิ์สำเนียงเปนเสียงเปนสอง
ให้ชื่อให้เช่นเปนระเบียบทำเนียบทำนอง
วิสูตร์ทองสองไขไว้นามเอย ฯ

ฯ ๑๒ คำ ฯ

๓๒. กลบทเสือซ่อนเล็บ

นายช้าง (เปรียญ) มหาดเล็ก

๑ โอ้ใจหายหมายรักหักใจหวน
เรียมรันทดสลดจิตร์คิดรัญจวน
ไม่วายครวญม้วนหมางว่างวายเลย
เอาใจหวังพึ่งข่าวหนาวใจนัก
ให้อกข้อนร้อนรักหนักอกเอ๋ย
หมายจักชมสมสนิทคิดจักเชย
ฤๅควรเฉยเลยไปไม่ควรเปน
โอ้ใจนางขนางรักหักใจเจือน
ใจไม่เบือนเหมือนปองตรองไม่เห็น

ดูใจเฉื่อยเรื่อยรื่นชื่นใจเย็น
พบไม่เว้นเห็นหน้าตาไม่แล
ฤๅใครสอนหล่อนจำคำใครสั่ง
ใจนึกหวังนั่งกระหยิ่มอิ่มนึกแน่
จึงเชือนฉากกระดากรักชักเชือนแช
เชิงทำรออ้อแอ้แปรทำนอง
เสือซ่อนเล็บเหน็บแยบแบบซ่อนรัก
ต้องกรมอกวิตกหนักจักกรมหนอง
อันเลือกคู่ดูเก้อเออเลือกลอง
จงจับจองสองสามตามจับใจ
ให้เหมือนสุดาภากีดีเหมือนแบบ
ทั้งจิตรใจใครแวบแยบจิตรไหว
พี่อาวรณ์นอนนึกตรึกอาไลย
ด้วยหวังใจไม่ฉมังดังหวังคิด
วิตกเรียมเทียมหงส์ลงตกปลัก
จำเจ็บด้วยงวยรักหนักเจ็บจิตร์

จะออกประชันขันต่อขอออกฤทธิ์
สัญชาติมิตรจิตร์สองพ้องชาติเดียว
ถึงเสียชู้รู้กลคนเสียสัตย์
ดังเด็ดใบไม้ทัดตัดเด็ดเดี่ยว
หาจริงยากปากหญิงกลิ้งจริงเจียว
ชื่อเสือซ่อนเล็บเที่ยวจับจดเอย ฯ

ฯ ๑๖ คำ ฯ

๓๓. กลบทตะเข็บไต่ขอน

พระราชนิพนธ์

๏ ระทวยระทดสลดสละขนิษฐขนาง
ระเหระหนกระวนกระวายระคายระคาง
จะแรมจะร้างอนงค์อนาถนิราสนิรา
เพราะยลเพราะยินระบิลระหัสสนัดสนั่น
จะเกียดจะกันก็สุดจะสอนจะวอนจะว่า
ระชิกระชี้ขะรี้ขะรมระอมระอา

จะไปจะมาระร่าระเริงตะเลิงตะลุย
จะลี้จะลับก็กลับก็แกล้งจักแจ้งจักโจ่ง
ดุดังดุโด่งมิแตกก็แหลกอิแฉกอิฉุย
กะมิตร์กะญาติก็สาดก็ส่ายกระจายกระจุย
ตะกรายตะกรุยจริตกระบิดกระบวนระบำ
จะเช้าจาสายจะบ่ายจะเย็นก็เล่นก็เลาะ
ประสงค์ประเสาะจะเฉาะจะชิมมิอิ่มมิหนำ
มิยืนมิยงมิคงสนิทประจิตประจำ
จะเร่จะร่ำระยำระยี่กระดี้กระเดียม
นี่แน่หนะเจ้าหนะเราจะวอนจะสอนจะสั่ง
จะเชื่อจะฟังก็ยังก็จบสงบเสงี่ยม
จะงามจะงดจะสดจะใสหนะใครจะเทียม
ลออลอองจะอ่อนจะเอี่ยมจิรังเจริญ
ประยุรญาติจะพร้อมจะพรักจะรักจะใคร่
ทั้งบกทั้งเรือแลเหนือแลใต้จะสรรเสริญ
จะโกรธจะขึ้งจะตึงจะตัดมนัสสเทิน

ก็เห็นจะเนิ่นจะนานสวาทจะขาดจะรอน
เพราะรักเพราะแรงแถลงนุสนธ์ยุบลจะง้อ
แสดงลิขิตประดิดประต่อสมานสมร
ประสงค์จะสมภิรมย์สนิทประดิษฐชออน
ชื่อตะเข็บไต่ขอนงอนง้อเอย ฯ

ฯ ๑๔ คำ ฯ

๓๔. กลบทนาคบริพันธ์

หลวงนายชาญภูเบศร์

๑ ได้เห็นน้องปองรักสมัคหมาย
สมัคมิตร์พิศวาสไม่คลาศคลาย
ไม่คลาศคลาทิวาวายเทวษครวญ
เทวษคร่ำรำพึงคำนึงนุช
คำนึงนานมิได้หยุดละห้อยหวน
ละห้อยหาผู้เมตตาก็แปรปรวน
ก็แปรแปรแต่ล้วนเห็นเลื่อนลอย

เห็นเลื่อนไหลใจยิ่งร้อนอาวรณ์หวาด
อาวรณ์หวิดจิตร์จะขาดแต่โศกสร้อย
แต่โศกสั่งพั่งสารรำคาญคอย
รำคาญเคืองเรื่องรอยเห็นเกินการ
เห็นเกินกิจจึงลิขิตสารารัก
สาราเรียงเสี่ยงลักษณ์อักษรสาร
อักษรส่งประสงค์สร้อยสุมามาลย์
สมรมิ่งแม่อย่าราญอารมณ์รอน
อารมณ์รักสมัคมิตร์ขอชิดโฉม
ขอชิดชื่นรื่นประโลมภิรมย์สมร
ภิรมย์สมานเหมือนหนึ่งสารที่วานวอน
ที่วานว่ามาด้วยร้อนกมลทน
กมลเทียบเปรียบต่อพระลอคลั่ง
พระลอคลุ้มฤๅไทยตั้งแต่หมองหม่น
แต่หมองไหม้สิทธิไชยช่วยแก้มนต์
ช่วยแก้ม้วตัวเรียมกลระกำกาย

ระกำเกินเชิญแม่ช่วยแก้ไข
ช่วยแก้ขุ่นไข้ใจพอให้หาย
พอให้เห็นโฉมหนิดอย่าอิดอาย
อย่าอิดเอื้อนเยื้อนย้ายกระบวนแปลง
กระบวนปลอบมอบม้วยด้วยจริงจิตร์
ด้วยจริงใจอย่าได้คิดคเนแหนง
คเนนุชสุจริตประดิษฐแสดง
นามแถลงนาคบริพันธ์เอย ฯ

ฯ ๑๖ คำ ฯ

๓๕. กลบทนาคเกี้ยวกระหวัด

พระราชนิพนธ์

๏ อนุชาอัประยศกำสรดแสน
แสนกำสรดด้วยเพราะมิตร์คิดทดแทน
แทนทดให้น้องแค้นแน่นทรวงระกำ
ระกำทรวงล่วงมาส่ายแสนอายหน้า

น่าอายโอ้สมสากะใจหนำ
หนำใจสิที่ใจมิเจ็บจำ
จำเจ็บด้วยน้ำคำเขาเหลือคม
คมเหลือชิ้นเนื้อน้องดังต้องหนาม
หนามต้องไม่เท่าความทุกข์ทับถม
ถมทับอุราน้องเปนหนองกรม
กรมหนองก็เพราะลมลิ้นลามลวน
ลวนลามได้ด้วยน้องไม่มีจิตร์แหนง
แหนงจิตร์คิดระแวงจะหันหวน
หวนหันประชันพี่มิเคยควร
ควรเคยชอบจะชวนกันเกรงกลัว
กลัวเกรงใจพี่นางอย่าหมางจิตร์
จิตร์หมางอย่างคิดผิดต้องชื่อชั่ว
ชั่วชื่อชู้เช่นนั้นไม่พ้นพัว
พัวพันจะพามัวหม่นหมองใจ
ใจหมองหนักด้วยรักพี่นะพี่เอ๋ย

เอ๋ยพี่นางช่างไม่เปรยเลยนี่ไฉน
ไฉนนี่มิถือถ้อยว่าพลอยไป
ไปพลอยให้ลิ้นคำเขาก้ำเกิน
เกินก้ำกันก็แต่ฉันดอกหนะพี่
พี่หนะอย่าสเทินทีทำห่างเหิน
เหินห่างไกลอาไลยรักขอชักเชิญ
เชิญชักเชษฐาเจริญเสน่ห์นุช
นุชเสน่ห์หวังจะฝั่งชีวิตฝาก
ฝากชีวิตจิตร์จากเปนที่สุด
สุดที่ร่ำพจมานสารสมมุติ
นามชื่อภุชงค์เกี้ยวกระหวัดเอย ฯ

ฯ ๑๖ คำ ฯ

๓๖. กลบทนาคราชแผลงฤทธิ์

พระราชนิพนธ์

๏ ทุกเช้าค่ำกำสรวญรัญจวนถึง
รึงใจทุกข์ฉุกจิตร์คิดคำนึง
ขึ้งแค้นนางอย่างประหนึ่งจะคลั่งไคล้
ให้เคลิ้มคลุ้มกลุ้มอุรานิทราตรึก
นึกโศกตรองน้องเอ๋ยอึกด้วยเหตุไฉน
ได้เห็นนวลเมื่อวันนั้นคิดหวั่นใจ
ไคว่าเจ้าจึงมิให้พี่ใกล้เคียง
เพียงกล้าขึ้นด้วยได้ชี่เปนที่พึ่ง
บึ่งเทียมพี่มีแต่ขึ้งถึงขึ้นเสียง
เถียงคำสัตย์ตัดภ้อเล่นพอเพียง
เลี่ยงพาดพันหมั่นเมียงเข้าวัดวา
ข้าหวังไว้ไม่เดาเงาในกระจก
นกกระจ้อยหงอยงกต้องเกี่ยวหญ้า

ตาก็ยลคนอย่างนี้ย่อมมีมา
อย่าหมายเมืองนิรยกาสุดาจันท์
สันดานเจ้าเมามุ่นทำบุญเสมอ
เธอบาปมองจ้องเจอก็คงฉัน
กันเข้าช่องต้องตะกางด้วยรางวัล
ดั้นรกวนไม่เวียนหันออกหาทาง
อ้างหงส์ทองของหนามให้งามเช่น
เห็นเงื่อนโฉมเฉียดจะเล่นเลี่ยนบึกหาง
ลางเบิดเหตุจึงให้ผ้นเช่นนั้นนาง
ช่างนึกขนางระคางรักไม่รอคิด
มิตร์ร่วมไข้ตายด้วยกันมาพลันเจื่อน
เหมือนแผลเจ็บโรคเรื้อนที่เหลือบิด
ผิดล้นปางไม่เหมือนอย่าปาราชิต
นามนาคราชแผลงฤทธิ์คิดยากเอย ฯ

ฯ ๑๔ คำ ฯ

๓๒. กลบทบัวบานกลีบขยาย

พระราชนิพนธ์

๏ เจ้างามพักตร์ผ่องเพียงบุหลันฉาย
เจ้างามเนตร์ประหนึ่งนัยนาทราย
เจ้างามขนงก่งละม้ายคันศรทรง
เจ้างามนาสายลดังกลขอ
เจ้างามสอเสมือนคอสุวรรณหงส์
เจ้างามกรรณกลกลีบบุษบง
เจ้างามวงวิลาสเรียบระเบียบไร
เจ้างามปรางเปล่งปลั่งเปรมปราโมทย์
เจ้างามโอษฐแย้มยวนจิตร์น่าพิสมัย
เจ้างามทนต์กลนิลช่างเจียรไน
เจ้างามเกศดำประไพเพียงภุมริน
เจ้างามปิ่กตัดทรงมงกุฎกระษัตริย์
เจ้างามทัดกรรณเจียกผมสมพักตร์สิ้น

เจ้างามไรไม่แขงคดหมดมลทิน
เจ้างามประทิ่นกลิ่นเกศขจายจร
เจ้างามเบื้องปฤษฎางค์พ่างพิศวง
เจ้างามทรวงสมทรงอนงค์สมร
เจ้างามถันเทียมเทพกินร
เจ้างามกรอ่อนดังงวงเอราวัณ
เจ้างามนิ้วนะขาน่ารักหนอ
เจ้างามลออเอวบางเหมือนนางสวรรค์
เจ้างามเพลากลกัทลีพรรณ
เจ้างามบาทจรจรัลจริตงาม
เจ้างามละม่อมพร้อมพริ้งยิ่งนางมนุษย์
เจ้างามดุจลอยฟ้ามาสู่สนาม
เจ้างามอุดมสมลักขณานาม
เจ้างามยามประจงจัดกรัชกาย
เจ้างามศักดิ์สมบูรณ์ประยูรยศ
เจ้างามหมดประมวญสวาทพี่มาดหมาย

เจ้างามจริงทุกสิ่งสรรพ์ดังบรรยาย
ชื่อบัวบานกลีบขยายหมายนามเอย ฯ
ฯ ๑๖ คำ ฯ

๓๘. กลบทอักษรสลับล้วน

พระองค์เจ้าคเนจร

(กรมหมื่นอมเรนทรบดินทร)

๑ โอ้อกเอ๋ยเคยเคียงข้างนางหน่ายแหนง
จำจนใจให้หิวโหยร่วงโรยแรง
กลับกลายแกล้งแปลงเปลี่ยนเปลื้องเรื่องรักเรา
เหลือรำภุกนึกนิ่มนวลหวนหายหอม
ตรึกตรองตรอมย่อมเย็นเยียบเงียบง่วงเหงา
ลำลักลอบชอบเชิงชวนยวนยั่วเย้า
คลึงเคล้นเคล้าเจ้าจึงจางหมางเมิดเมิน
พอพบพักตร์ยักเยื้องยิ้มพริ้มเพราะพริ้ง
จับใจจริงมิ่งมิตรมั่นขันค้างเขิน

ไขข้อขำร่ำเรื่องรักชักชวนเชิญ
เห็นฮึดหินเกินเก่าก่อนค้อนคมคาย
โอ้อกเอ๋ยเลยลืมละปละเปลื้องปลิด
เจ็บจริงจิตร์คิดเคืองแค้นแหนหวงหาย
ยังยิ้มเย้ยเลยเลี่ยงเลียบเปรียบเปรยปราย
กลบเกลื่อนกลายหมายเหมือนไม่ใช่ชู้เชย
นี่แน่น้องล่องลอยลิ่วผิวผ่องผิด
พี่เพ่งพิศคิดคืนคายอายอกเอ๋ย
หลงลำลึกนึกหนาวนอนกรก่ายเกย
ค่ำคืนเคยเวยวายวนรนร้อนแรง
แรกรู้รักจักจิตร์ใจไถ่ถามท้วง
หลงลิ้นลวงด้วงดอกดั้นพ้นเพ้นแฝง
น้อยหนอนางจางจิตร์จากปากปุแปง
ดูดำแดงแจ้งโจ๋งเจอเก้อเกินการ
คู่เคียงควรนวลน้องหน้าร่ำเริงรื่น
ขมคอขื่นชื่นชอบชั่งหวังว่าหวาน

ลืมเลยเหลิงเชิงเชือนชักรักร้าวราญ
พี่พบพานสารส่งซ้ำจำเจรจา
ต้องตักเตือนเยือนเยี่ยมหญิงกริ่งเกรงโกรธ
ทำถือโทษโอษฐโอ้อ้อนห่อนหันหา
แกล้งกล่าวกลอนวอนว่าไว้ให้เฮฮา
ได้สมยาสลับล้วนสามส่วนเอย ฯ

ฯ ๑๖ คำ ฯ

๓๙. กลบทมยุราพ้อนหาง

กรมหมื่นไกรสรวิชิต

๑ ดูดูชั้นเชิงมิตร์คิดเฉยเฉย
ผิดผิดทำจำเปนทักแต่เปรยเปรย
ขันขันจ้านเจียวเจ้าเอ๋ยเมื่อดีดี
อยู่อยู่หน่อยก็ทำเง้าเอางอดงอด
ไปไปหน่อยก็ออดฉอดเจียวฉีฉี
พึ่งพึ่งคำกับดูทำท่วงทีที

เคียงเคียงข้อนข้างจะรี่ไปเชือนเชือน
ลำลำใจจะใคร่ถากปากกล้ากล้า
นึกนึกเวทนาหน้าจะเผือนเผือน
ไหนไหนร้ายแล้วก็คงลงเลือนเลือน
เฉียดเฉียดเหมือนบุราณว่ามาจริงจริง
ร้อนร้อนแล้วกระเบื้องเครื่องจะร้าวร้าว
แว่วแว่วข่าวดูเหมือนจิตร์คิดกริ่งกริ่ง
เร่เร่รักแล้วก็ชักชังชิงชิง
ฉะฉะมายาหญิงนี่ครันครัน
แน่แน่นี่ได้ตำราไหนใหม่ใหม่
ฉิฉิบี่ดควันไฟได้ขันขัน
อย่างอย่างนี้มีแต่กลคนรั้นรั้น
เถอะเถอะเจ้าแต่เท่านั้นก็พอพอ
แรกแรกใจหมายรักจักยืดยืด
ดุดุจืดลงสิทำลับล่อล่อ
ร่ำร่ำสั่งพั่งนัดผัดรอรอ

นานนานมากลับมาก้อที่พาลพาล
ติดติดเงี่ยเสียเชิงเจ้าชัดชัด
เก่งเก่งจัดเจียวคารมออกจ้านจ้าน
ทำทำนองไขรอยคอยราญราญ
เบื่อเบื่อจิตร์คิดขี้คร้านพาลจางจาง
เถิดเถิดสาปหลาบลาทั้งรักรัก
อย่าอย่าพักเอื้อนอำทำขวางขวาง
ดีดีชั่วไม่ต้องบอกออกรางราง
ชื่อมยุราพ้อนหางไว้อย่างเอย ฯ

ฯ ๑๖ คำ ฯ

๔๐. กลบทดุริยางค์จำเรียง

ขุนธนสิทธิ

๑ หวั่นหวั่นจิตร์คิดคิดหวนครวญครวญหา
คอยคอยหายหลายหลายนัดผัดผัดมา
แทบแทบเดือนเดือนเดือนว่าช้าช้าวัน

เอะเอะผิดติดติดเบือนเชือนเชือนไฉน
แปลกแปลกใจใคร่ใคร่รู้ดูดูขัน
ทำทำทีหนีหนีแหนงแกล้งแกล้งกัน
เชิงเชิงชั้นหันหันบากฉากฉากใจ
ล่อล่อเปล่าเผ้าเผ้าคอยร้อยร้อยอย่าง
ชะชะนางช่างช่างกลสนสนใส่
นี่นี่เพียรเรียนเรียนรู้ครูครูใด
เคยเคยใช้ได้ได้เห็นเช่นเช่นครู
ทีทีหลอนซ่อนซ่อนลายหมายหมายมิตร์
พึ่งพึ่งผิดคิดคิดเบื่อเหลือเหลือหู
ปากปากกล้าตาตาแขงแกล้งแกล้งดู
เหลือเหลือสู้อยู่อยู่หมัดจัดจัดเจียว
แรกแรกรักจักม้วยด้วยด้วยได้
วางวางใจไม่ไม่ตรึกนึกนึกเฉลียว
มามาฉาวข่าวข่าวบอกออกออกเกรียว
อกอกไหม้ใจใจเหี่ยวเสียวเสียวใจ

แท้แท้กรรมจำจำน้องสองสองจาก
ดูดูหลากหากหากวิบัติซัดซัดให้
นกนกไร้ไม้ไม้โหดโทษโทษใคร
สมสมหน้าสาสาใจได้ได้อาย
หลาบหลาบใจไกลไกลลับนับนับชาติ
สิ้นสิ้นเสร็จเด็ดเด็ดสวาทขาดขาดหาย
อย่าอย่าพ้องต้องต้องใจใกล้ใกล้กลาย
ขอขอหน่ายหายหายชื่อฤๅฤๅมี
ตราบตราบลับดับดับจันทร์พันพรรณแสง
หวังหวังสมุททรุดทรุดแห้งแหนงแหนงหนี
ไกลไกลกันพันพันโยชน์โกฏิโกฏิปี
บทบทนี้ดุริยางค์จำเรียงเอย ฯ

ฯ ๑๖ คำ ฯ

๔๑. กลบทยติภังค์

หลวงนายชาญภูเบศร์

๑ รื่นรื่นรวยรินหอมกลิ่นเสา
วคนธรสรสประทิ่นเหมือนกลิ่นเยาว์
ยุพาพี่พี่นี้เฝ้ากระสันรัญ
จวนใจใจจงจำนงพิศ
ศวงหวังหวังคิดประคองขวัญ
เนตร์ไม่วายวายทุกข์ทุกวันกรร
แสงสวาทหวาดหวั่นกมลโทม
มนัสหนักหนักใจด้วยไร้ที่
จะพึ่งพาพาพี่ไปเชยโฉม
เฉลาลักษณลักครวญแทบซวนโทรม
ทรุดด้วยนางนางไม่โน้มในเรียมนำ
สาราเรื่องเรื่องร้อนมาวอนสาย
สมรหมายหมายเมินสเทินสำ

คัญคอยข่าวข่าวก็เลื่อนเอื้อนอำทำ
วลยิ่งเวียนเวียนร่ำรำจวนจิน
ตนาหาหาผู้ชูช่วยอุด
หนุนก็สุดสุดแลเห็นแต่สิน
ธุกับฟ้าโอ้ระอาอาวรณ์วิญ
ญายิ่งดิ้นดิ้นโดยอาดูรดวง
สุดาโอ้โอ้ไฉนจึงไม่เห็น
อกที่เปนทุกข์ทุกวันโศกศัลย์สรวง
สังเวยไหว้ไหว้เจ้าเขาหลวงบวง
บนให้ดับดับทรวงร้อนรนทน
ทุกข์ในครั้งครั้งนี้น่าอนาถอนิจ
จาเอ๋ยคิดคิดไปก็ยิ่งสน
เท่ห์ที่มิตร์มิตร์จิตร์นิคิดฅน
เดียวตอกฤๅฤๅทุรนทุรายทั้ง
สองข้างอย่างอย่างไรไฉนจะ
รู้ว่ารับรับธุระตามเคยสั่ง

เกตมามาภิปรายพอคลายกัง
วลกลยัติภังค์ดังนี้เอย ฯ

ฯ ๑๖ คำ ฯ

๔๒. กลบทเลวงวางตรวจ

หมื่นนิพนธ์อักษร

๑ ขุ่นแค้นคิดไข้ใจให้หวนโหย
แสนสุดโศกด้วยโรครักแรมโรย
เดือดดิ้นโดยหึงส์หวนในนวลนาง
ตั้งแต่เติ่งเบิ่งเบื่อชั่วเชื่อโฉม
ลงเลิงโลมทำสเทินเมินหมองหมาง
เมื่อไม่มีแผกผิดคิดเขินค้าง
ทิ้งทอดทางอาไลยใจจัดจริง
อกเอ่ยโอ้เอออะไรหน่ายแหนงหนี
ทำท่วงทีเจียนเจ้าโซเซสิง
แสร้งสรวลเสเร่รักชักชังชิง.

ฉะเชิดฉิ่งทำเชิงละเลิงเลย
พี่ผันพูดบูดบึ้งขึ้งเขินค้อน
งำแง่งอนซ่อนเงื่อนชั่งเชือนเฉย
ดูดูดังยังไม่คุ้นเคียงเคย
โอ้อกเอ๋ยแท้กรรมจะจำจาง
คิดแค้นใคใช่ที่นางหนีหน่าย
เราร่างร้ายจึงร่ายส่ายเสาะสาง
ไม่มั่นเหมาะเจาะใจในนุชนาง
จึงจรจากหากห่างถากถางทิ้ง
หุนฮึกฮะจะบวชชวดชมโฉม
นอนหนาวหนอก่อไฟโหมผันพักตร์ผิง
จะแจ่มใจดีกว่าว่าวอนวิง
กรึกโกรธกริ่งกรองบวชดวดเดียวดาย
หุนหันหักรักหาญให้ห่วงหวง
นึกเหนี่ยวหน่วงรอนรักห่อนหักหาย
แสนสุดสิ้นความคิดติดตัวตาย

โรครักร้ายรังกรรมจึงจำจน
คิดแค้นขัดใจใจนี่หนักหนา
เวียนวอนว่าไม่ได้ให้โหยหน
ยอดอย่างยิ่งสิ่งนี้ที่ทุกข์ทน
บังคับกลชื่อเลวงวางตรวจเอย ฯ
ฯ ๑๖ คำ ฯ

๔๓. กลบทกินรรำ

นายนกมหาดเล็ก

๏ ชะจิตร์ใจไฉนนางระคางเขิน
ปะพบพักตร์จะทักทายชะม้ายเมิน
ละเลิงเหลือจะเชื้อเชิญพเอินอาย
สมรเหมือนจะเคลื่อนคลาศอนาถนัก
ชะชอบเชิงละเลิงรักสมัคหมาย
ระทดถึงคนึงนางจะวางวาย
จะห่างเหเสน่ห์หน่ายสลายเลือน

อรามรักสมัคมากกระดากได้
จะเชยชิดชนิดไหนก็ไม่เหมือน
เสน่ห์น้อมถนอมนวลกระบวนเบือน
จะชวดเชยละเลยเลื่อนจะเคลื่อนคลา
เสมือนมิตร์ชนิดหนุ่มจะรุมรัก
จะรวมรอมพร้อมพรักจะหนักหนา
จะคิดขาดสวาทว่างจะร้างรา
จะเศร้าสร้อยละห้อยหาพงางาม
กระดากเดิมจะเพิ่มพูนประมูลมิตร์
จะตามติดระอิดอายระคายขาม
สละลอบปะชอบเชิงละเลิงลาม
จะพลิกเพลงเขนงนามจะคร้ามครัน
ฉะรักรุมประชุมช่วยระรวยรี่
ยุพินพี่จะปรีดิ์เปรมเกษมสันต์
อนาถหนอระย่อเย็นจะเว้นวัน
ชะเคราะห์ครันประหวั่นหวาดอุจาดใจ

ระบุบทพยศหญิงนะมิ่งมิตร์
ประมวญมอบจะชอบชิดชนิดไหน
ภิปรายเปรียบประเทียบทำข้อนคำได้
ให้นามไว้ว่ากินรพ้อนรำเอย ฯ

ฯ ๑๔ คำ ฯ

๔๔. กลบทเจ้าเซ็นเต้นต้ำบุด

หลวงนายชาญภูเบศร์

๑ สุดแค้นแสนคมสมเขาสรวล
คำสอนข้อนสั่งข้างสิ่งควร
ซ้ำข้อส่วนเข้าแซงแข่งซน
ข้อซึ่งขำซ้ำไขใส่เข้า
สู้เค้าสุดแค้นแสนขัดสน
คำสัตย์คัดเสียคนเสียคน
ซ้ำขนไส้ขายส่ายคำซ้อน
เขียนเสือใคสอนเข้าซ่อนขบ

สิ้นคบสิ้นขู่สู้คำสอน
คนเศษเขตร์ส่างข้างสาคร
ซ่อนคู่สู้ค้อนซ้อนคิดแซง
เขาซื่อควรทรงคงเส้นขึง
เสเคียดเสียดขึ้งสำคัญแสร้ง
คิดสู้คู่สมข่มสะแคง
ซ้ำขัดซ้ำแข่งแซงขะแซะ
ข่าวสนคนสื่อเข้าส่งของ
สมเขษมเข้าซ้องขะเสาะขะแสะ
คนสิ้นคิดศิษย์ไคไซ้แคะ
เซอะเข้าแซะขึ้นเสียงเคียงซอ
ข่าวเสียข่าวสมข่มสุดขืน
สิ้นคิดสิ้นคืนแสนขื่นสอ
คอสิเคยเสยคบสบคอ
แซงขึ้นส่อคำซอยคอยซ้ำ
ขายศักดิ์ขอสาปคุ้งสังขาร์

เสียขวงทรวงข้าสิ้นข้อสำ
คำสู่คู่เสร็จเขตร์สิ้นคำ
เรียกเจ้าเซ็นเต้นรำต่ำบุดเอย ฯ

ฯ ๑๔ คำ ฯ

๔๕. กลบทนารายน์ประลองศิลป์

หลวงนายชาญภูเบศร์

๏ สำเนียงเสียงสำนวนสรวลสำเนาสาร
ทำรอภ้อทำฤทธิ์พิษทำรานพาล
ประเมินเกินประมาณการประมวญกวน
เฉลียวเลี้ยวชลอล่อแฉลบแหลม
ทำแนมแซมทำนองซ้องทำน่าสรวล
ฉะนางช่างไฉนใช้ฉะนวนชวน
กระบวนทวนกระบอยถ้อยกระบิดทำ
ประจบพบประจักษ์พักตร์ประจวบผิด
สนิทคิดสนัดขัดเสน่ห์ขำ

ขนิษฐคิดคนึงขึ้งขนางคำ
ระยำร่ำระยะระระยางราย
สมัครรักสมานราญสมรร้าง
ที่จางหมางที่เจ้าเมาที่ใจหมาย
ประเหลาะเฉาะประโลมโฉมประลองชาย
ไม่อายกายไม่อิดกิจไม่อำกัน
ประจบสบประแจงแสร้งประเจิดสิ้น
ฉะลิ้นชิ้นฉะลิ้มชิมฉลาดฉัน
นับพี่นี่นับพ้องน้องนับพันนันต์
ประกันทันประกับทับประกอบที
ระรื่นชื่นระรวยชวยระเริงฉาว
จนข่าวหนาวจนเคืองเนื่องจนเขาหนี
ทำซื่อดื้อทำสู้ดูทำสิ้นดี
อารีชี่อารอบชอบอารมณ์ชาย
ได้ผิดคิดได้พบคบได้เพื่อขาด
ยังคาดมาดยังคิดมิตรยังเคยหมาย

จะซุ่มอุ้มจะซ้ำอำจะแสนอาย
นามนารายณ์ประลองศิลป์จงยินเอย ฯ

ฯ ๑๔ คำ ฯ

๔๖. กลบทสุรางค์ระบำ

นายทัตมหาดเล็ก

๏ แต่วันเห็นเว้นหายไม่วายห่วง
จนทุกข์สุมทุ่มซ้อนสท้อนทรวง
เพราะเหตุหน่วงห่วงเนิ่นห่างเหินนาน
เมื่อไรหนอรอหนักยิ่งรักน้อง
จนคิดมุ่นขุ่นหมองถึงของสมาน
ชรอยกรรมร่ำก่อให้รอการ
ควรรำคาญราญคิดสุดฤทธิ์คอย
เพราะแสนหลงทรงเลิศประเสริฐลักษณ์
ให้อยากถามยามทักไม่ยักถอย
เมื่อเดินเล่นเด่นเลื่อนเหมือนเดือนลอย

ค่อยค่อยคล้อยค่อยคลาศไปขาดแคลน
ยิ่งโศกน้องสองนุชนี้สุดจะหน่วง
ไม่เหือดส่างห่างทรวงเปนห่วงแสน
ทุกข์ประทับปรับเทียบไม่เปรียบแทน
นึกน่าแค้นแน่นคิดเปนนิจเคย
จะมาตายหมายตัวมัวจะต้อง
สนิทสนมสมน้องเปนสองเขนย
ก็ลอยฉิบลิบโฉมประโลมเชย
เหมือนกำเคยเกยค้างกั้นกางคน
เที่ยวสืบแห่งแสร้งหาก็สาหัส
เคราะห์เข้าเสยเคยซัดให้ขัดสน
สังเวชชีวีชายจะวายชนม์
ด้วยทุกข์หวังทังวลเหลือทนเวียน
เพราะเอื้อมสุดอุตส่าห์แทบอาสัญ
ไม่ผ่อนหันผันหาแต่พาเหียร
ไม่ขอพบคบผิดขึ้นคิดเพียร

จนจิตร์ไหวใจเวียนจะเจียนวาย
ยังขื่นจองข้องใจฤๅใคจ้าง
จนมิตร์ห่างหมางให้ยังไม่หาย
ไม่รักตนรนแต่จะแร่ตาย
ไม่ระคายร่ายรำคาญขึ้นร่านเคียง
ซึ่งแสร้งกลั้นสั้นกลอนแซกซ้อนกลับ
เลี่ยงหลีกซ่อนล้อนซับสลับเสียง
สำเนาพร่ำน้ำเพราะเสนาะเพรียง
สุรางค์ระบำสำเนียงชื่อเสียงเอย ฯ

ฯ ๑๘ คำ ฯ

๔๗. กลบทดวงเดือนประดับดาว

นายทัตมหาดเล็ก

๑ เจ็บจิตร์มิตร์หมางค้างเขินขวย
เวียนวงหลงลมงมงงงวย
ฉาบฉวยรวยเรื่อเธอฤๅทาง

โลมโลกโยกย้ายอายอกเอ๋ย
ชวดเชยเลยลามความแขวนขวาง
เคลื่อนคลายหมายใหม่ใจจืดจาง
เหินห่างว่างเว้นเล่นเลยละเลิง
ปั๋กเป๋าว่าวว่องคล่องเคลื่อนคล้อย
ลมลอยปล่อยปลิวลิ่วเหลือเหลิง
ยินยอมน้อมนอบชอบชั้นเชิง
ร่าเริงเบิ่งเบือนเชือนเฉยแช
รวมรอมพร้อมพรักพักตร์พวกพ้อง
ซี้ซ่องพร้องพร่ำนำแนะแหน
ผันผวนรวนเรเปรปรวนแปร
ห่างแหแง่งอนซ้อนแซงแซม
พริ้งเพริศเลิศล้วนนวลในนอก
ลวงหลอกยอกยักเหลือหลักแหลม
งอนง้อก่อเก็บเหน็บแหนบแนม
ต่อแต้มแย้มยิ้มกริ่มกรีดกราย

ดอกดวงพวงพุ่มชุ่มช้อยชด
ร้างรสอดออมหอมเหือดหาย
กลัดกลีดรีบโรยโชยเชยชาย
เคลื่อนคลายหมายหมางว่างวายเว้น
สงสารนานนับลับหล้าโลก
สุดโศกโรคร้อนห่อนให้เห็น
เปลี่ยวเปล่าเหงาเงียบเยียบเยือกเย็น
ชวดเช่นเร้นรักชักเชือนแช
เราฤๅซื่อสุดนุชแหนงหน่าย
กลับกลายหม้ายเมินเหินห่างแห
มืดเหมือนเดือนดับลับเหลือแล
ชื่อดวงแขดาวประดับสลับเอย ฯ

ฯ ๑๖ คำ ฯ

๔๘. กลบทช้างประสานงา

หมื่นนิพนธ์อักษร

๏ พอแดดร่มลมชายไปท้ายสนม
ถึงสนนคนสนั่นอื้นอลวล
ออกอลเวงเดินปนเบียดเสียดกัน
บ่าวสาวแก่แลหลามตามตลาด
ตั้งตลอดร้านราษฎร์ไม่ขาดหลั่น
มีของหลายขายค้าสารพรรณ
สำหรับแผงแต่งประชันประชุมเรียง
ประชดร้องพ้องภ้อด้วยต่อของ
เดือดตะคอกออกร้องลำพองเสียง
เหล่าพวกซื้อเหล้าหมี่มีสำเนียง
หมู่สาวนางนั่งเคียงใบ้หวยไทย
บให้ถึงอึงอ่านสารเสมียน
แสนสมัครรักเรียนเพียรอยากได้

ผินหยิบดูหมู่เสมียนเขียนล่อใจ
แคะเลมเจ้าเข้าก้าไหล่ให้ละลวย
เห็นละเลิงเชิงเล่นเปนสองฝ่าย
ปองใส่พุ่งมุ่งทั้งกายหมายทั้งหวย
มาแทงเห็นเปนทีที่รูปรวย
ทำริกเร่อเอออวยเล่นด้วยกัน
ล่อโดยกลหวยเกิดเบิ่ดถูกใบ้
เปนทีบ่อยอร่อยใจปิ้มไปสวรรค์
ปะบั๋ศวาตหวยกินลงสิ้นครัน
เล่นเสียครบไปทั้งนั้นเจียวหนอนาง
จะนอนนั่งตั้งแต่จะบ่นบ้า
จดบทบอกขรัวสาบนผีสาง
บทพอสิ้นเสร็จคำที่ลำอาง
ที่สารอ่านชื่อช้างประสานงาเอย ฯ

ฯ ๑๔ คำ ฯ

๔๙. กลบทพวงแก้วกุดั่น

พระราชนิพนธ์

๏ จะรักดูจะใคร่ดูอะไรหนอ
ดูที่ดูชู้ในน้ำใจคอ
ดูที่พอใจรักจักอยากดู
จะดูมวยดูปล้ำดูรำเต้น
ดูเจ้าเซ็นงิ้วหนังยังไม่อู้
ดูที่มีดีชั่วทั่วชมพู
ดูไม่สู้ดูชู้ที่ชูใจ
จะดูหน้าดูเนตร์ดูเกศแก้ม
ดูยั่วแย้มดูยวนจิตร์พิสมัย
ดูคนอื่นหมื่นแสนแม้นดูไป
ดูก็ไม่เหมือนดูที่ชู้เชย
ยิ่งดูชู้ชู้ดูยิ่งชูชื่น
ดูแทบกลืนกันได้สุดใจเอ๋ย

ถึงดูเงินดูทองมากองเกย
ดูแล้วเลยเก็บสงวนไม่ชวนดู
ดูข้างเดียวเหลียวดูอยู่กระนั้น
ดูไม่ผันยิ้มรับจับตาหู
ยิ่งดูชู้ชู้ชวนให้ชื่นชู
ดูต่อดูดูรับจับตากัน
ดูสิบดูอยู่ไกลไม่เหมือนใกล้
สิบดูไม่เหมือนเรียงเข้าเคียงขวัญ
ดูเบื้องบทดูหมดคำที่สำคัญ
ชื่อพวงแก้วกุดั่นเชิญดูเอย ฯ

ฯ ๑๒ คำ ฯ

๕๐. กลบทดำเนินกลางสระ

พระองค์เจ้าคเนจร
(กรมหมื่นอมเรนทรบดินทร)

๑ โฉมเฉิดเพริศพริ้งทุกสิ่งสรรพ์
พักตร์ผ่องสองศรีฉวีวรรณ
พิศเพี้ยนเจียนจันทร์บุหลันลอย
พุ่มภู่ดูดีเกศีเส้น
ขลับคล้ำดำเด่นทุกเส้นสอย
ยิ่งอย่างนางในจุไรรอย
เรียบร้อยช้อยชมนิยมยิน
ขอบคันกันก่งขนงน้อม
ขำค้อมง้อมงอนเช่นศรศิลป์
เนตร์นุชดุจดำเหมือนน้ำนิล
ค้อนคมสมสิ้นให้ยินยวน
เปรมปรางช่างแซ่มเหมือนแย้มยิ้ม

เอี่ยมอิ่มพริ้มพร้อมยังหอมหวน
โอษฐ์เอื้อนเยื้อนย่อมถนอมนวล
ยั่วยวนชวนชายชม้ายมอง
กางกรอ่อนแอกแปรกรด
ช้อยชดสดศรีไม่มีหมอง
ทรงทรวงพวงพุ่มประทุมทอง
เนื้อน้องผ่องพ้นเกินตนตัว
นิ้วก้อยช้อยเชิดประเสริฐแสน
พื้นเพ็ชร์เม็ดแม้นล้วนแหวนหวั้ว
เล็บเหลืองเรืองรองไม่หมองมัว
แต่งตัวทั่วทั้งประดังเดิน
งดงามยามอย่างจะอ้างอวด
ยิ่งยวดทรวดทรงดังหงส์เหิน
ลอบโลมโฉมเฉิดชมเพลิดเพลิน
บทนี้ฤๅชื่อดำเนินนางสระเอย ฯ

ฯ ๑๔ คำ ฯ

๕๑. กลบทตรีเพ็ชร์พวง

นายทัศมหาดเล็ก

๑ มโหรีรี่รี้รีดสีเสียง
จับปี่หริงหริ่งหริ้งพริ้งเพราะเพรียง
ฆ้องสำเนียงเต่งเต้งติงเหน่งโยน
จะเข้กรีดดีดเรงเหรงเหร่งเหร้ง
เสียงเหนงเหน่งเหน้งระนาดออกผาดโผน
ซอแหนแหน่แหน้จังหวะจะโคน
เสียงทับโทนโจ๋งทิงทิ่งทิ้งเลย
ฉาบฉิงฉิ่งฉิ้งฉับทั้งกรับขลุ่ย
ตุ้ยตุ่ยตุ๋ยตอดเชิดนิ้วเปิดเผย
คนขับหญิงหยิ่งยิ่งทุกสิ่งเคย
เอ้อเอยเอ๋ยเอ่ยเอ้ยเอ่ยโอดพัน
ร้องพระลอล่อล้อตามต่อไก่
เลี้ยวไศลไหล่ไหล้ในไพรสัณฑ์

เสด็จดอมด่อมด้อมล้อมกั้นกัน
ชื่อตรีเพ็ชร์พวงพันบั้นแบบเอย ฯ

ฯ ๘ คำ ฯ

๕๒. กลบทม้าเทียมรถ

ขุนธนสิทธิ์

๏ แสนอาวรณ์นอนนั่งตั้งคิดถึง
คิดถึงวันประสบทักเห็นพักตร์ตึง
พักตร์ตึงอึ้งอิดเอื้อนเปนอำความ
อำความเคืองเรื่องร้อนอะไรเจ้า
อะไรเจ้าที่เผ้าให้ว่าวอนถาม
วอนถามซักนักก็เกรงพงางาม
พงางามจะว่าตามเผ้ารบกวน
รบกวนจริงเพราะอกร้อนใคร่รู้เหตุ
รู้เหตุเห็นดวงเนตร์ทำหันหวน
หันหวนคิดด้วยเห็นผิดไม่เคยนวล

เคยนวลชวนชื่นหน้านึกแหนงใจ
แหนงใจฤๅมีผู้รานหาญหักรัก
หักรักชักโฉมเชื่อด้วยเชิงไฉน
เชิงไฉนควรน้องตรองตรึกไตร
ตรึกไตรไซ้สืบถามเอาความจริง
ความจริงมิตรแม้นพี่ผิดควรมีโทษ
มีโทษถึงเจ้าจะโกรธก็ต้องนิ่ง
ต้องนิ่งรองอ้องอนค่อยวอนวิง
วอนวิงสู้อ้อยอิ่งเอาใจนาง
ใจนางหน่ายนึกแหนงเสน่ห์พี่
เสน่ห์พี่มิได้มีราคีหมาง
ราคีหมางนางใดไม่ระคาง
ระคางขอสงบบ้างให้เบาทรวง
เบาทรวงสองจะได้สืบเกษมสุข
เกษมสุขสิ้นทุกข์ที่โหยห่วง
โหยห่วงเชิญขวัญตาสุดาดวง

สุดาดวงอย่าได้หน่วงให้เวทนา
เวทนาถึงเพียงนี้พอที่ฤๅ
พอที่ฤๅควรมาถือซึ่งโทษา
โทษาแสร้งแจ้งจัดวัจนา
ชื่อว่าม้าเทียมรถกลบทเอย ฯ

ฯ ๑๖ คำ ฯ

๕๓. กลบทเทพชุมนุม

ขุนธนสิทธิ์

๑ นิราไร้ไกลหน้าพงาเหงา
มาว้าเหว่เอกาอุราเรา
มีแต่เศร้าเปล่าใจให้รัญจวน
แสนร้อนนอนเถือนเปนเรือนถิ่น
รื่นรื่นกลิ่นคันธมาลย์ร่านรนหวน
ฉุนฉุนชื่นคืนถวิลเหมือนกลิ่นนวล
กลครั่นครวญบ่วนบั่นกระสันพักตร์

นึกนึกตรึกโศกวิโยคยาก
ทุกข์จากมากหมกอกจักหัก
อิกโรครุกขุกยากเพราะพรากรัก
โศกสลักหนักอกวิตกนุช
สุดสวาทนาฏขนิษฐสถิตย์เขตร์
อนาถเนตร์โอษฐภาษฤขาดหยุด
หมดสวาทนาฏสลดกำสรดทรุด
คิดประดุจเด็ดปลิดชีวิตลับ
บุพะพบคบหยาบบาปประกอบ
บาปตอบลอบลบกระทบปรับ
เจ็บประจวบขวบบาปกระหนาบยับ
ทบทับคับแคบแทบชีวง
คนึงนางต่างหมองทั้งสองข้าง
ต่างร้างทรวงรึงตลึงหลง
ดังแกล้งทิ้งมิ่งหมางต้องค้างคง
หนึ่งอนงค์นางห้องคงหมองงาม

เสื่อมภิรมย์กรมเกรียมเรียมแรมถนอม
พิมพ์จะผอมกรอมกรมเทียมคมหนาม
แซมรมสมสุมเติมทุ่มยาม
จะเสื่อมงามทรามถนอมบึ้มตรอมตาย
เหลือละห้อยคอยข่าวเอะสาวน้อย
จะเลมอเพ้อผอยด้วยคอยหาย
กล่าวเฉลี่ยเกลี่ยถ้อยสร้อยภิปราย
ธิบายชื่อเทพชุมนุมคณะเอย ฯ

ฯ ๑๖ คำ ฯ

เพลงยาวกลอักษร

---

๕๔. กลอักษรคมในฝัก

พระราชนิพนธ์

๑ ปางเริ่มรักรักเริ่มปางจะห่างเหิน
สองใจเปนเปนใจสองต้องหมองเมิน
เขินขามคิดคิดขามเขินสเทินอาย
ว่าหวังรักรักหวังว่าจะช้าชื่น
รื่นรวยรสรสรวยรื่นเร็วคืนหาย
ชิดเชยกลิ่นกลิ่นเชยชิดยังติดกาย
วายว่างเว้นเว้นว่างวายเสียดายที
ใส่แสร้งทำทำแสร้งใส่สไบสบัด
บั๋ดบ๋องกรกรบ๋องบั๋ดสลัดหนี
ผินผันพักตร์พักตร์ผันผินยั๋วยินดี
ยียวนใจใจยวนยีในทีงอน
ชื่นจิตร์จริงจริงจิตร์ชื่นเมื่อยื่นสลา

ตาต่อเนตร์เนตร์ต่อตาสุดาสมร
นิ้วเลียมลองลองเลียมนิ้วผูกคิ้วค้อน
วอนว่าสุดสุดว่าวอนจึงผ่อนตาม
แสนรักเหลือเหลือรักแสนจะแขวนไว้
ไหนปานรักรักปานไหนอย่าได้ถาม
คลึงเคล้าคลาศคลาศเคล้าคลึงสักกึ่งยาม
หวามไหวจิตร์จิตร์ไหวหวามด้วยความรัก
มุ่งมาดคิดคิดมาดมุ่งบำรุงสงวน
ควรฤๅน้องน้องฤๅควรคิดหวนหัก
ใยขาดเยื่อเยื่อขาดใยอาไลยนัก
ชักเชิงเชือนเชือนเชิงชักย้ายยักเพลง
ร้อนรนแรงแรงรนร้อนจึงซ้อนสอง
ฆ้องร่ายรำรำร่ายฆ้องเล่นหนองเหน่ง
ชั่วชื่อไว้ไว้ชื่อชั่วใส่ตัวเอง
เครงครื้นข่าวข่าวครื้นเครงนักเลงเลียม
แคลงเคลือบใจใจเคลือบแคลงเจ้าแหนงหน่าย

ชายชาติเชื้อเชื้อชาติชายต้องอายเหนียม
ช้ำใจเจ็บเจ็บใจช้ำพี่จำเจียม
เทียบเทียมทำทำเทียบเทียมธรรมเนียมมี
ดินแดนด้าวด้าวแดนดินไม่สิ้นหญ้า
หาพอเช่นเช่นพอหาดอกยาหยี
เนื้อน้ำแปดแปดน้ำเนื้ออย่าเชื่อดี
รี่เร็วไปไปเร็วรี่หาที่เคย
งามไหนเห็นเห็นไหนงามก็ตามเถิด
เชิดชูโฉมโฉมชูเชิดให้เบิดเผย
เกรียมกรมอกอกกรมเกรียมถึงเรียมเลย
เอ๋ยอกโอ้โอ้อกเอ๋ยต้องเลยลม
เปนตายตัดตัดตายเปนกระเด็นเด็ด
เหน็ดเหนื่อยรักรักเหนื่อยเหน็ดเพราะเข็ดขม
ติดต่อกลอนกลอนต่อติดประดิษฐประดม
ชื่อว่าคมในฝักย้อนยักเอย ฯ

ฯ ๒๒ คำ ฯ

โคลงบอกกลอักษรคมในฝัก

๏ ดาบคมในฝักส้อน คมห่อน เห็นนา
อ่านหนึ่งถึงสามถอน ทบเท้า
กลับต้นแต่อักษร นับท่วน นพแฮ
ดูอย่าให้เพื่อนเค้า ไม่รู้เรียนถาม ฯ

กรมหมื่นไกรสรวิชิต.

๕๕. กลอักษรงูกลืนหาง

พระราชนิพนธ์

๏ โอ้อกเอ๋ยแสนวิตกโอ้อกเอ๋ย
กะไรเลยระกำใจกะไรเลย
จะจากไกลไม่เคยจะจากไกล
สงสารนุชสุดแสนสงสารนุช
จะโหยไห้ไหนจะหยุดจะโหยไห้
รันทดใจให้สลดรันทดใจ

ต้องไกลจรกรรมไฉนต้องไกลจร
ชลเนตร์จะไหลหลั่งถั่งชลเนตร์
สอื้นอ้อนโอ้เทวษสอื้นอ้อน
เมื่อยามนอนจะหนาวเนื้อเมื่อยามนอน
ไม่วายวันกระสันสมรไม่วายวัน
ภิรมย์สองมิทันสมภิรมย์สอง
ประคองขวัญนุชน้องประคองขวัญ
นิรากันด้วยบัญชานิรากัน
จะสั่งนวลด่วนมิทันจะสั่งนวล
มาแรมเถื่อนเรือนลับมาแรมเถื่อน
เรื่องกำสรวญประมวญเหมือนเรื่องกำสรวญ
ศรีปราชญ์ครวญยิ่งนิราสศรีปราชญ์ครวญ
เมื่อยามเย็นยิ่งรัญจวนเมื่อยามเย็น
หอมระรื่นพื้นพยอมหอมระรื่น
ได้มาเห็นจะชื่นมื่นได้มาเห็น
น้ำกระเซนเผ่นผางง้ำน้ำกระเซน

สุขสบายเจ้าจะเล่นเปนสุขสบาย
พรรณพฤกษ์ชื้อื่อชอุ่มพุ่มพรรณพฤกษ์
ดูหลากหลายแลพิฦกดูหลากหลาย
หล่นเรี่ยรายดอกผลหล่นเรี่ยราย
กลิ่นผกาขจรขจายด้วยกลิ่นผกา
วิหคโหนโผนผกวิหคโหน
กิ่งพฤกษาวายุโยนกิ่งพฤกษา
คณะนาคณามฤคคณะนา
ในท้องธารพ่านมัจฉาในท้องธาร
ไม่วายโศกประพาสไพรไม่วายโศก
ด้วยไกลสถานดาลวิโยคด้วยไกลสถาน
ยุพาพานพี่จินตนายุพาพาน
ล่วงระดูเดือนวารล่วงระดู
คิดหาสองปองจิตร์คิดหาสอง
จะครองคู่ก็แต่น้องจะครองคู่

ค้ำชูช่วยด้วยกุศลช่วยค้ำชู
ชื่อว่างูกลืนหางไว้อย่างเอย ฯ

ฯ ๒๐ คำ ฯ

โคลงบอกกลอักษรงูกลืนหาง

๏ กลเพลงอุรคราชร้าย กลืนหาง
เกลื่อนกลบกึ่งสรรพางค์ เช่นนั้น
สารสามส่วนปฤษฎางค์ ผสมต่อ ต้นแฮ
ดังนิยมแบ่งบั้น แบบนี้เปนกล ฯ

กรมหมื่นไกรสรวิชิต.

๕๖. กลอักษรนกกางปีก

พระราชนิพนธ์

๏ แสนรักร้อนร้อนรักหนักอกเอ่ย
ฉันใดจะได้ชมดชมเชยชิดชิ
ไม่ลืมเลยเลยลืมปลื้มอาไลย
แต่ได้เห็นโฉมงามงามโฉมเฉลิม

ก็พูนเพิ่มเพิ่มพูนจิตรพิสมัย
สวาทแสนแสนสวาทเพียงขาดใจ
จะคิดไฉนนี่นี่ไฉนนะอกอา
จะสื่อสวนสวนสื่อดีฤๅหนอ
ฤๅจะขอสู่สู่ขอต่อเชษฐา
ด้วยเคยคุ้นคุ้นเคยกันแต่ก่อนมา
เกลือกจะว่าว่าจะไม่ควรคู่เคียง
จะใช้สารสารใช้ไปวอนโฉม
ประโลมปลอบปลอบประโลมจะเกี่ยงเลี่ยง
ทั้งก้อตัดตัดก้อเอาพอเพียง
จะเบี่ยงบ่ายบ่ายเบี่ยงฉันใดดี
ฤๅจะเที่ยวสืบสาวสาวสืบหา
เจ้าป่าป่าเจ้าไพรใช้ภูตผี
แม่มดหมอหมอมดบรรดามี
ให้กระทำทำกระนี้พอได้ชม
ก็ไม่เห็นที่ไหนไหนที่จะรับ

คิดกลิ้งกลับกลับกลิ้งเข้าอิงประสม
พึ่งฤทธิบุญบุญฤทธิทุกกริดกรม
ให้ขู่ข่มข่มขู่มาอยู่กิน
ฤๅหนึ่งจะลักลอบลอบลักเล่า
เช่นเรื่องเรื่องเช่นอิเหนาเข้าป่าถิ่น
จะคิดคดคดคิดผิดแผ่นดิน
คนทั้งสิ้นสิ้นทั้งเมืองจะเลื่องฦๅ
ยิ่งคิดคิดยิ่งตรองไม่ต้องอย่าง
จะละวางวางละจะชอบฤๅ
ควรเพียรพากพากเพียรเจียนสุดมือ
จะไว้ชื่อชื่อไว้ว่าได้นาง
โอ้น้องเอ๋ยเอ๋ยน้องพี่หมองพักตร์
ด้วยความรักขัดข้องข้องขัดขวาง
จึงกล่าวกลอนซ่อนสนสนซ่อนพราง
นามนกกางปีกอ่านวิจารณ์เอย ฯ

ฯ ๑๘ คำ ฯ

โคลงบอกกลอักษรนกกางปีก

๏ กลวิหคกางปีกไว้ หวังกล
สามสถิตย์ที่สองสน สืบเค้า
วรรคหนึ่งอย่าพึงยล อย่างแรก วรรคเอย
ซ้ำที่หกห้าเข้า แปดได้ดุจเดียว ฯ

กรมหมื่นไกรสรวิชิต.

๕๗. กลอักษรคุลาซ่อนลูก

พระราชนิพนธ์

๏ พี่รักเจ้าน้อยฤๅเจ้าเฝ้าหน่ายหนี
ไม่ควรเปนน้อยฤๅเปนได้เช่นนี้
ไม่พอที่น้อยฤๅที่ทำมารยา
อย่างไรหนอน้อยฤๅหนอแกล้งล่อหลอด
ว่างูตอดน้อยฤๅตอดเอาต่อหน้า
นกเปรียวปร๋อน้อยฤๅปร๋อไปต่อตา

สัตรีกล้าน้อยฤๅกล้ารำรับชาย
เจ้านับญาติน้อยฤๅญาติสนิทเนื้อ
ให้หลงเชื่อน้อยฤๅเชื่อว่าเชื้อสาย
ช่างทำลับน้อยฤๅลับไม่อับอาย
งูเขียวกลายน้อยฤๅกลายเปนงูเรือน
ฉิลอดล่วงน้อยฤๅล่วงเข้าล้วงตับ
ไม่คิดกลับน้อยฤๅกลับพูดกลบเกลื่อน
ละไลไหลน้อยฤๅไหลให้ลายเลือน
ดูก็เหมือนน้อยฤๅเหมือนกับแม่มด
ผีเข้าสิงน้อยฤๅสิงวิ่งเข้าออก
ผีให้หลอกน้อยฤๅหลอกเล่นสดสด
ถึงเสียกลน้อยฤๅกลได้ยลพยศ
พึ่งเห็นคดน้อยฤๅคดเหมือนเคียวมอญ
เสียแรงรู้น้อยฤๅรู้ไม่เทียมเท่า
เห็นลิ้นเจ้าน้อยฤๅเจ้าเฝ้าหลอกหลอน
ฉะช่างทำน้อยฤๅทำชะอ้อนวอน

สอื้นอ้อนน้อยฤๅอ้อนแทบอ่อนแด
อันน้ำคำน้อยฤๅคำยังช้ำเจ็บ
ดูรอยเล็บน้อยฤๅเล็บยังเปนแผล
เดี๋ยวนี้นี่น้อยฤๅนี่ทำขี้แย
ในที่แท้น้อยฤๅแท้จะแก้อาย
ให้ฦๅชั่วน้อยฤๅชั่วทั่วพิภพ
จะล้างลบน้อยฤๅลบเหลือหลบหาย
ยังแค้นชายน้อยฤๅชายมาหมิ่นชาย
เห็นเชิงง่ายน้อยฤๅง่ายด้วยง่ายงาม
ทนงหาญน้อยฤๅหาญว่าการสนิท
ครั้นคิดคิดน้อยฤๅคิดน่าใคร่ถาม
จะฉาวความน้อยฤๅความน่าอายความ
จึงให้นามชื่อคุลาซ่อนลูกเอย ฯ

ฯ ๑๘ คำ ฯ

โคลงบอกกลอักษรคุลาซ่อนลูก

๏ กลคุลาซ่อนบุตรโอ้ อัศจรรย์
ถอนทุกวรรคผูกพัน เงื่อนไว้
ซ้ำความเล่ห์ความขัน คิดยาก จริงนอ
ดูที่วรรคต้นได้ ตลอดถ้อยทีกล

กรมหมื่นไกรสรวิชิต.

๕๘. กลอักษรถอยหลังเข้าคลอง

พระราชนิพนธ์

๏ เจ้างามสรรพสารพางค์ดังนางสวรรค์
โพยมแจ่มจันทร์เปรียบพอเทียบทัน
ทันเทียบพอเปรียบจันทร์แจ่มโพยม
โฉมชอ้อนอัปสรทรงเสมอสมร
สมรเสมอทรงอับสรชอ้อนโฉม
ฤๅไทยโทมโทรมเศร้าประเล้าประโลม

ประโลมประเล้าเศร้าโทรมโทมฤๅไทย
ไฉนคิดจะชิดชมสนมสนิท
สนิทสนมชมชิดจะคิดไฉน
เจียมใจด้วยไหวหวั่นเพราะพรั่นใจ
ใจพรั่นเพราะหวั่นไหวด้วยใจเจียม
เสงี่ยมงามเจ้าแจ้งประจักษ์รักแถลง
แถลงรักประจักษ์แจ้งเจ้างามเสงี่ยม
ร้อนอกเรียมเทียมระทมกรมเกรียม
เกรียมกรมระทมเทียมเรียมอกร้อน
ถอนฤๅไทยทอดนอนกรกอด
กอดกรนอนทอดฤๅไทยถอน
คิดครวญใคร่สมรมิ่งวิงวอน
วอนวิงมิ่งสมรใคร่ครวญคิด
จิตร์จริงเจ้าสวาทจงอนงค์นาฏ
นาฏอนงค์จงสวาทเจ้าจริงจิตร์
ร้างแรมไม่คิดหวังฝั่งชีวิต

ชีวิตฝั่งหวังคิดไม่แรมร้าง
ขนางใจไยสุดาสัญญาให้
ให้สัญญาสุดาไยใจขนาง
นวลแหนงด้วยหมางบาดสวาทวาง
วางสวาทบาดหมางด้วยแหนงนวล
สงวนงามเจ้าทรามรักขอซักถาม
ถามซักขอรักทรามเจ้างามสงวน
พรายแพร่งไม่ม้วนมิดต้องคิดควร
ควรคิดต้องมิดม้วนไม่แพร่งพราย
หมายมุ่งเหมือนเดือนดับลับเมฆเกลื่อน
เกลื่อนเมฆลับดับเดือนเหมือนมุ่งหมาย
นึกแน่โอ้วายชีวีครั้งนี้ชาย
ชายครั้งนี้ชีวีวายโอ้แน่นึก
ตรึกตรองหวังยั้งจิตรคิดรอรั้ง
รั้งรอคิดจิตรยั้งหวังตรองตรึก
ลำลำใจนึกคลั่งโอหังฮึก

ฮึกโอหังคลั่งนึกใจลำลำ
ค่ำเช้าทุกข์ใจร้อนนอนจับไข้
ไข้จับนอนร้อนใจทุกเช้าค่ำ
คนึงครวญคร่ำถวิลกินระกำ
ระกำกินถวิลคร่ำครวญคนึง
ถึงคิดให้จิตร์จนพิกลจิตร์
จิตร์พิกลจนจิตร์ให้คิดถึง
น้องนี้ฉะอ้งอ้ำทำมึนตึง
ตึงมึนทำอ้ำอ้งฉะนี้น้อง
สองภิรมย์ชมชิดประสิทธิสม
สมประสิทธิชิดชมภิรมย์สอง
กลบทบรรยายย้ายทำนอง
ชื่อถอยหลังเข้าคลองตรองอ่านเอย ฯ

ฯ ๒๖ คำ ฯ

โคลงบอกกลอักษรถอยหลังเข้าคลอง

๏ กลสารเสาวเลขนี้ นามสนอง
ถอยท่อนหลังเข้าคลอง เคลือบใคล้
ใครอ่านเร่งตริตรอง ประหยัดเยี่ยง กลนา
แม้บ่ต้องตามใช้ เช่นแล้วเสียความ ฯ

กรมหมื่นไกรสรวิชิต.

๕๘. กลอักษรม้าลำพอง

พระองค์เจ้าคเนจร
(กรมหมื่นอมเรนทรบดินทร)

๏ แสนโศกทรวงหน่วงหนักหน่วงทรวงโศกแสน
แค้นเคืองคิดจิตร์เจ็บจิตร์คิดเคืองแค้น
นางทดแทนแม่นหมายแม่นแทนทดนาง
น้องแหนงหน่ายคลายรักคลายหน่ายแหนงน้อง
หมางจิตร์หมองมิตร์มีมิตร์หมองจิตร์หมาง

จางเจื่อนจริงหญิงเอ๋ยหญิงจริงเจื่อนจาง
รวนเรร้างค้างเขินค้างร้างเรรวน
ชิดชู้ชอบลอบลักลอบชอบชู้ชิด
หวนหันคิดบิดบ้องบิดคิดหันหวน
ชวนชมชื่นรื่นรักรื่นชื่นชมชวน
ชายคร่ำครวญนวลน้องนวลครวญคร่ำชาย
แนะนัดเนื่องเรื่องรักเรื่องเนื่องนัดแนะ
ร่ายเร่แระแวะเวียนแวะแระเร่ร่าย
อายอับสิ้นดิ้นดีดดิ้นสิ้นอับอาย
นึกน่าขายหน้าหนอหน้าขายหน้านึก
ลักษณเสาวเลิศเฉิดโฉมเฉิดเลิศเสาวลักษณ
หมึกมอมพักตร์รักร่ายรักพักตร์มอมหมึก
ภูกล้ำเหลือเชื่อสุดเชื่อเหลือล้ำภูก
ใจแหนงนึกแคลงเคลือบแคลงนึกแหนงใจ
ตั้งจิตร์จงปลงชีพปลงจงจิตร์ตั้ง
ไข้ฝากฝั่งหวังคิดหวังฝั่งฝากไข้

ใยเยื่อสิ้นเจือจานเจือสิ้นเยื่อใย
นี้เช่นใครไหนที่ไหนใครเช่นนี้
ยอกย้อนยิ่งจริงจัดจริงยิ่งย้อนยอก
หนีตัวออกกลัวเหลือกลัวออกตัวหนี
ดียียวนชวนชายชวนยวนยีดี
รักหริกรี่ซี้ซิกซี้รี่หริกรัก
เสแสร้งทำงำเงื่อนงำทำแสร้งเส
หนักกลเล่ห์เร่ร่อนเร่เล่ห์กลหนัก
ยักเยื้องพลอดฉอดฉ่อยฉอดพลอดเยื้องยัก
ชายทายทักควักค้อนควักทักทายชาย
น่าชังชิงจริงจ้านจริงชิงชังหน้า
ขวายขวนกล้าหาเหตุหากล้าขวนขวาย
คายคมแสนแค้นเหลือแค้นแสนคมคาย
น้องหน่ายพี่อายเหลืออายพี่หน่ายน้อง
แล้วลาหลาบสาปสรรสาปหลาบลาแล้ว
สองปองแคล้วแร้วราศแร้วแคล้วปองสอง

ครองคู่ขาดชาติร้อยชาติขาดคู่ครอง
ม้าลำพองนามกำหนดกลบทเอย ฯ

ฯ ๒๐ คำ ฯ

โคลงบอกกลอักษรม้าลำพอง

๏ กลกลอนย้อนยอกหน้า หน่วงหลัง
ซ้ำสี่โดยที่สัง เกตไว้
เปนเก้ากับตัวยัง คงที่ กลางแฮ
ม้าเล่นลำพองได้ ชื่อชี้เฉลยกล

กรมหมื่นไกรสรวิชิต.

๖๐. กลอักษรกลมกลื่นกลอน

หลวงนายชาญภูเบศร์

๏ แสนเสียดายหายห่างโอ้ห่างหาย
แสนเสียดายกรายนาฏช่างนาฏกราย
แสนเสียดายงอนงามเจ้างามงอน

คิดถึงเหลือเมื่อครั้งสุขครั้งเมื่อ
คิดถึงเนื้ออ่อนเนื้ออุ่นเนื้ออ่อน
คิดถึงเคยนอนแนบนางแนบนอน
คิดถึงจรจำใจจากใจจำ
สงสารนักน้องเอ๋ยอกเอ๋ยน้อง
สงสารซ้ำพร่ำพร้องสั่งพร้องพร่ำ
สงสารเอ๋ยกรรมเคราะห์เป็นเคราะห์กรรม
สงสารคำวอนว่าเวียนว่าวอน
อาลัยนุชที่สุดแต่สุดที่
อาลัยพี่สอนสั่งพึ่งสั่งสอน
อาลัยนางนอนเปลี่ยวมาเปลี่ยวนอน
อาลัยสมรใครเห็นไม่เห็นใคร
วิบากโอ้แค้นขุกไข้ขุกแค้น
วิบากแสนให้โหยจะโหยให้
วิบากพี่ไกลนางห่างนางไกล
วิบากใจแลลับฤๅลับแล

สุดคิดโศกผื่นผ่าสุดผ่าผื่น
สุดคิดคืนแหห่างห้องห่างแห
สุดคิดแต่แดดิ้นเดียวดิ้นแด
สุดคิดแท้ทนทุกข์เหลือทุกข์ทน
บุญใดนำพี่พบเจ้าพบพี่
บุญใดที่ผลให้หนอให้ผล
บุญใดกลดลตามจึงตามดล
บุญใดปนกรรมก่อทำก่อกรรม
ปานนี้โอ้จะหวนไห้โหยไห้หวน
ปานนี้น้องจะคร่ำครวญเผ้าครวญคร่ำ
ปานนี้จะดำหมองมัวหมองดำ
ปานนี้ค่ำเคยเคียงน้องเคียงเคย
ไม่ควรนางร้างแรมก็แรมร้าง
ไม่ควรว่างเขนยกอดต้องกอดเขนย
ไม่เคยห่างเชยชวดก็ชวดเชย
ไม่เคยเลยระทมทุกข์มาทุกข์ระทม

ขอเดชะผลสัตย์ซื่อเราซื่อสัตย์
ขออย่าพลัดสมสู่ขอสู่สม
จนสิ้นหล้าลมน้ำไฟน้ำลม
ชื่อว่ากลมกลืนกลอนซ่อนสนเอย ฯ

ฯ ๒๐ คำ ฯ

โคลงบอกกลอักษรกลมกลีนกลอน

๏ กลกลอนกลับท้ายทอด หลังสลับ สองนา
วรรคหนึ่งถอนนพนับ เช่นชี้
สอดสนซ่อนกลกลับ กลบเกลื่อน
ยลเยี่ยงแบบบทนี้ ชื่อกล้ากลืนกลอน ฯ

กรมหมื่นไกรสรวิชิต

๖๑. กลอักษรลิ้นตะกวด (ที่ ๑)

พระราชนิพนธ์

๑ ได้ทราบสารเสนหาน่าเสสรวล
จะมาเย้ายั่วใจให้เรรวน
เห็นเล่ห์ล้วนลวงล่อข้องใจ
ซึ่งว่าแสนรัญจวนหวนโหยถวิล
ทั้งโดยดิ้นอกจะหักรักหลงใหล
มอบชีวังฝั่งฝากปลงฤๅไทย
จะคงให้ความสัตย์จริงสิ่งรักแรง
ไม่น่าเชื่อเจือใจในลิ้นหวาน
ฟังสิ้นสารตรองตรึกนึกหนักแหนง
ใช่ใจหญิงนี้จะกลิ้งเหมือนพิกแฟง
สิ้นหลักแหล่งเลื่อนลอยคอยลมลิ้น
อย่ามาล่อยอโฉมให้เหลือเหลิง
หลงเชื่อเชิงได้ดังหวังสมถวิล

จนตายจากก็ไม่อยากนิยมยิน
ทิ้งถมดินเสียเถิดรักอย่าควรคิด
จะโลมเล่นเช่นชู้รู้เท่าถึง
ขึนเดาดึงดื้ออาลัยให้หวนจิตร์
แม้นจริงจังหวังจักชักชวนชิด
อย่าม้วนมิดเที่ยวหาหน้าว่าบนบาน
มาสู่ขอต่อชนกยกให้ขาด
ที่ใจมาดจะได้เหมือนอนุสนธิ์สาร
ขอเทวัญในชั้นฉ้อช่วยดลดาล
ให้พ้นพาลสารเสน่ห์เล่ห์ลิ้นทอง
แม้นเชื่อชายง่ายงามตามติดต้อย
มีนิดหน่อยคงปอกลอกจนสิ้นของ
เสน่หาเหมือนยาพิษมิตร์กินลอง
มิดิ้นร้องเหยียบดินผิดคิดคร้ามใจ
อย่าน้อยหน้าเลยนะชายหมายลักลอบ
ไม่รักตอบเพราะวิตกอกหวามไหว

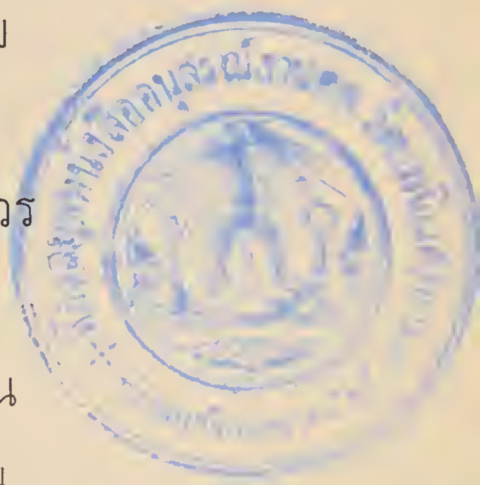
อย่ากังวลบ่นถึงให้จามไอ
บอกนามไว้ลิ้นตะกวดอวดชาย ฯ
ฯ ๑๖ คำ ฯ

๖๒. กลอักษรลิ้นตะกวด (ที่ ๒)

พระราชนิพนธ์

๑ ได้ทราบสารเสน่หาน่าสรวลเส
จะมาเย้ายั่วใจให้รวนเร
เห็นล้วนเล่ห์หลวงล่อข้อใจจง
ซึ่งว่าแสนรัญจวนหวนถวิลโหย
ทั้งดิ้นโดยอกจะหักรักใหลหลง
มอบชีวังฝั่งฝากฤๅไทยปลง
จะให้คงความสัตย์จริงสิ่งแรงรัก
ไม่น่าเชื่อเจือใจในหวานลิ้น
พึ่งสารสิ้นตรองตรึกนึกแหนงหนัก
ใช่ใจหญิงนี้จะกลิ้งเหมือนแฟงฟัก

สิ้นแหล่งหลักเลื่อนลอยคอยลิ้นลม
อย่ามาล่อยอโฉมให้เหลิงเหลือ
หลงเชิงเชื่อได้ดังหวังถวิลสม
จนตายจากก็ไม่อยากยินนิยม
ทิ้งดินถมเสียเถิดรักอย่าคิดควร
จะโลมเล่นเช่นชู้รู้ถึงเท่า
ขืนดึงเดาดื้ออาลัยให้จิตร์หวน
แม้นจริงจังหวังจักชักชิดชวน
อย่ามิดม้วนเที่ยวหาหน้าว่าบานบน
มาสู่ขอต่อชนกยกขาดให้
ที่มาดใจจะได้เหมือนสารนุสนธิ์
ขอเทวัญในชั้นฉ้อช่วยดาลดล
ให้พาลพ้นสารเสน่ห์เล่ห์ทองลิ้น
แม้นเชื่อชายง่ายงามตามต้อยติด
มีหน่อยนิดคงปอกลอกจนของสิ้น
เสน่หาเหมือนยาพิษมิตร์ลองกิน

มิร้องดิ้นเหยียบดินผิดคิดใจคร้าม
อย่าน้อยหน้าเลยนะชายหมายลอบลัก
ไม่ตอบรักเพราะวิตกอกไหวหวาม
อย่ากังวลบ่นถึงให้ไอจาม
บอกไว้นามลิ้นตะกวดอวดชายเอย ฯ

ฯ ๑๖ คำ ฯ

โคลงบอกกลอักษรลิ้นตะกวด

๑ คันโลงลักษณเช่นนี้ เชิงเชลง นี้นา
โดยแยบแบบบรรเลง เหล่านี้
ลิ้นตะกวดประกวดเพลง ยาวคู่ เคียงแฮ
อ่านบทบนล่างลี้ ล่างแล้วเลงบน ฯ

กรมหมื่นไกรสรวิชิต.

๖๓. กลอักษรดอกไม้พวง

พระราชนิพนธ์

๏ นิจาเอ๋ยกะไรเลยไม่เคยเห็น
นิจาเอ๋ยกะไรน่าน้ำตากระเด็น
นิจาเอ๋ยกะไรเปนได้เช่นนี้
แค้นใจเจ็บใจงมหลงลมล่อ
แค้นใจเจ็บใจหนอไม่พอที่
แค้นใจเจ็บใจเหลือเพราะเชื่อดี
แค้นใจเจ็บใจกระจี้บัดสีใจ
อ่อกระนี้ดอกฤๅชายไม่อายหน้า
อ่อกระนี้ดอกฤๅกล้าสัญญาได้
อ่อกระนี้ดอกฤๅสัตย์สบัดไป
อ่อกระนี้ดอกฤๅใจช่างไม่คิด
เสนาะเหลือเมื่อยามรักอักษรสาร
เสนาะเหลือเมื่อยามหวานฉะหวานสนิท

เสนาะเหลือเมื่อยามชังไม่หวังมิตร์
เสนาะเหลือเมื่อยามจิตร์จะผิดกัน
น้ำคำช้ำเจ็บแสบแยบหยิบยก
น้ำคำช้ำเจ็บอกเพราะหกหัน
น้ำคำช้ำเจ็บใจดังใครพั้น
น้ำคำช้ำเจ็บอั้นแค้นตันทรวง
เถิดคะไม่ละปากจะฝากหยาบ
เถิดคะไม่ละหลาบจะจาบจ้วง
เถิดคะไม่ละพักตร์จะตักตวง
เถิดคะไม่ละล้วงจะล่วงเกิน
เพราะเชื่อชู้รู้พูดจึงพูดเพราะ
เพราะเชื่อชู้รู้เหาะจึงเหาะเหิน
เพราะเชื่อชู้รู้ขมจึงงมเพลิน
เพราะเชื่อชู้รู้ประเชินต้องเมินรัก
ถึงตายเปนได้เห็นสัตย์สลัดหาย
ถึงตายเปนได้เห็นลายลิ้นชายประจักษ์

ถึงตายเปนได้เห็นแววิเศษนัก
ถึงตายเปนได้เห็นพักตร์คนลักลับ
เปนไรมีดีแล้วนางช่างพรางแผล
เปนไรมีดีแล้วแม่จงแร่หรับ
เปนไรมีดีแล้วชายทำคล้ายคลับ
เปนไรมีดีแล้วลับหลับตาภอ
ถนอมกล่อมเลี้ยงนุชให้สุดอย่าง
ถนอมกล่อมเลี้ยงนางขึ้นห้างหอ
ถนอมกล่อมเลี้ยงหล่อนสู้งอนง้อ
ถนอมกล่อมเลี้ยงหนอพอเพียงใจ
เกิดเปนหญิงจริงชั่วชาติเดียวเถิด
เกิดเปนหญิงจริงอย่าเกิดในชาติ์ใหม่
เกิดเปนหญิงจริงจนยุบลไว้
ชื่อดอกไม้พวงภู่จงรู้เอย ฯ

ฯ ๒๒ คำ ฯ

โคลงบอกกลอักษรดอกไม้พวงภู่ร้อย

๏ ดอกไม้พวงภู่ร้อย กรองงาม
กะทู้หนึ่งสี่วรรคสาม วรรคบ้าง
ต้นวรรคร่วมเรียงความ ปลายแยก ความเฮย
ไว้เช่นเปนกลอ้าง อ่านแจ้งจงเห็น ฯ

กรมหมื่นไกรสรวิชิต

๖๔. กลอักษรเมขลาโยนแก้ว

หลวงนายชาญภูเบศร์

๏ โอ้แสนเสน่ห์เหหักรักหักเห
เหหักราญถ้อยคำทำลังเล
ลังเลเทธิบายบ่ายเบี่ยงกระบวน
กระบวนบิดคิดเห็นดอกเช่นคิด
เช่นคิดบิดความควันก็กลั้นสรวล
กลั้นสรวลกันฉันใดไฉนนวล
ไฉนนวลที่มิควรก็ควรตรอง

ควรตรองว่าต้องว่าเพราะคิดหลัง
คิดหลังมั่งเพราะเราเปนเจ้าของ
เจ้าของคิดถึงไม่มิตร์จิตจองปอง
จิตร์จองปองเชื่อคำก็ทำเนา
ทำเนาเขาอ้อยอิ่งทิ้งความสัตย์
ความสัตย์ย่อมเห็นชัดน้ำใจเจ้า
น้ำใจเช่นขัดขวางก็พรางเรา
พรางเราทางลาดเลาเห็นเหลืองาม
เหลืองามของน้องนางที่นับถือ
นับถือฦๅชื่อสนิทก็คิดขาม
คิดขามมาพิเคราะห์พอเหมาะความ
เหมาะความเล่ห์เหลือลามเหมือนเลี้ยงพราย
เลี้ยงพรายนักตักเตือนก็เหมือนหึงส์
เหมือนหึงส์แต่เคยดึงไม่รู้หาย
รู้หายไปไหนในเช่นเราเปนชาย
เปนชายอึงหึงส์ไม่อายเท่าเสียเชิง

เสียเชิงบ้างฤๅฦๅออกอื้อฉาว
อื้อฉาวร้าวจะราญตามการเหลิง
การเหลิงรักลักลอบจนบ่นเบิ่ง
บ่นเบิ่งละเลิงเห็นเล่ห์จะเลยลา
เลยลาลื้นสิ้นหมดที่คดคิด
คดคิดมิตร์สันนิวาสปราถนา
ปราถนาขาดเขตรจิตร์เจตนา
ชื่อเมขลาโยนแก้วกลบทเอย ฯ

ฯ ๑๖ คำ ฯ

โคลงบอกกลอักษรเมขลาโยนแก้ว

๏ เมขลาโยนแก้วล่อง อัมพร
นามนิยมอักษร แบบเบื้อง
อักษรวรรคหน้าถอน เพิ่มวรรค หลังเอย
จงพิจารณ์อ่านเยื้อง แยบให้ถูกกล ฯ

กรมหมื่นไกรสรวิชิต.